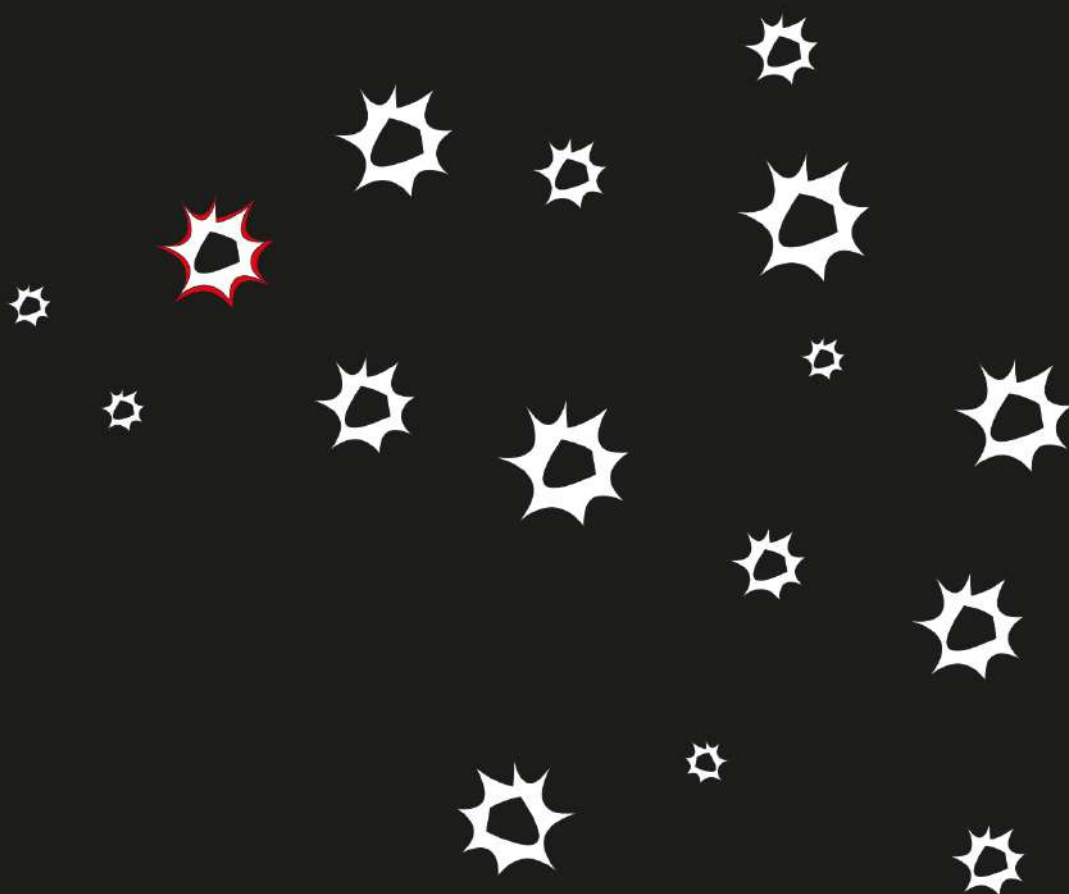

Fókuszban

Krízisek Afrika-szerte: Közép-afrikai Köztársaság Dél-Szudán

Afrika ma

Etikus finanszírozás
a szubszaharai Afrikában

Terepbeszámoló:
A Kwifoa titkos társasága

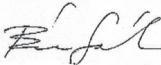
Irodalom:
René Maran Magyarországon

Az immár a nyolcadik évfolyamába lépett Afrika Tanulmányok 2014 első száma a hagyományoknak megfelelően változatos olvasmányélményt kínál. Nagyon is aktuális Csizmadia Sándor munkája, hiszen az utóbbi hónapokban éppen Közép-Afrika vette át a „soros válságóc” szerepet az afrikai kontinensen. Magyar katonák is mennek ide az EU által koordinált (és finanszírozott) békefenntartás ellenőrzésére, fontos hát, hogy avatott szakértő igazítson el minket a csak távolból egyszerűnek tűnő kérdésben. Még mindig ebben az országban maradv Suha György elemzése drámai kérdést vet fel: Franciaország tényleg elvesztette Afrikát? Maga a szerző is elismeri, hogy éppen Közép-Afrikában a Françafrique politikája szinte mindig csődöt mondott, de a fő kérdésre is igyekszik megfelelni, igazi intellektuális csemegét kínálva az olvasónak. A következő aktualitásunk sajnálatos módon Dél-Szudán, amelynek a 2011-ben népszavazással elnyert függetlenedésekor számos cikket szenteltünk. Most a „Dél-Szudán visszatér a háborúhoz” szomorú címmel jelentkezünk, a cikk szerzője Daniel Large, fordítója Bánáti Áron. Az új állam létalapját kérdőjelezheti meg az, hogy az egykori harcostársak egymás ellen fordultak. Mint mindig, most is az ártatlan civilek viselik az elszabadult erőszak legnagyobb terheit. Borbély Emese cikke az utóbbi évtizedek gazdasági válságát értékelve a pénz- és tőkepiacok gyengeségeire hívja fel a figyelmet, de rámutat a lehetséges kilábalási módokra, például a mikrohitelre, a közösségi finanszírozás egyéb formáira, s más, fenntartható fejlődést eredményező megoldásokra is. Szokás szerint elvontságában is érdekfeszítő Biernaczky Szilárd munkája, amelyben a szerző nem kevesebbre vállalkozik, mint „a bennünket közelebbről foglalkoztató szubszaharai „valódi” afrikai irodalom történeti vonatának” felvázolása. Arra a megállapításra jut, hogy René Maran regénye, nem csupán az ötvenes éveket előzi meg egy fél évszázaddal, hanem 15–20 évvel a négritűde megszületését is. Ezután Észak-Nyugat Kamerun „törzsi királyságaiba” kalauzol el minket Turóczy Ildikó. A nők és a férfiak hagyományos családi szerepeiről, az ősi szellemvilágról, a nők és a férfiak titkos társaságairól tudhatunk meg rengeteget, ráadásul a szerző saját felvételei is sokat segítenek a megértésben. Mindenkinek jó olvasást, tartalmas időtöltést kívánunk!

The Hungarian Journal of African Studies (Afrika Tanulmányok) has already entered in its eighth year and this year's first issue traditionally offers a diverse reading for all. Sándor Csizmadia's study is truly relevant as recent months it was the Central African Republic which took over the role of the “current crisis zone” on the African continent. Hungarian soldiers are also going there to monitor peacekeeping – coordinated (and financed by) the European Union –, therefore, it is important that a senior expert briefs us in the topic which seems simple only from a distance. Still remaining in the Central African Republic, György Suha in his analysis raises a dramatic question: has France really lost Central Africa? The author himself also recognises that in Central Africa the policy of ‘Françafrique’ has almost always failed before but aims to answer the main question, offering a real intellectual delicacy to the reader. Our next actuality is unfortunately South Sudan, for which we have already devoted several articles when the country gained independence by a referendum in 2011. Now we report in with a sad title – the article's author is Daniel Large, the translator is Áron Bánáti. The new country's sole existence is in danger because the once brothers in arms turned against each other. As always, it is the innocent civilians who bare the severest consequences of unleashed violence. Emese Borbély's article draws attention on the weaknesses of monetary and capital markets by evaluating recent decades' economic crisis and at the same time points at the possible ways out such as micro financing, other means of community financing and solutions resulting in sustainable development. As usual, Szilárd Biernaczky's paper is interesting despite its abstraction as the author endeavours for no less than “sketching up the history of the ‘real’ sub-Saharan literature”. He concludes that René Maran's novel is not only preceding the 1950's with half a century but with 15-20 years the birth of négritűde, too. Next, Ildiko Turóczy guides us to the ‘tribal kingdoms’ of North-Western Cameroon. We may learn a great deal about the traditional family roles of men and women, ancient spirituality and the secret societies of men and women, moreover the author's own pictures help us understand the topic too. We wish everyone a pleasant reading and a meaningful time!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

CSIZMADIA SÁNDOR

AZ ERŐSZAK GYILKOS TEREINEK EVOLÚCIÓJA AFRIKA KÖZEPÉN: A KÖZÉP-AFRIKAI KRÍZIS KRONOLÓGIÁJA 5

A Közép-afrikai Köztársaság a kontinensen elfoglalt centrális helyzetéből adódóan stratégilag fontos szerepet tölt be. A tanulmányban először bemutatásra kerülnek az egymást követő államfőknek és az állami erőszakszervezeteknek az erőszakformák alkalmazásában és terjesztésében játszott szerepe, ugyanezen aktoroknak az egymáshoz való viszonya, majd az ország fegyveres erőinek, az ellenük lázadó fegyveres csoportoknak illetve a nagyszámú fegyveres banditáknak, az ún. zaragináknak a védtelen civil lakosság ellen elkövetett támadásait, súlyos jogsértéseit vizsgáljuk.

SUHA GYÖRGY

A DIADALÍV ÁRNYÉKÁBAN – KÖZÉP-AFRIKA VÁLSÁGA 21

Franciaország tényleg elvesztette Afrikát? Erre a kérdésre ismételten válaszokat keres a nemzetközi közösség, különösen annak apropóján, hogy a sokat szenvedett, szintén frankofón Közép-afrikai Köztársaságból ismét szörnyű hírek érkeznek. A francia közvélemény egyre inkább rezignáltan veszi tudomásul, hogy a párizsi kormánynak újra be kell avatkozni, ismét krízist kell kezelni egy olyan országban, ahol a Françafrique politikája szinte mindig csődöt mondott.

Fizessen elő most
az Afrika Tanulmányok folyóirat
2014-es évfolyamára

4

megjelenés

mindössze **2490** Ft-ért

Az ár tartalmazza a postaköltséget is.

Bővebb információ és előfizetés:

Email: elofizetes@publikon.hu

Tel.: 06-72/522-624

IDResearch Kutatási és Képzési Kft.
www.afrikatanulmanyok.hu

ÍRTA: DANIEL LARGE; FORDÍTOTTA: BÁNÁTI ÁRON

DÉL-SZUDÁN VISSZATÉR A HÁBORÚHOZ

35

2011 júliusában mindenki Dél-Szudán függetlenedését és a Szudáni Népi Felszabadítási Mozgalom (SPLM) sikerét ünnepelte az újonnan létrejött országban. Két évvel később egy pusztító és halálos konfliktus szabadult az országra, mely így visszatért a háborúskodáshoz. Korábban együtt küzdő felek váltak ellenségekké, a gazdaságilag amúgy is törékeny állam pedig az összeomlás szélére sodródott.

BORBÉLY EMESE

ETIKUS FINANSZÍROZÁS
A SZUBSZAHARAI AFRIKÁBAN

43

Az etikus finanszírozás fogalma olyan gazdasági tevékenységekre utal, melyeknél nem csupán az anyagi megfontolások uralkodnak, hanem társadalmi, jóléti, illetve ökológiai szempontokat is figyelembe vesznek. Mára rengeteget fejlődtek és finomultak az etikus befektetés módszerei és különböző formái szerte a világban megtalálhatóak.

BIERNACZKY SZILÁRD

RENÉ MARAN MAGYARORSZÁGON
MEGJEGYZÉSEK A BATUALA ÚJ KIADÁSÁHOZ

53

Ha megpróbáljuk felvázolni a bennünket közelebről foglalkoztató szubszaharai „valódi” afrikai irodalom történeti vonulatát, akkor azt kell mondanunk, igazából csak az ötvenes–hatvanas évek hozzák meg az afrikai irodalom virágba borulását, nemzetközi megismerését és elismerését. Egyetlen kivételt ismerünk, éppen René Maran Batuala című regényét, amely nemcsak az ötvenes éveket előzi meg egy fél évszázaddal, hanem 15–20 évvel a négritude napvilágra kerülését is.

TURÓCZI ILDIKÓ

A KWIFOA TITKOS TÁRSASÁGA

85

A férfi–nő szereposztás és vállalás hagyománya, túlnöve a családforma keretein, nyomon követhető közösségi szinten is Észak-Nyugat Kamerun törzsi királyságai-ban. Hogy ennek gyökerei a régmúlt időkbe nyúlnak vissza, ezt bizonyítják a még, nem csupán létező, de aktívan működő, spirituális szerepüket betöltő, magukat titkosnak nevező női (Ke-fab) és férfi (Kwifoa) társaságok. A férfiak titkos társasága főképp a szellemvilággal való kapcsolattartásra hivatott

Kedves Olvasónk!

Igényeljen Publikon Törzsvásárlói Kártyát most!

A Publikon Törzsvásárlói Kártya a kiadó köteteiből 25%-os kedvezményre jogosít minden egyes a www.publikon.hu felületen történő internetes vásárlás esetén.

A Publikon Törzsvásárlói Kártya kedvezményei a kártyán található névvel és sorszámmal érvényesíthetők, melyeket a www.publikon.hu internetes felületről történő rendelés esetén a megjegyzés rovatban kell megadni.

A www.publikon.hu internetes felületen 25%-nál nagyobb kedvezménnyel megrendelhető köteteket a törzsvásárlói kártya tulajdonosai természetesen a magasabb értékű kedvezményen vásárolhatják meg!

További információk: bagi@publikon.hu, illetve www.publikon.hu

Tisztelettel:

az Afrika Tanulmányok Szerkesztősége

AZ ERŐSZAK GYLKOS TEREINEK EVOLÚCIÓJA AFRIKA KÖZEPÉN

A KÖZÉP-AFRIKAI KRÍZIS KRONOLÓGIÁJA

CSIZMADIA SÁNDOR

A Közép-afrikai Köztársaság

A Közép-afrikai Köztársaság a kontinensen elfoglalt centrális helyzetéből adódóan stratégilag fontos szerepet tölt be. Ez az oka Franciaország hosszú katonai jelenlétének volt gyarmatán, amit abban az időben két nagy folyóról, Ubangi-Sarinak neveztek. Multilaterális afrikai békefenntartó erők mellett különböző időszakokban és céllal líbiai, csádi, kongói, dél-afrikai fegyveres egységek is szerepet vállaltak. Az országot északon Csád, keleten Szudán és Dél-Szudán, délen a Kongói Demokratikus Köztársaság és a Kongói Köztársaság, nyugaton Kamerun határolja.

Tekintettel arra, hogy ebben az írásban az « erőszak gyilkos tereinek evolúcióját » szeretném feltárni, ezért először bemutatom az egymást követő államfőknek és az állami erőszakszervezeteknek az erőszakformák alkalmazásában és terjesztésében játszott szerepét, ugyanezen aktoroknak az egymáshoz való viszonyát, majd az ország fegyveres erőinek, az ellenük lázadó fegyveres csoportoknak illetve a nagyszámú fegyveres banditáknak, az ún. zaragináknak a védtelen civil lakosság ellen elkövetett támadásait, súlyos jogsértéseit tárgyalom.

Az államfők és a fegyveres erők viszonya

A Közép-afrikai Köztársaság erőszakszervezeteit, a katonaságot, csendőrséget és rendőrséget magában foglaló közép-afrikai fegyveres erőket (FACA) 1960-ban hozták létre. A FACA általában *nem volt lojális* az államfőkhöz, amit az államsínykísérletek, államcsínyek, katonai zendülések mutatnak. De igen gyakran a *civileket* sem védte meg. Emberjogi szervezetek gyakori bírálata szerint, a fegyveres testületek tagjai gyilkosságokat, kínzásokat és szexuális erőszakot követnek el *büntetlenül*. Részben a FACA rossz hírneve miatti átszervezések nyomán a nevét 2013 júliusban *köztársasági* fegyveres erőkké (ARC) változtatták. (rfi.fr 2013.07.13.)

A FACA tehát sajátos szerepet játszott az ország történetében: a 2014. január 23-án az átmeneti időszak ideiglenes államfőjévé választott Catherine Samba-Panza elnökasszony előtti *hat* egymást követő államfő közül – mielőtt *államcsínnyel* átvette a hatalmat – *három* volt éppen vagy korábban a fegyveres erők vezérkari főnöke.

Az 1960-ban függetlenné vált Közép-afrikai Köztársaság (RCA) Közép-Afrika enkláv országa, területe 623 000 km², lakóinak száma mintegy 4,5 millió, fővárosa Bangui, államformája elnöki köztársaság. Az ország fontos nyersanyagokkal (gyémánt, arany, uránérc, kőolaj) és jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkezik, de gazdaságilag igen elmaradott, s ezáltal a világ egyik legszegényebb országa. A lakosság hatvan százaléka keresztény (katolikus, református), húsz százaléka szunnita muzulmán és ugyancsak húsz százaléka törzsi vallású. 1963 óta a nemzeti nyelv a sango, a hivatalos nyelv a francia.

Az egyes régióiban rendkívül alacsony népsűrűségű országban számos népcsoport (gbaya vagy baja, banda, mandjia, szara, mbum, m'baka, jakoma, gula, bororo vagy pöl, arab, hausza, banziri, pigmeus stb.) él. Amíg egyes etnikumok (m'baka, jakoma, szara, gbaya) adott államfők uralma alatt kivételesen jó, majd azok bukása után igen nehéz helyzetbe kerültek, más etnikumok közösségeiről évtizedeken át megfélemezett a mindenkori hatalom. Ugyanakkor a szarvasmarha- vagy zebutenyészítő *bororok* az elmúlt két és fél évtizedben útonálló fegyveres banditák rendszeres zaklatásának voltak kitéve.

Az országban a függetlenné válás óta diktatúrák, államcsínyek, katonai zendülések, polgárháborúk, külföldi beavatkozások váltogatják egymást. Ám a rendfenntartó erők, lázadó csoportok és fegyveres banditák erőszakos fellépéseinek kitett civil lakosság folytonos menekülései, felekezeti-közi lincselések, etnikai-vallási tisztogatások is szomorú figyelmet érdemelnek.

Amikor a köztársaság « alapító atyja » és ezért minden utódjának hivatkozási alapul szolgáló Barthélemy Boganda abbé a Francia Közösségben már *autonóm*, de még *nem független* ország kormányfőjeként 1959. március 29-én életét vesztette, unokaöccse, David Dacko kihasználva a családi köteléket, egy hónappal később átvette a kormányelnöki teendőket. 1960. augusztus 13-án, a függetlenség kikiáltásakor, a 32 éves Dacko az ország első államfője lett, de öt éven át hiábavalóan próbálkozott azzal, hogy Boganda szellemi örököséként fogadtassa el magát, annál is inkább, mert megkísérettette a *diktatúra* kiépítése. Egyetlen jelöltként győzött az 1964. januári elnökválasztáson. 1965. december 31-én azonban Jean-Bedel Bokassa ezredes, a fegyveres erők *vezérkari főnöke* megfosztotta a hatalmától.

Miként Boganda és Dacko, Bokassa is az északi *m'baka* etnikumból származott, s úgy állította be magát, mint az *erélyes* embert, az *igazi* vezetőt, aki véget vet a Dacko-korszak *anarchiájának*. A közép-afrikai társadalom *lelkesen* fogadta az ezredes színrelépését, mert személye a *kollektív képzetben* megfelelt egy valódi vezetőről kialakított képnek. (jeuneafrique.com 2010.06.17.)

A Charles de Gaulle által „durva katonának” nevezett Bokassa hatalmának tizennégy évét azonban *lidércnyomásként* élte meg a társadalom. Az államfő módszerei közé tartozott a hatalom „barokk és teátrális” gyakorlása (1976–79 között az ország *császára* volt) és az emberek állandó rettegésben tartása a *büntető erőszak* tudatos alkalmazásával: személyesen is részt vett kihallgatásokon és kínzásokon. (jeuneafrique.com 2010.06.18.)

A Franciaországgal fenntartott kapcsolatai nagy mértékben ingadoztak. Ha zsarolni akarta Párizst, még azon az áron is, hogy áttért az *iszlám* hitre, Muammar Kadhafihoz közeledett, aki Franciaország afrikai jelenlétének ellensége volt.

1979 januártól márciusig Bangui *vérbe folytott* diáktüntetések színtere volt. Az Amnesty International vizsgálóbizottságot küldött a fővárosba, s megállapította, hogy több mint húsz középiskolás diákot öltek meg. Börtönbüntetése után a császár tanácsadójává előlépett David Dacko és a miniszterelnök azt kérték Franciaországtól, hogy távolítsa el Bokassát a hatalomból. 1979. szeptember 20-án, kihasználva a császár líbiai utazását, Párizs a *Barracuda* hadművelet keretében egy puskalövés nélkül visszahelyezte David Dackot a hatalomba. Bokassa eltávolítását lelkesen, ugyanakkor a volt elnöknek a hatalomba való visszahelyezését fenntartásokkal fogadta a társadalom.

Dacko megpróbálta visszállítani az *egypárti* rendszert személyi hatalma kiépítése érdekében. Szándékának ellenzői, közös ideológia híján, az *etnikai* kártyát kezdték kijátszani. 1981. március 15-én már az első fordulóban megnyerte az elnökválasztást. De a hat nappal később kitört erőszakos tüntetések Banguiban odáig fajultak, hogy Dacko *vezérkari főnöke*, André Kolingba tábornok szeptember 1-én megdöntötte a hatalmát.

Kolingba csaknem egy évtizedig tartó egypárti *diktatúrát* vezetett be, de mellőzte Bokassa büntető erőszakpolitikáját. A tábornok-elnök a déli, a lakosság öt százalékát kitevő *jakoma* törzsből származott, s uralma alatt a törzs tagjai töltöttek be minden fontos posztot a közigazgatásban, illetve a hadsereg nagy részét is a soraiból rekrutálták. (jeuneafrique.com 2010.06.17.)

Mindez újabb feszültségeket gerjesztő következményekkel járt, amikor Kolingba utána az egyik északi törzsből (*szara*) származó Ange-Félix Patassé lett az államfő. A hidegháború végén a többpárti rendszert – François Mitterrand francia államfő fellépésére – engedélyező Kolingba az 1993-ban tartott elnökválasztáson elismerte a vereségét Ange-Félix Patasséval szemben, aki Bokassa miniszterelnöke is volt. Mindazonáltal Patassé hamarosan népszerűtlenné vált a fegyveres erők köreiben, de nemcsak azért mert nem tudta fizetni a rendvédelmi erők zsoldját, hanem azért is, mert a hadsereg többsége a *jakoma* etnikumból származott. Éppen ezért igyekezett *marginalizálni* a fegyveres erőket, s létrehozta saját *elnöki gárdáját* és *fegyveres*

miliciáit, amelyeket a saját törzséből (*szara*) és az ahhoz közel álló *gbaya* és *kaba* törzsekből töltött fel. A feszült helyzetben több alkalommal is kitörték katonai zendülések 1996–97-ben¹, melyek során a fegyveres erők különböző zendülő csoportjai keveredtek fegyveres konfliktusba az elnöki gárdával és a Patasséhoz hű miliciákkal.

A zendüléseknek a francia erőknek és kormánynak köszönhető lecsengése után Patassé elnökön a « diktátorok hagyományos paranoiája » vett erőt, ami az elnöki gárda és a miliciák *brutális* kegyetlenkedéseinek hatására rettenetes *terrorhoz* vezetett az országban. A megtorló terror áldozatai főleg jakomák voltak, akik közül – az akkori becslések szerint – mintegy húsz ezren menekültek el lakóhelyükről. Ráadásul Patassé azzal vádolta szövetségesét, Franciaországot, hogy támogatja az ellenségeit és máshol keresett nemzetközi támogatást: a líbiai vezető, Kadhafi 300 katonát küldött személyes biztonsága védelmében.

Patassét 1999-ben újraválasztották államfőnek, de nem tudott úrrá lenni a társadalomban kialakult válságos helyzeten. André Kolingba 2001 májusban sikertelen puccskísérletet hajtott végre ellene (Patassészerint Kolingbát Franciaország támogatta). Az elnök októberben felmentette vezérkari főnökét, az ugyancsak északi származású és a *gbaya* (baja) etnikumból származó François Bozizé tábornokot, aki a letartóztatás elől Csádba menekült. 2002-ben fegyvereseivel rövid időre elfoglalta Bangui-t, de ekkor még nem tudta megdönteni a paranoiás elnök hatalmát, amit mindkét esetben a líbiai hadsereg egységei és a kongói Jean-Pierre Bemba (Kongói Felszabadítási Mozgalom) milicistái mentettek meg. A Patassé és Bemba miliciái által elkövetett bűnöket később a nemzetközi büntető bíróság vizsgálta ki, s megállapította például, hogy több mint hatszáz szexuális bűncselekményt követtek el (news.yahoo.com 2007.05.22.) Ezen túlmenően a jól képzett, de alulfizetett kongói fegyveresek raboltak és fosztogattak is. Végül 2003 márciusban a *volt vezérkari főnök*, François Bozizé sikerrel járt és a *csádi*, valamint a *kongói* (KDK) kormány támogatásával elűzte Patassét a hatalomból. A társadalom fellélegzett, viszont polgárháborúk sora vette kezdetét.

Az első polgárháború (2004–2007)

2004 novemberben fegyveres csoportok megtámadták az ország észak-keleti részében fekvő Vakaga prefektus székhelyét, Birao várost. A Szudánnal határos, *muzulmánok* lakta, 46 500 km² területű – iskolák, egészség-

„A zendüléseknek a francia erőknek és kormánynak köszönhető lecsengése után Patassé elnökön a « diktátorok hagyományos paranoiája » vett erőt, ami az elnöki gárda és a miliciák brutális kegyetlenkedéseinek hatására rettenetes terrorhoz vezetett az országban. A megtorló terror áldozatai főleg jakomák voltak, akik közül – az akkori becslések szerint – mintegy húsz ezren menekültek el lakóhelyükről.”

Jean-Bedel-Bokassa. Forrás: AFP

ügyi intézmények, aszfaltozott utak nélküli – prefektúra lakóinak száma alig haladja meg az ötvenezret. Innen, a muzulmán *gula* törzsből származik a Bozizé hatalmát egy évtized múlva fegyverrel megdöntő Michel Djotodia, aki középiskolai tanulmányai után tizennégy évet töltött a Szovjetunióban. 1998-ban Birao választókerületben – Patasséval szemben – indult a parlamenti választáson, de nem nyert. Mivel franciául, arabul, oroszul és angolul kitűnően beszélt, megpályázta a darfuri Nyala városban működő konzuli állást, amit Patassé megtagadott tőle.

2005-ben tevékenyen támogatta a puccsista Bozizé államfővé választását, s néhány hét múlva megkapta a konzuli kinevezést Nyalába. (jeuneafrique.fr 2014.01.14.) 2006-ban szudáni barátaitól arról értesült, hogy Bozizé minden áron haza akarja rendelni.² A kartúmi kormány segítségével Benin fővárosába, Cotonouba távozott, ahonnan azonnal megszervezte fegyveres lázadó mozgalmát, az UFDR-t (Demokratikus erők uniója az összefogásért), amely novemberben elsöprő támadást indított Birao ellen, melynek nyomán meghalt húsz kormánykatoná. Az UFDR támadásai elől, melyhez időközben egyéb lázadó csoportok is csatlakoztak, mintegy tízezer ember menekült el.

Végül a francia *légierő* biraoi beavatkozása megfékezte a lázadók előrenyomulását, s így megkezdődhettek a szemben álló felek közötti tárgyalások. 2007 januárjában aláírták a Bangui-i egyezményt, mely szerint a francia katonákat 1350 afrikai katona váltotta fel (a Bangui-i egyezményt felügyelő Afrika-közi misszió – MISAB).³

^ Catherine Samba Panza elnökasszony. Forrás: cdn.mg.co.za/

Áprilisban békeegyezményt írtak alá a kormány és az UFDR képviselői Biraoban, mely szerint az UFDR *amnesztiában* részesült, a hatalom elismerte politikai pártként való működését és a lázadó fegyvereseket *integrálta* a hadsereg kötelékébe. 2008-ban az érdekelt felek aláírták a *nemzeti megbékélést* célzó egyezményt is, amely egy *nemzeti egységkormány* felállításáról is rendelkezett.⁴

A benini hatóságok a Bozizé-kormány kérésére még 2006 decemberben letartóztatták Michel Djotodiát és a szóvivőjét. 2008 júniusban engedték őket szabadon, mert elfogadták, hogy részt vesznek a kormánnyal folytatott béketryálgyalásokon. A szóvivő visszatért Banguiba és csatlakozott a rezsimhez, Djotodia azonban – családi okok miatt – még négy évig Cotonouban maradt.

A zaragínák (útonállók) és a civil lakosság megpróbáltatásai

Az útonállás jelensége az 1990-es évek eleje óta létezik Közép-Afrikában, a 2000-es években az ország politikai instabilitásával párhuzamosan felerősödött. Ez azt is jelentette, hogy a hatóságok nem voltak képesek ellenőrzésük alatt tartanai az ország területének jelentős részét. Az Amnesty International (AI) afrikai programigazgatója, Erwin van der Borght 2007 őszén riadót fújt a lakosságot terrorizáló fegyveres bandita csoportok, a *zaragínák*⁵ ténykedése miatt. A támadások áldozatai a legtöbb esetben az ország észak-nyugati területén élő *bororo*⁶ családok vagy gyermekeik voltak. A zaragínák azért tekintették a nomád állattenyésztőket támadási célpontoknak, mert magas váltságdíjat tudtak fizetni (1500-3000 euronak megfelelő CFA frank) állataik eladása után. A zaragínák addig tartották fogva az elrabolt gyermekeket, ameddig a családjuknak vagy rokonaiknak volt eladni való szarvasmarhájuk.⁷ Az is előfordult azonban, hogy hidegvérrel meggyilkolták az elrabolt gyermekeket,

mert nem kapták meg a követelt összegű váltságdíjat. Az AI afrikai programigazgatója szerint „Tekintve, hogy a kormány nem tesz semmit, megszegi a kötelezettségeit olyan emberekkel szemben, akiket a törvények alapján meg kellene védenie. Nagyon itt az ideje, hogy a kormány és a nemzetközi közösség energikus és összehangolt intézkedéseket tegyen.” (amnesty.org 2007.09.19.)

Teddy Seguin francia fotóriporter 2007–2009 között a Közép-afrikai Köztársaságban dolgozott. Képeivel tanúskodott a kiszolgáltatott helyzetben élő bororo állattenyésztőkről, akik *íjász milíciák* létrehozására kényszerültek, hogy a hatóságok helyett – mérgezett végű vesszőkkel – megvédjék magukat és a csordáikat a fosztogató, rabló, váltságdíjat szedő, automata fegyverekkel rendelkező zaragináktól.⁸

A francia fotóriporter közlése szerint az íjászok biztonsági tevékenységét az állam nem ismerte el, ám egyes, Banguitól távol élő prefektusok kiállítottak számukra egy hivatalos „zaragina-ellenes íjász igazolványt” a rendvédelmi szervekkel való kapcsolattartásuk és utazásuk megkönnyítése érdekében. (teddyseguin.com 2012.02.11.)

A helyzetet bonyolította, hogy a Közép-afrikai Köztársaság északi része évtizedek óta *legeltetési terület* a Csádból érkező hatalmas marha- és zebucsordák számára is. Ez komoly pénzforrást jelentett az egyik híres-hírhedt csádi lázadó, az FPR (Felemelkedés Népi Frontja) hadura, Baba Laddé⁹ „tábornok” számára, aki 2008-ban telepedett le illegálisan a Közép-afrikai Köztársaságban. (rfi.fr 2011.12.16.) A bororok védelmezőjének adta ki magát, de a zaraginák távoltartásáért cserébe, *védelmi* pénzt szedett a csádi állattenyésztőktől. Bevételeiből gépjárművekkel, fegyverekkel szerelte fel a harcosait, akiket közép-afrikai útonállókból, dologtalan fiatalokból, de nigériai, kameruni, szudáni vagy csádi zsoldosokból is rekrutált. A létszámuk 2012-ben már elérte a 3000 főt.

Az egykori csendőr altiszt elsődleges célja Idriss Déby csádi elnök hatalmának megdöntése és valamennyi pöl (bororo, fulani) – Mauritániától a Kongói Demokratikus Köztársaságig terjedő – egyesítése volt. 2011 őszén az internetre feltett felhívásában viszont már egy nagyobb szövetségre szólított fel a terrorista Aqmi (A Maghreb-térség al-Kaida mozgalma), az etiópiai Ogaden tartomány elszakadásáért küzdők, a Nyugat-Szahara függetlenségéért harcoló Polisario Front és természetesen valamennyi pöl között. (jeuneafrique.com 2011.12.23.)

Ez a felszólítás már komoly nyugtalanságot váltott ki a csádi és a közép-afrikai vezetésben, hiszen akkor például a Csádhoz közeli Mali északi részét iszlamista-dzsihadista csoportok, köztük az Aqmi tartották a kezükben.

2012. január 23-án a csádi és a közép-afrikai hadsereg együttes támadást indított Baba Laddé és fegyveres csoportjai felszámolására a Közép-afrikai Köztársaság északi részén, de *rejtélyes* módon az FPR vezérének, miként fegyveresei túlnyomó többségének sikerült dél felé elmenekülnie, annak ellenére, hogy Csád ezer katonát és négy helikoptert mozgósított a művelethez. Baba Laddé egy telefoninterjúban figyelmeztetett, hogy az ellene indított offenzívát „François Bozizé hadüzenetének” tekinti, és bejelentette, hogy ezért tárgyalásokat kezdett a közép-afrikai lázadó csoportokkal. (rfi.fr 2012.01.28.)

< Baba Laddé. Forrás: journaldutchad.com

Fél évvel később Idriss Déby Itno, a Csádi Köztársaság elnöke interjút adott a *Jeune Afrique* heti magazinnak, melyben kitért a lázadó és/vagy bandita honfitársára: „Baba Laddé, aki korábban csádi csendőr volt, útonállóvá és elefántagyar kereskedővé vált, nem lázadó, mint azt egyes médiumok állítják, hanem egy közönséges bandita. Az ilyen alak semmilyen veszélyt nem jelent Csád számára. Nem kizárt azonban, hogy a Közép-afrikai Köztársaságnak igen, ami magyarázatra szorul: a Közép-afrikai Köztársaság kormánya [...] nem tartja ellenőrzése alatt az ország területének egy jelentős részét. De nemcsak Baba Laddéről van szó, hanem Joseph Konyról és másokról is.” (jeuneafrique.com 2012.07.23.)

Valóban, 2012 áprilisban a *Human Rights Watch* figyelmeztetett, hogy 2012 eleje óta az ugandai lázadó csoport, a Joseph Kony vezette Lord's Resistance Army (LRA) támadásai megsokszorozódtak a Közép-afrikai Köztársaság keleti részén, s ezért az érintett térségekben élő civileket sürgősen védelem alá kell helyezni. Ekkor összességében már 400 000 ember menekült el az LRA támadásai elől. „A Közép-afrikai Köztársaságban jelen lévő külföldi erők és az ország biztonsági erőinek jelenléte ellenére, sokkoló látni, hogy a civilek csak korlátozott védelemben részesülnek az LRA brutális támadásaival szemben,” jelentette ki *Anneke Van Woudenberg*, a HRW afrikai divíziójának vezető kutatója. (hrw.org 2012.04.20.)

Amíg amerikai, ugandai, közép-afrikai biztonsági erők Joseph Kony fegyveres bandáit megpróbálták megsemmisíteni az ország nagy kiterjedésű erdősegeiben¹⁰, Baba Laddé szeptember 2-án váratlanul megadta magát a közép-afrikai hatóságoknak az ország középső részén, majd *nemzetközi garanciákkal* Csádba szállították. A *bűnbánó* lázadó és bandita a fegyvereseiről azt mondta, hogy több ezren szétszóródtak a Közép-afrikai Köztársaság területén, ami a *jövőre nézve* nem volt megnyugtató. (rfi. fr 2012.09.09.) 2013 januárban *kinevezték* a csádi kormányfő kabinetjébe missziós ügyekben illetékes tanácsadónak, októberben viszont megszüntették megbízatását.¹¹

Ugyanakkor került nyilvánosságra az az információ is, mely szerint a Bozizé-erzsímet 2003 óta támogató *csádi* katonák 2011 októberében visszatérnek

N'Djaména. Az nem derült ki, hogy Idriss Déby csádi, vagy François Bozizé közép-afrikai elnök hozta-e meg a váratlan döntést. (rfi.fr 2012.10.29.)

A második polgárháború (2012. december 10. – 2013. március 24.)

A közép-afrikai kormány folytatta a fegyveres lázadókkal 2007–2008-ban megkötött békeegyezmények elmélyítését, s elindította a DDR (Désarmement, Démobilisation, Réintégration) programot, melynek lényege, hogy a lázadó fegyveres csoportok feloszlanak, beszolgáltatják a fegyvereiket, integrálják őket a rendfenntartó erők kötelékeibe vagy a tárdalomba való visszailleszkedésüket segítik elő. A több szakaszban megvalósuló program a lázadók számára igen előnyösnek, a kormánynak viszont igen költségesnek tűnt.

Mindenesetre 2012 májusban az egyik legfőbb lázadó csoport, az APRD (Népi hadsereg a demokrácia helyreállításáért) letette a fegyvert és feloszlott. A többi fegyveres lázadó mozgalom is, amely ugyancsak aláírta a központi kormánnyal a békeegyezményt, arra várt, hogy részt vegyen az ütemezések szerint egy évig tartó DDR-folyamatban. (rfi.fr 2012.05.21.) A *politikai ellenzék* viszont ősszel nyomást gyakorolt az államfőre.¹²

Ezek után Michel Djotodia – két lázadó vezér hívására – augusztusban hazatért Beninből és létrehozta a DDR programra váró lázadó csoportok koalícióját, a Selekat. A nagy többségében muzulmán lázadókból és négy mozgalomból álló szövetség közölte, hogy François Bozizé nem tartotta be a 2007 óta megkötött megállapodásokat, s ezért december 10-én támadásba lendült. Felszereltségének köszönhetően sorra foglalta el az ország északi, középső és keleti részén található városokat, településeket, a rosszul felszerelt FACA egységek ritkán tudtak vagy akartak ellenállást kifejteni, vagy ellentámadást végrehajtani. Roland Marchand francia kutató már ekkor figyelmeztetett: „A Seleka sem kórusban éneklő gyermekekből áll, és ebben a háborúban nem a jók és a gonoszok állnak egymással szemben.” A Szövetség tagjainak valójában nem volt közös programja, egységet csak a rezsim ádáz ellenfeleként mutattak, aminek a végkifejlet, azaz a fegyveres győzelem megszerzése után mutatkoztak meg drámaian a következményei.

Idriss Déby csádi elnök Bozizé tábornok kérésére 150 katonát és húsz katonai járművet irányított az országba, de hangsúlyozta, hogy a csapatok csak ütköző pozíciót foglalnak el, harci feladatokat nem látnak el.

Ezután a közép-afrikai államfő Franciaország és az USA segítségét kérte. François Hollande francia köztársasági elnök kijelentette, hogy francia katonák azért vannak jelen Banguiban, hogy garantálják a francia és európai állampolgárok biztonságát, s nem azért, hogy *beavatkozzanak* egy ország belső konfliktusába vagy *megvédjenek* egy politikai rezsimet.¹³ (liberation.fr 2012.12.27.) Az amerikai kormány úgy döntött, hogy bezárja a nagykövetségét és hazarendeli nagykövetét is. (lemonde.fr 2012.12.28.)

A lázadók előrenyomulásuk ellenére először azt állították, hogy készek „feltétel nélkül tárgyalni” a kormánnyal, de a hivatalos francia és az amerikai reakciók után azt közölték, hogy „Bozizének távoznia kell a hatalomból”. Az Afrikai Unió

és a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Szervezete (CEEAC) a válságból való kiút keresésére diplomáciai offenzívába kezdett. François Bozizé végül Jacob Zuma dél-afrikai elnöktől kért segítséget, aki 2003. január 2-től március 31-ig terjedő időszakra az ott lévő 200 fő mellé további 200 dél-afrikai katona telepítését engedélyezte a Közép-afrikai Köztársaságba.

A HRW adatai szerint a lázadók decemberben *több száz* civilt meggyilkoltak és több mint 10 000 lakóhelyet felgyújtottak, valamint összesen mintegy 200 000 ember kényszerült elmenekülni lakóhelyéről.

2013. január 11-én a közép-afrikai kormány hivatalosan bejelentette, hogy a kormány és a lázadók egyezményt írtak alá Gabon fővárosában, Libreville-ben. Az egyezmény kimondja, hogy *nemzeti egységkormányt* kell felállítani, a miniszterelnököt az *ellenzék* soraiból kell kinevezni, Bozizé elnök a következő elnökválasztásig, 2016-ig az ország élén marad. Az egyezmény kimondja azt is, hogy a FOMAC (Közép-afrikai Multinacionális Erők) kivételével „minden idegen katonai erőt ki kell vonni az országból”. (rfi.fr 2013.01.11.) A kormányalakítási tárgyalások február 2-án vezettek eredményre, a nemzeti egységkormány miniszterelnöke Nicolas Tiangaye ügyvéd lett, aki nem ismerte el Bozizé 2011-es elnökválasztási győzelmét, védelmi miniszternek a miniszterelnök-helyettesi posztot is betöltő *Michel Djotodiát* nevezték ki.

Március 17-én a Seleka kormányon kívül maradt vezetői megszakították immár a nemzeti egységkormányval folyó tárgyalásokat, és ultimátumot nyújtottak át neki, melyben követelték foglyaik azonnali szabadon bocsátását, a lázadók tiszti fokozatainak elismerését, 2000 fegyveresnek a nemzeti hadseregbe való átvételét és a *dél-afrikai katonák távozását*. Bejelentették, ha a követeléseiket három nap leforgása alatt nem teljesítik, újra támadásba kezdenek és megdöntik a hatalmat.

François Bozizé tett még egy kétségbeesett kísérletet és március 19-22. között Pretoriában tett látogatást és – végül sikertelenül – kérte Jacob Zumát, erősítse meg expedíciós hadtestjét a Közép-afrikai Köztársaságban.¹⁴

A lázadó fegyveresek valóban megindultak, s több irányból támadva március 23-án bevonultak Banguiba. Bozizé elnök az Ubangi folyón átkelve Kamerunba menekült, majd Beninben telepedett le.

A jövőre vonatkozóan sokat mondó volt, hogy Michel Djotodia kijelentette: a lázadó

„A jövőre vonatkozóan sokat mondó volt, hogy Michel Djotodia kijelentette: a lázadó fegyveresek az ő akaratára ellenében hozták meg a döntést, hogy Bozizénak távoznia kell. Később az is nyilvánvalóvá vált, hogy csádi és szudáni zsoldosok mellett nagy számban zaraginák is csatlakoztak a „felszabadítókhoz”, akiket a győzelem után már nem tudott kezelni sem Michel Djotodia, mint a Seleka vezetője, sem pedig az általa felállított kormány, élén Nicolas Tiangayével, akit ő is kinevezett.”

fegyveresek az ő akarata ellenében hozták meg a döntést, hogy Bozizénak távoznia kell. Később az is nyilvánvalóvá vált, hogy csádi és szudáni *zsoldosok* mellett nagy számban *zaraginák* is csatlakoztak a „felszabadítókhoz”, akiket a győzelem után már nem tudott kezelni sem Michel Djotodia, mint a Seleka vezetője, sem pedig az általa felállított kormány, élén Nicolas Tiangaye-vel, akit ő is kinevezett.

A harmadik polgárháború (2013 szeptember–)

Március 25-én Michel Djotodia „köztársasági elnöknek” nyilvánította magát, majd a CEEAC nyomására Banguiban létrehozták az Átmeneti Nemzeti Tanácsot, amely áprilisban másfél éves időszakra megerősítette – s ezzel némiképpen legalizálta – Djotodiát az elnöki funkcióban. Ő lett az első muzulmán elnök az országban, mely lakossága többségében – mint fentebb már jeleztem – keresztény. Djotodia az állam laikus jellegét egyáltalán nem kérdőjelezte meg. Az új hatalom azonban képtelen volt a *közrend* helyreállítására, mivel a Seleka *kontrollálhatatlan* tagjai március és június között erőszakos akciók sorát követték el a *keresztény* lakosság ellen a fővárosban és vidéken is: raboltak, fosztogattak, gyilkoltak, lakóházakat és falvakat gyújtottak fel, nőket erőszakoltak meg.

2013. szeptember 9-én Michel Djotodia sango nyelven bejelentette, hogy felszolta a Selekat, s ettől kezdve azokat, akik továbbra is a Selekára hivatkoznak, jelképeit viselik, a hatalom *bandiktáknak* fogja tekinteni. Ám Djotodia kitért a fővárostól 250 kilométerre észak-nyugatra fekvő Bossangoa városban lezajlott *tömegmészárlásra* is, melynek során Seleka-ellenes fegyveresek meggyilkoltak száz *muzulmán* lakost, fellégették a házaikat, s menekülésre készítették az életben maradottakat. Szeptember elején vidéki földművelő emberek, akik megelégték a Seleka folyamatos zaklatásait, erőszakos fellépéseit, *önvédelmi csoportokat* (anti-balaka vagy anti-machette) szerveztek. (jeuneafrique.com 2013.09.13.)

A harmadik polgárháború tehát a közép-afrikai *közösségek* vagy *felekezetek* közötti, az *elvakult gyűlölettől* vezérelt konfliktus formáját ölti, melyben a muzulmán többségű Seleka miliciái a *keresztény* és *animista* önvédelmi csoportokkal csapnak folyamatosan össze.¹⁵ December 5-én az *anti-balaka* miliciák a FACA egykori, Bozizé elnökhöz hű katonáinak a támogatásával betörték a fővárosba és a muzulmán lakosság ellen intéztek *megtorló* támadásokat. A Seleka viszont olyan embereket lőtt halomra, akiket azzal gyanúsítottak, hogy segítik a keresztény miliciákat.

A bangui csata napján az ENSZ BT a 2127. sz. határozatával felhatalmazást adott „az afrikai vezetésű MISCA (Közép-afrikai Köztársaságot támogató nemzetközi misszió) 12 hónapos idejű telepítésére”, hogy véget vessen „a közrend teljes összeomlásának, a jogállamiság hiányának és a felekezet-közi feszültségeknek”. A MISCA-t a francia erők (Sangaris hadművelet, 1600 katona) támogatják, akik fel vannak hatalmazva, hogy „minden szükséges lépést megtegyenek”. (lefigaro.fr 2013.12.06.) Másnap a Vöröskereszt munkatársai 280 holttestet számoltak össze a főváros utcáin. Valérie Amos, az ENSZ humanitárius ügyekkel megbízott főtárhelyettese elmondta, hogy 415 000 civil menekült el az otthonából, s ebből 68 000 a szomszédos országokba. 1 300 000 embernek lenne szüksége sürgősen élelmiszersegélyre a humanitárius katasztrófa elhárítása érdekében.

△ *Djotodia és Bozizé Libreville-ben, 2013.01.11.*

2014. január 14-én a CEEAC N'Djamenában tartott csúcsertekezletén az államfők nyomására lemondott Michel Djotodia elnök és Nicolas Tianguye miniszterelnök. (rfi.fr 2014.01.10.) Djotodia Cotonou-ba menekült, ahol még az ő nemzeti egységkormányára által kiadott nemzetközi elfogató parancs tudatában Bozizé is tartózkodik.

Utószó

2013. december 5. óta nem sikerült a Sangaris 1600 francia, a MISCA 6000 afrikai, az újjászervezett FACA 5000 tagjának sem megfékezni a folytatódó erőszakot, ezért Franciaország 2014. február 14-én bejelentette, hogy további 400 katonát vezényel a Közép-afrikai Köztársaságba. Egyúttal François Hollande államfő sürgette az ENSZ-t és az Európai Uniót (EUFOR misszió), hogy gyorsítsák fel békefenntartó erőik telepítését. (nouvelobs.com 2014.02.14.) A francia védelmi miniszter úgy nyilatkozott, hogy előzetesen nem tudták elképzelni a gyűlölet és az erőszak megnyilvánulásának olyan fokát, amellyel ma az ország fővárosában és főként annak nyugati részén találkozni lehet.

Ugyanaznap az UNICEF egy közleményt adott ki, amelyben Manuel Fontaine az ENSZ gyermekvédelmi szervezetének nyugat- és közép-afrikai regionális igazgatója megállapította, hogy az elmúlt két hónapban legalább 133 gyermeket gyilkoltak meg, vagy csonkítottak meg *vallási* vagy *etnikai* okokból. Az UNICEF munkatársait számos esetben leírhatatlan látvány fogadta. „Nincs olyan országnak jövője, ahol a felnőttek a legkegyetlenebb módon támadhatnak büntetlenül ártatlan gyermekekre.” szögezte le Manuel Fontaine. (jeuneafrique.com 2014.02.14.)

Első lépésben a nemzetközi közösségnek kellene *sziszifuszi* munkával megfékeznie „az erőszak gyilkos tereinek” több évtizedes evolúcióját, melyből következően az állam és a társadalom is folyamatosan erőszakra szocializálódott. Az *erőszakot* – mint a tanulmányból kiderült – csak diktatórikus módszerekkel, azaz *erőszakkal* tudták kordában tartani, de az *erőszak* ellen alkalmazott *erőszak* ellen újra *erőszakkal* léptek fel. Mindez napjainkban mintegy vulkánként tört ki, melynek gyűlölettől áthatott izzó láva folyamata hosszú időre felporzseli a mindennapi *együttélés* tereit. ☀

Jegyzetek

- 1 1996. április 18-án robbant ki az első zendülés 250 katonára részvételével, akik 1992–93 óta nem kaptak zsoldot. A zendülésnek akkor lett vége, amikor a katonák végül a francia kormányhoz köszönhetően megkapták a zsoldjukat és ígéretet kaptak arra, hogy az elnök nem indít ellenük büntetőjogi eljárást. 1996. május 18-án újabb zendülés tört ki ötszáz jakoma katonára részvételével, akiket le akartak szerelni. Bangui újra a francia erőkhöz fordult segítségért, akiket ezúttal csádi és gaboni katonák is segítettek. A francia katonák 3500 külföldit mentettek ki az országból a zendülés alatt, amelynek sok halott és még több sebesült áldozata lett. A francia erők és a lázadók egy békeegyezményt kötöttek. A lázadók amnesztiában részesültek, ami lehetővé tette számukra, hogy továbbra is a hadsereg tagjai maradjanak, a biztonságukról a francia katonák gondoskodtak. 1996. november 15-én kirobbant a harmadik zendülés is, amikor a zendülők Patassé elnök távozását követelték a hatalomból. Ezúttal 1500 francia katonát vezényeltek az országba a külföldi állampolgárok védelmében. Egy hosszú tárgyalási folyamat kezdődött, azonban 1997 január elején a zendülők két tárgyaló francia katonát megöltek Banguiban. A francia erők megtorlásként harci helikopterek bevetésével több negyedtet támadtak a fővárosban és megállították a zendülőket.
- 2 Nem lehet tudni, hogy vajon a titkoszolgálatok hamis jelentésének lett az áldozata, vagy a konzuli megbízását tényleg arra használta fel, hogy összeesküvést szőjjön Darfúrban.
- 3 A MISAB és a lázadók közötti összetűzések folytatódtak. A MISAB júniusban egy erőteljes támadást intézett a lázadó csoportok ellen, a támadásnak 200 halálos áldozata lett. Ezt követően a lázadók beszüntették a támadásokat.
- 4 Az elnökválasztást végül is 2011. január 23-án tartották meg, s François Bozizé már az első fordulóban megnyerte azt (64,37%). A második helyet Ange-Félix Patassé szerezte meg (21,41%). A politikai ellenzék egy része csalásról beszélt és új választások kiírását követelte.
- 5 A nemzetközi jogvédő szervezet szerint az útonálló banditák (zaraginák) automata fegyverekkel voltak felszerelvek, többen voltak és szervezettebbek, jobb helyismerettel rendelkeztek, mint a térségben időnként feltűnő kormányerők. A helyi lakosság így mind inkább ki volt téve a végzásoknak, emberrablásoknak, váltságdíj fizetéseknek, gyilkosságoknak.
- 6 A bororok ezen kívül még Guinea, Niger, Nigéria, Csád, Kamerun, Kenya területén élnek. A bororo népről ld. *Le peuple des Bororos*, www.planetafrique.com
- 7 Az áldozatok szerint a zaraginák nagy része a környékről származott: a helyi dialektusokat beszéltek és pontosan tudták, hány állatot tartott és milyen egyéb javakkal rendelkezik az a család, amelyet kinéztek maguknak. Hogy ne ismerjék fel őket, turbánnal fedték el az arcukat.
- 8 A mérgezett végű nyílvevesszőket használó íjászok amulettekből készített „páncélzattal” vannak felszerelvek, ami állítólag megvédi őket a zaraginák által használt automatafegyverek golyóitól. Ettől a „védelemtől” erősnek érzvén magukat és a jól kiépített jelzőrendszernek köszönhetően, eltökéltségük és elszántságuk gyakran megfutamodásra készítette a banditákat.
- 9 A Baba Laddé álnév bororo nyelven „a bozótos pusztaság atyját” jelenti.
- 10 Az ugandai hatóságok szerint Joseph Konny a Darfúrtól Szudánig terjedő térségben bújkált 100-150 fegyveresével. Az LRA két másik vezetője az RCA-ban mintegy 100 fegyveressel, akik kis csoportokban szóródtak szét az erdőben. 2011 végén az USA száz különleges ügynököt küldött az LRA által végrehajtott akciók térségébe, katonai tanácsadói minőségben az LRA ellen folytatott műveletek támogatására. Az amerikai tanácsadók hozzájárultak a civil lakosság és a fegyveres erők kapcsolatának javításához, a különböző országokból érkező fegyveres erők és az ugandai katonák közötti kapcsolatok koordinálásához, akiket azzal vádoltak, hogy mámoros állapotban kicsapongtak és szexuális erőszakot követtek el. Az amerikai tanácsadók szerepét a civilek védelmében mindazonáltal korlátozta az a tény, hogy az amerikai védelmi minisztérium nem engedélyezte a tanácsadóknak, hogy elhagyják azokat a városokat, ahová telepíték őket, hogy felmérjék az LRA támadásainak hatását a települési közösségekben, hogy megkönnyítsék a humanitárius segélynyújtást, és hogy segítsék a járőröző regionális erőket. Az ugandai

katonák nagy része nem a civil lakosságot védte, hanem az LRA vezetőinek nyomába eredt. A közép-afrikai kormány csupán szak katonát vezényelt a hatalmas kiterjedésű keleti régióba. Sok településen néhány szállító és kommunikációs eszközökkel rosszul felszerelt katonák tartózkodott, de voltak olyan települések, ahol egyetlen katona sem tartózkodott. Mindent összevetve, a térségbe vezényelt 600-800 hazai és külföldi katona tevékenysége nem volt hatékony.

- 11 2013 októberben kiderült, hogy a hazájából néhány héttel korábban engedélyezett egészségügyi kezelésre Nigériába utazott egykori lázadó vezér nehéz helyzebe került, mert október 28-án megköszönték neki a tanácsadói megbízatását a miniszterelnök kabinetjében. Nigériából Nigerbe érkezett, s a nigéri hatóságok közvetítését kérte, hogy visszatérhessen Csádba. A pártként való működés engedélyre váró mozgalmának (FPR) két vezetője, miként a csádi biztonsági források azzal vádolták, hogy visszatért a lázadáshoz. (ld.: Tchad: un retour aux armes pour Baba Laddé? 2013.10.30. www.jeuneafrique.com letöltve: 2013.11.01.)
- 12 2012 májusban a fegyveres lázadókkal elért eredmények hatására Bozizé elnök bejelentette, hogy a *politikai ellenzékkel* is kész „összinté és személyes tárgyalásokat” folytatni. Novemberben a politikai ellenzék kérte a tárgyalások haladéktalan megkezdését a hatalommal, mert mint Nicolas Tiangaye ügyvéd, a 2011-es választási eredmények megsemmisítését és új választások kiírását követelő frontjának (FAREA) koordinátora közölte: „2012. május 15-én François Bozizé tábornok kezdeményezte a politikai párbeszéd megtartását. Sajnos a párbeszéd késlekedik és ezért valamennyi demokratikus ellenzéki erő összeült, hogy követelje a tárgyalások mielőbbi megtartását. Szükséges lenne mindenki részvétele a tárgyaláson, hogy megvitassunk országos jelentőségű kérdéseket”. Ezt követően egyes ellenzéki politikai pártok azt állították, hogy őket fogadta Bozizé elnök. Ám Nicolas Tiangaye szerint, az ország valódi problémáiról nem tárgyaltak, ebből adódik a sürgető felhívás. „Országunk számos kihívással néz szembe biztonsági területen. Az ország területén még mindig vannak külföldi lázadók, nem beszélve az éppen szerveződő lázadó csoportokról.” Mint kiderült, Bozizé elnök nem akart tárgyalni az ellenzék ama részével, amely nem ismerte el választási győzelmét. (ld. République centrafricaine: le dialogue entre pouvoir et opposition se fait attendre 2012.11.14. www.rfi.fr letöltve: 2012.11.15.)
- 13 Holland tárgyalásokra szólította fel az érintett feleket, hogy vessenek véget a válságnak. December 26-án több száz Bozizé-párti tüntető megtámadta a francia nagykövetséget, azzal vádolva Párizst, hogy nem segíti őket a lázadók ellen. Francia katonák akadályozták meg, hogy a tüntetők behatoljanak a nagykövetség épületébe, melyben mintegy félszáz francia származású ember talált menedéket. Az Air France légitársaság úgy döntött, hogy szünetelteti a Párizs-Bangui járatait.
- 14 Kiderült, hogy 13 dél-afrikai katona meghalt, egy pedig eltűnt március 23-án, Bangui bevételkor, s emiatt Zuma a kritikák keresztjébe került. De bírálták a CEEAC részéről is, mert nem tartotta be a libreville-i egyezményt, mely szerint „valamennyi nem közösségi erőt ki kell vonni” a közép-afrikai országból. Napvilágot látott az is, hogy Bozizé és Zuma korábban titokban kötött egy „bányászati szerződést”, mely szerint Dél-Afrika koncessziót kapott nemesfémek kitermelésre. (Zuma sous le feu des critiques après la mort de 13 soldats sud-africains en Centrafrique. 2013.03.25. www.jeuneafrique.com)
- 15 2013 októbertől kezdve sem az állam, sem a CEEAC által telepített közép-afrikai multinacionális erők (FOMAC) nem voltak képesek a legminimálisabb mértékben sem fenntartani a rendet, túlléptek rajtuk az események.

Források

- Michel Djotodia annonce la création de l'armée républicaine de Centrafrique 2013.07.28. <http://www.rfi.fr/afrique/20130728-centrafrique-michel-djotodia-annonce-la-creation-de-larmee-republicaine-de-centrafrique> letöltve: 2013.07.29.
- Centrafrique : un si long purgatoire... 2010.06.17. <http://www.jeuneafrique.com/Articles/Dossier/ARTJAJA2578p042-045.xml0/anniversaire-pauvrete-rebeillon-francois-bozize-centrafrique-un-si-long-purgatoire.html> letöltve : 2012. 12.19.

- Jean-Bedel Bokassa, la gestion baroque du pouvoir 2010.06.18. <http://www.jeuneafrique.com/Articles/Dossier/ARTAJAJa2578p042-045.xm14/france-president-chef-militairejean-bedel-la-gestion-baroque-du-pouvoir-personnel.html> letöltve : 2013.01.09.
- Centrafrique :un si long purgatoire... 2010.06.17. <http://jeuneafrique.com/Articles/Dossier/ARTAJAJa2578p042-045.xm10/anniversaire-pauvrete-rebellion-francois-bozizecentrafrique-un-si-long-purgatoire.html> letöltve : 2012.12.19.
- Armée centrafricaine. http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Armée_centrafricaine&oldid=99617482. letöltve :2014.02.10.
- ICC to investigate Central Africa Republic sexual violence 2007.05.22. http://news.yahoo.com/s/afp/20070522/wl_africa-afp/icccentrafrica_170522145948 letöltve :2007.05.23.
- Première guerre civile. http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Première_guerre_civile_de_Centrafrrique&oldid=99577051 letöltve : 2014.01.17.
- Centrafrique :Michel Djotodia, du maquis aux lambris 2014.01.14. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2725p010-015.xm12/afrique-soudan-russie-benin-rca-centrafrique-michel-djotodia-du-maquis-aux-lambris.html> letöltve : 2014.01.14.
- Michel Djotodia. http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Michel_Djotodia&oldid=100569832
- Des bandits armés sèment la terreur en République centrafricaine. www.amnesty.org/fr/news-and-updates/feature-stories/masked-bandits-run-riot-central-africain-republic-20070919 letöltve : 2014.01.15.
- Les Archers peuls de Centrafrique 2010.02.11 <http://teddyseguin.com/dotclear/index.php?2010/02/11/17-les-archers-peuls-de-centrafrique> letöltve: 2014. 01.15.
- La Centrafrique, terrain de chasse d'un rebelle tchadien. <http://www.rfi.fr/afrique/20111216-centrafrique-terrain-chasse-rebelle-tchadien> letöltve : 2011.12.18.
- Centrafrique : Laddé, l'homme qui veut „libérer” les Peuls 2011.12.23. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTAJAJa2658p008-009.xm10/tchad-mauritanie-rebellion-idriss-deby-itno-centrafrique-ladde-l-homme-qui-veut-liberer-les-peuls.html> letöltve: 2011.12.23.
- Baba Laddé, chef rebelle tchadien, dit entamer des négociations avec les rebelles centrafricains 2012. 01.28. <http://www.rfi.fr/afrique/20120128-baba-ladde-tchadien-rebelle-appel-centrafrique-rca> letöltve: 2012. 01.30.
- Tchad - Idriss Déby Itno : „J'ai trop longtemps prêché dans le désert” 2012.07.23. In: <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2688p003-004-bis.xm10/diplomatie-tchad-libye-idriss-deby-itno-tchad-tchad-idriss-deby-itno-j-ai-trop-longtemps-preche-dans-le-desert.html> letöltve: 2012.07.25.
- République centrafricaine : Les attaques de la LRA s'intensifient 2012.04.20. <http://www.hrw.org/fr/news/2012/04/20/r-publique-centrafricaine-les-attaques-de-la-lra-s-intensifient> letöltve : 2014. 02.02.
- Plusieurs milliers d'hommes de Baba Laddé sont dispersés en Centrafrique 2012.09.09. <http://www.rfi.fr/afrique/20120909-hommes-baba-ladde-sont-plusieurs-disperes-centrafrique>
- Baba Laddé. http://fr.wikipedia.org/w/index.php?title=Baba_Laddé&oldid=97573058 letöltve : 2014.02.02.
- Centrafrique : rapatriement prochain de militaires tchadiens chargés de la sécurité du président Bozizé 2012.10.29. <http://www.rfi.fr/afrique/20121029-centrafrique-rapatriement-prochain-militaires-tchadiens-charges-securite-president> letöltve : 2012. 10.29.
- République centrafricaine : après la dissolution de l'UFDR, les autres forces rebelles attendent leur tour lundi 2012.05.21. www.rfi.fr/afrique/20120521-republique-centrafricain-apres-la-dissolution-udfr-autres-forces-rebelles-attendent-leur-tour letöltve: 2012. 05.26.
- La France n'est pas en Centrafrique pour protéger „un régime” 2012.12.27. http://www.liberation.fr/monde/2012/12/27/-la-france-n-est-pas-en-centrafrique-pour-y-protoger-un-regime_870212 letöltve: 2012.12.27.
- Centrafrique: Washington ferme et évacue son ambassade 2012.12.28. http://www.lemonde.fr/afrique/article/2012/12/28/centrafrique-washington-ferme-et-evacue-son-ambassade_1811055_3212.html letöltve: 2013. 01.04.

- RCA: signature d'un accord de sortie de crise à Libreville 2013.01.11. www.rfi.fr/afrique/20130111-rca-centrafrique-signature-accord-sortie-crise-libreville-bozize-union-nationale-djotodia-seleka/ letöltve: 2013.01.13.
- Centrafrique: Michel Djotodia annonce la dissolution de la Séléka 2013.09.13. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20130913174824/centrafrique-seleka-michel-djotodia-rebellion-centrafricaine-seleka-centrafrique-michel-djotodia-annonce-la-dissolution-de-la-seleka.html> letöltve: 2013.09.14.
- Centrafrique: la France déclenche l'opération militaire 2013. 12. 05. <http://www.lefigaro.fr/international/2013/12/05/01003-20131205ARTFIG00761-centrafrique-la-france-declenche-l-operation-militaire.php> letöltve: 2013.12.05.
- RCA: la démission de Djotodia officialisée à Ndjamena 2014.01.10. www.rfi.fr/afrique/5min/20140110-rca-demission-djotodia-officilisee-ndjamena-tchad/ letöltve: 2014.01.10.
- Centrafrique. La France envoie 400 soldats de plus 2014.02.14. www.nouvelobs.com/centrafrique/20140214.OBS6455/centrafrique-la-france-envoie-400-soldats-de-plus. letöltve: 2014.02.14.
- Centrafrique:l'Unicef dénonce des „actes horribles” contre les enfants 2014.02.14. <http://www.jeuneafrique.com/actu/20140214T1031119Z20140214T1031022/centrafrique-l-unicef-denonce-des-actes-horribles-contre-les-enfants.html> letöltve:2014.02.14.

A szerzőről

Ny. egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalomtudományi Kar

About the Author

University professor, emeritus
Corvinus University of
Budapest
Faculty of Social Sciences

sandor.csizmadia@gmail.com

English Abstract

The evolution of lethal spaces in the middle of Africa

The Central African Republic became independent in 1960. In this study I investigate the role of the heads of state and the armed forces of the country (FACA) in applying different forms of violence against each other and against society at large. Their relation can be characterised by the lack of mutual trust: three chiefs of staff overthrew the power of three heads of state by a coup d'état. One of the heads of state rearranged the armed forces on the basis of ethnicity, another organised his own militia against the FACA, also on ethnical basis, which had additional serious consequences.

For decades, armed bandits (zaraginas) have also contributed to the constant expansion of spaces of violence. They blackmailed farmers, who would be protected by the state, to pay money for them. Some warlords used the money to arm groups with weapons and vehicles. Hundreds of thousands of civilians have escaped of the civil war that started in 2004. The second civil war ended in March 2013, when a rebel alliance (Seleka), mostly consisting of northern Muslims, and lead by Michel Djotodia, overthrew president Bozize's power. The Seleka did not have a joint programme besides removing president Bozize. Moreover, the faithless and lawless zaraginas, as well as foreign mercenaries also joined the alliance, and they launched attacks, looted and slaughtered Christians for several months. The temporary head of the state, Michel Djotodia and his government could not restrain them.

The Christian majority formed some groups of self-defence (anti-balaka) and as retaliation, they slaughtered Muslims. Because of the third civil war, Djotodia had to step down. Today, the main enemy is the anti-balaka groups, which no longer practice self-defence.

A DIADALÍV ÁRNYÉKÁBAN – KÖZÉP-AFRIKA VÁLSÁGA

SUHA GYÖRGY

Alig egy évtizede, a 2004-es elefántcsontparti krízis során vált kézzelfoghatóvá a francia közvélemény számára, hogy valami visszafordíthatatlan folyamat indult el Afrika és Franciaország kapcsolatrendszerében. Évszázados történelmi kötődés, tucatnyi francia nyelvű állam és a párizsi kormány mindig kiemelt figyelme a fekete kontinens ügyeire – mintha egy csapásra megszűnt volna. Gyengülnek a francia pozíciók Afrikában – adta hírül a nemzetközi sajtó. *„Az elefántcsontparti krízis következményei a Bastille lerombolásának az Ancien Régime-re mért hatásaival hatásaival vethető össze”* – írta 2005-ben Antoine Glaser és Stephen Smith nagysikerű, már címében is bombasztikusnak szánt sikerkönyvében¹.

Franciaország tényleg elvesztette Afrikát? Erre a kérdésre ismételten válaszokat keres a nemzetközi közösség, különösen annak apropóján, hogy a sokat szenvedett, szintén frankofón Közép-afrikai Köztársaságból ismét szörnyű hírek érkeznek. A francia közvélemény egyre inkább rezignáltan veszi tudomásul, hogy a párizsi kormánynak újra be kell avatkozni, ismét krízist kell kezelni egy olyan országban, ahol a Françafrique politikája szinte mindig csődöt mondott. A politikai folyamat összetettsége ugyanakkor nem nélkülözi az emóciókra, a francia külpolitikai attitűd különleges jellegére utaló, néha talán illogikus elemeket. Már a fogalom önmaga is nyelvi lelemény, a „Franchafrique” ugyanis többet jelent, mint a volt gyarmatokból álló, ma független afrikai országok földrajzi csoportja, az elnevezés valójában a francia diplomácia afrikai mozgásterét jellemzi, azt a sajátos, „se veled-se nélküled” viszonyt, amely pontosan meghatározza a partnerek politikai, gazdasági függőségét Párizstól. A Françafrique-eszme kritikussai elsősorban azzal érvelnek, hogy a neokolonialista gondolkodás középpontjában valójában „France à fric”², azaz a pénz, a gazdasági érdekek állnak. Verschave (1999) szerint a volt gyarmatok adósságkonverziója, a segélyek, olaj- és kakaóbevételek jövedelme végső formában a politikai, gazdasági hálózatok közvetett tőkejuttatását célozta, a pénzről szól tehát minden.

Ez a sommás megállapítás azonban csak féligazság a függetlenségét 1960-ban megszerzett országban. A jelenlegi státusz kialakulásának elemzéséhez azonban érdemes, – történelmileg nem túl részletes – visszatekintést tenni. A XIX. század második felében belga, német, angol gyarmatosítói szándékok mellett leginkább a franciák voltak eredményesek Afrika középső vidékének meghódításában. Pierre Savorgnan de Brazza – a Kongói Köztársaság fővárosának olasz származású név-

▲ *Jean-Yves Le Drian francia védelmi miniszter Bangui-ba érkezik. Forrás: www.iinanews.com*

adója – 1879-től több expedíció keretében is kiterjesztette Franciaország igényeit a közép-afrikai térségre, 1889-ben a franciák helyőrséget telepítettek az Ubangi folyó mellett, Bangui faluban, ami később Ubangi-Shari elnevezésű gyarmat központja, napjainkra pedig a krízisállam Közép-afrikai Köztársaság fővárosa lett. A francia területgyesítő szándékok eredményeként az évszázad végére kialakultak Kongó-Szabadállam, Német-Kamerun és Ubangi-Shari régió tényleges határai. Ezzel egyidejűleg elkezdődött a térség szisztematikus kizsákmányolása, a helyi nyersanyagvagyon kitermelése. A gyarmati hatóságok kegyetlenkedései, az állam számára végzett ingyenes közmunka és adózás bevezetése állandó elégedetlenség forrásává vált. Ezt tetézte a vidék helyi törzsfőnökeinek kollaborációja a gyarmati tisztviselőkkel, amelynek eredményeként a helyi uralkodók több ezer rabszolgát adtak át a fehér hatalom képviselőinek. Becslések szerint (Nunn, 2008) a századfordulóig a térségből csupán mintegy 2000 embert hurcoltak el, de a XX. század első éveiben ez létszám sokszorosára emelkedett. A brutális erőszakkal összeszedett szerencsétlenek olyan nagy számban kerültek fogságba, hogy az 1910-es évekre az Ubangi-Shari régió keleti fele szinte teljesen elnéptelenedett. Az elkövetkező két évtized konszolidációs időszakában a rabszolga-kereskedelem megszűnt, útépitések kezdődtek, misszionáriusok jelentek meg szerte az országban. Az erőltetett kizsákmányolás ugyanakkor változatlanul megmaradt, a kényszermunka elleni tiltakozásul 1928-ban több éven át tartó felkelés-sorozatra került sor. A forradalmi jelleget sem nélkülöző, fegyveres zavargásokkal, kölcsönös kegyetlenkedésekkel együtt járó krízis volt a két háború közötti időszak legnagyobb felkelése Afrikában, de lényegében ismeretlen maradt a francia közvélemény előtt, amely általában erősen ellenezte a francia gyarmati uralom módszereit és a kényszermunka bármiféle alkalmazását.

A gyarmati uralom későbbi évtizedeinek kézzelfogható hasznát a mezőgazdasági termékek (gyapot, tea, kávé) és a gyémánt- és arany exportja jelentette. 1958.

december 1-jén Ubangi-Shari gyarmat autonóm terület lett a Francia Közösségen belül és felvette a Közép-afrikai Köztársaság nevet. Az alapító atya és a Conseil de Gouvernement³ elnöke Barthélémy Boganda volt, aki 1959-ben rejtélyes repülőszerecséltenségben halt meg. 1960. augusztus 13-án az ország elnyerte függetlenségét, és ezzel együtt évtizedeken át megtapasztalta a politikai hatalmi harc minden formáját. A köztársaság kikiáltásával egyidejűleg Párizs 1400 fős katonai kontingenssel fenntartotta jelenlétét az ország stratégiai pontjain. A francia védelmi tárca látható és érezhető közvetlen befolyása – amely kezdetben főleg műszaki, logisztikai segítségnyújtásra irányult – már akkor jelezte a nemzetközi közvéleménynek, és különösen a francia polgároknak, hogy nem teljes a fiatal állam önrendelkezési joga, Franciaország nagyhatalmi státuszából fakadóan továbbra is ellenőrzést gyakorol a bangui kormány munkája felett. Az Elysée-palota hatalomtechnikai manipulációi által kísérve, Boganda elnök korábbi harcostársainak folyamatos vetélkedését követően, öt évvel később hatalomra került Jean-Bédél Bokassa ezredes, aki felfüggesztette az alkotmányt, majd hét évvel később örökös elnöknek, 1976. december 4-től pedig I. Bokassa néven a Közép-afrikai Császárság uralkodójának nyilvánította magát és a párizsi Arc de Triomphe által inspirálva még néhány, szegényes 'diadalívet' is építtetett a fővárosban.

1979-ben Párizs támogatásával megdöntötték a császár hatalmát, majd a franciák által hatalomba helyezett elnököt két évvel később szintén államcsinnyel buktatta meg André Kolingba⁴ tábornok. A nyolcvanas években a katonai junta uralkodása alatt a demokratikus látszatra mitsem adó választások, új alkotmányok, népszavazások, kisebb-nagyobb összetűzések követték egymást egészen az 1993-ban megtartott első, szabad választásokig. A győztes, Ange-Félix Patassé etnikai szempontok alapján számos korábbi vezetőt eltávolított és börtönbe vetett. Megfosztotta katonai rangjától elődjét, és Kolingba yakoma törzséből származókat eltávolította a hadsereg és a kormányzat biztos jövedelmet jelentő állásaiból. A feszültség növekedésével az elégedetlenség is egyre nőtt, lázadásokra került sor, polgárháborús állapot alakult ki, a kikényszerített átmeneti tüzszünetet pedig nemzetközi erők felügyelték.

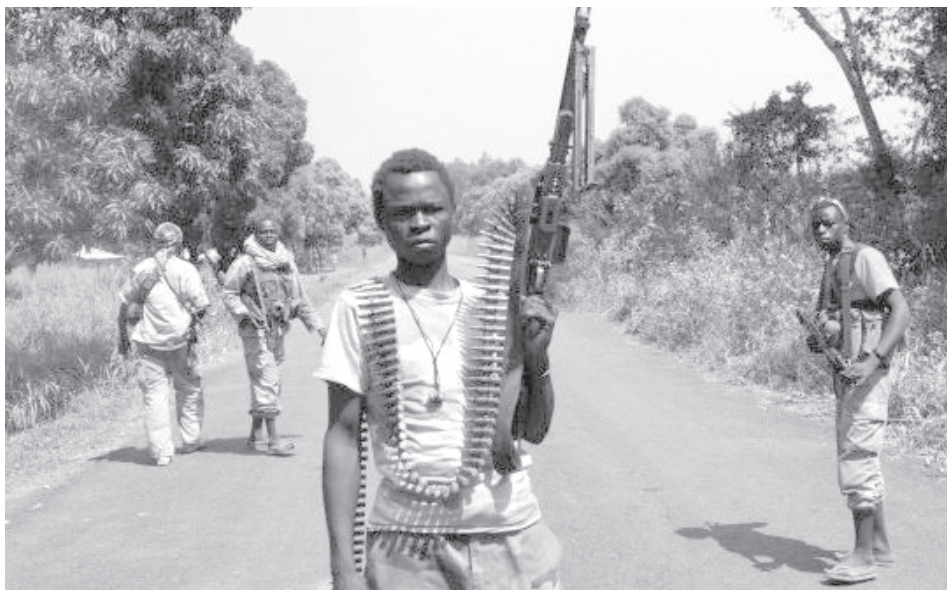
„Az erőltetett kizsákmányolás ugyanakkor változatlanul megmaradt, a kényszermunka elleni tiltakozásul 1928-ban több éven át tartó felkelés-sorozatra került sor. A forradalmi jellegű sem nélkülöző, fegyveres zavargásokkal, kölcsönös kegyetlenkedésekkel együtt járó krízis volt a két háború közötti időszak legnagyobb felkelése Afrikában, de lényegében ismeretlen maradt a francia közvélemény előtt, amely általában erősen ellenezte a francia gyarmati uralom módszereit és a kényszermunka bármiféle alkalmazását.”

Lionel Jospin kormányfői regnálása (1997–2002) alatt Párizs módosította a hagyományos, soha ki nem mondott Françafrique szemlélet 'se-veled-se-néküled' viszonyrendszerét, és létrehozta a „se beavatkozás, se közönyösség” elvét. Jóllehet a francia katonai bázisokat bezárták, az 1997-es lázongások idején Bangui biztonságát – ténylegesen a francia gazdasági érdekek védelmét – még 2400 katona felügyelte.

Az 1998-as parlamenti választásokon Kolingba pártja visszatért, egy évvel később pedig Patassé-t ismét elnökké választották, a feszültség azonban nem csökkent. 2001-ben katonai puccsra került sor, de Patassé kongói gerillák és líbiai zsoldosok segítségével meg tudta őrizni hatalmát. A véres bosszúhadjáratot követően egy évvel később François Bozizé tábornok meglepetésszerű támadást indított Patassé ellen, aki éppen külföldön tartózkodott.

Az új elnök felfüggesztette az alkotmányt és az új kormányt állított fel az ellenzéki pártok bevonásával. Az átmeneti időszakot követően Bozizé megnyerte a választásokat, majd 2005-ben megkezdte második elnöki ciklusát. A viszonylagos látszatnyugalom ellenére Bozizé rendszere ellen állandósultak a fegyveres zavargások, a belső lázadások és a puccskísérletek. A súlyos korrupció, az elmaradottság, a nepotizmus és a tekintélyelvűség elleni fellépés 2012-ben nyílt lázadáshoz vezetett. A regnáló hatalom elleni fellépés élére az ún. Seleka-mozgalom (eredeti jelentése⁵ 'koalíció') nevű politikai formáció állt, amely kezdetben laza szervezeti formában leginkább muzulmán katonákat, különféle politikai csoportokat integrált. A Seleka erői 2013 márciusában elfoglalták a fővárost, Bozizé pedig külföldre menekült. Az eseményekre reagálva az Afrikai Unió felfüggesztette a Közép-afrikai Köztársaság tagságát.

✓ *Seleka útonállók. Forrás: Redpepper, Uganda*

Párizs hosszú háborúra készül

A XX. századi események alapján az erőszak tehát bizonyos értelemben kódolva van a Közép-afrikai Köztársaság történetében, azonban napjainkra Franciaország láthatóan fel akarja készíteni a hazai és nemzetközi közvéleményt arra, hogy intervenciója hosszú távú beavatkozás lesz, igencsak bizonytalan kimenetellel. Mialatt az erőszak folytatódik és a politikai manővereket megtorpanás jellemzi, Banguiban állandó fegyverropogásról, francia katonák tragédiájáról és kannibalizmusról szóló média hírek kísérték 2014 beköszöntét.

Párizs láthatóan gondban van: a tragédiák ismeretében a humanitárius katasztrófa esélye napjainkra felülírta a 'terrorizmus elleni harc' Afrikában sajátos mellékközzel együtt járó politikai érveit, ugyanakkor Centrafrique (vagy RCA, ahogy a frankofón világ közkedvelten hívja ezt az országot) folyamatosan képes a legszörnyűbb hírek generalálására. A világ figyelmét ugyanakkor csak azok az utalások keltik fel, amelyek a bangui történéseket a ruandai-burundi genocídium rémképével állítják párhuzamba. A kérdés tehát valójában az, hogy a sokat szenvedett ország hosszú évtizedekre konzerválja-e a politikai instabilitást, vagy a nemzetközi beavatkozás – mint sok más helyen a fekete kontinensen – nyugalmat, konszolidációt hozhat a közel ötmillió lakosság számára.

'SOS Bangui' címmel jelent meg a Figaro vezércikke 2014. első munkanapján (Gelie, 2014), amely leszögezi és megerősíti a közvélekedést: a krízist gyorsan és határozottan kezelni szándékozó francia katonai végrehajtás nincs a helyzet magasságán. A szerző aláhúzza: A 'Sangaris' hadművelet⁶ kezdeti 1600 katonája nem lehet elegendő a felfegyverzett csoportok semlegesítésére egy olyan mozgalmas, szinte kaotikus biztonsági kontextusban, ahol a politikai riválisok már átengedték a terepet a vallási felekezetek egymás elleni gyűlöletének. Gelie illúziósnak ítéli, hogy a Afrikai Unió békefenntartó missziója, amelyet 2013. december 5-én, az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2127-es számú határozatával hoztak létre (MISCA⁷) négyezer katonája készen áll és valóban képes érdemi beavatkozásra.

A média által sugallt közhiedelemmel ellentétben a konfliktust 2013 márciusában kiobbantó Seleka, nem csupán vallási hevület által fűtött muzulmán terrorcsoport, hanem valóban létező politikai formáció. A 2012 augusztusában alakult szövetség legalább öt tagszervezetből áll, amelyek közül a Hazafiak Konvenciója az Igazságért és a Békéért⁸ talán a legismertebb. Formálisan a CPJP első embere Nouredine Adam tábornok, a tényleges irányítás ugyanakkor a párizsi állandó lakással is rendelkező Éric Nérís-Massi szövívő kezében van. Ő annak az 1952-ben született Charles

„A kérdés tehát valóban az, hogy a sokat szenvedett ország hosszú évtizedekre konzerválja-e a politikai instabilitást, vagy a nemzetközi beavatkozás – mint sok más helyen a fekete kontinensen – nyugalmat, konszolidációt hozhat a közel ötmillió lakosság számára.”

Massinak az unokája, aki miniszterként dolgozott Patassé és Bozizé kormányaiban és akit – 2010-ben ismeretlen körülmények között történő eltűnéséig és valószínűsíthető kivégzéséig – az ország északi részén hatalmat gyakorló ellenzéki erők vezetőjeként tartottak számon.

A magát „demokratikusnak” tartó másik katonai-politikai csoport⁹ vezetője Michel Djotodia, aki Bozizé elnök rövid életű utódjaként szerzett kétes hírnevet. Teljes nevén Michel Am Nondroko Djotodia, korábban a közigazgatásban dolgozott, külügyesként ő volt Darfúrban a Közép-afrikai Köztársaság konzulja. Az UFDR katonai irányítás Yao kapitány¹⁰ kezében van, aki a hírek szerint már nincs beszélő viszonyban az időközben államfővé avanszált (majd e sorok írásakor ismét ellenzéki politikusként dolgozó) Djotodiával.

A két ’nagy’ frakció mellett három másik, jelentőségében kisebb szervezet is a Seleka tagja: A Közép-afrikai Demokratikus Népfront¹¹ Martin Koumtamadji, közismert becenevén Abdoulaye Miskine¹² vezetésével, az ország megmentéséért harcba szálló Convention patriotique du salut du kodro¹³ (CPSK), alapító vezetője Mohamed-Moussa Dhaffane, a közép-afrikai Vöröskereszt korábbi elnöke és az állam újjászületését és vallási alapokon történő újraalapítását célzó Alliance pour la renaissance et la refondation (A2R, koordinátora Salvador Edjezekanne), amely fél évvel 2012 októberében történő alapítása után megnevezését mozgalomra, sőt alternatív politikai mozgalomra változtatta. A tudatos szervezetépítést jelzi, hogy a formációk rövidített elnevezésében már megjelennek a politikai marketing sajátos jelei (A2R, illetve M2R), sőt a Seleka tavaly óta központi irányítással, főtítkárr¹⁴ által vezetett valódi apparátussal is rendelkezik. Folyik tehát a szakmai vita arról, hogy a Seleka politikai fejlődése, kvázi demokratizálódása elindíthatja-e a mozgalmat a legitimitáció irányába. Álláspontom szerint erre a közeli jövőben vajmi kevés esély mutatkozik, hiszen a vallási ideológia önmagában nem elegendő a mélyszegénységben élő közép-afrikaiak gazdasági-szociális felemeléséhez. A Seleka hangzatos politikai szövegei nem szólnak a gazdasági fejlődésről, az agresszió beszüntetéséről vagy bármely más a lakosság számára könnyen befogadható pozitív üzenetről. Lugan (2013) szerint a mozgalom eredettörténete determinálja a Seleka jövőjét is, hiszen ez a „szervezet” valójában „fegyveres útonálló bandák” szövetsége.

A másik lényegi szereplő, az ún. Anti-Balaka mozgalom valójában tipikus protest-szerveződés, egyfajta spontán reakció a muzulmán Seleka formációval szemben. A „balaka”¹⁵ a térségben általánosan elterjedt és szinte a háztartásokban és a mezőgazdaságban mindenre használatos, széles pengéjű, hosszú élű kéziszerszám (machete), amely a Seleka-harcosok fegyvereként a muzulmán felkelők szimbólumává vált. Az Anti-Balaka csoport szervezeti lényegesen szerényebb, belső szervezetről nincs információ, az egyetlen látható kohéziós erő a muzulmánellenesség. A nyugati elemzők, politikusok a milíciaként azonosított, szervezetlen katonai erőt szinte automatikusan keresztény jelzővel illették, holott tagjai körében jelen vannak animista harcosok is. A csoport elvileg Bozizé volt elnök politikai támogatóiból áll, ez a kijelentés azonban – a megbuktatott, köztudomásúan vallását aktívan gyakorló, hívő katolikus elnök távollétében – egyelőre csak feltételezés. Vallási motivációk

Anti-Balaka harcosok Mbakate faluban 2013 novemberében. Forrás: Christian Post

Anti-balaka harcosok. Forrás: invisiblechildren.com

természetesen azonosíthatók, azonban Boukaert (2013) szerint a sokszor kényelmes, passzív életmódot élő keresztény lakosság és a nomád földművelést életformaként megélő muzulmánok konfliktusa a termőföld birtoklására és művelésére is irányul. Összetett társadalmi folyamatok, régi sérelmek, törzsi viszályok egyaránt árnyalják tehát a krízis jellegét, egyre komolyabb kihívást jelentve a csoportok pacifikálásában, a béke megteremtésében. A problémák kezelése azért sem egyszerű, mert amíg a fejlett világ vallásháborút vizionál a Seleka és az Anti-Balaka között, addig a lakosság tényleges hitélete, az iszlám vagy a katolikus, protestáns vallás gyakorlása semmiképpen sem rendelkezik mély gyökerekkel a lakosság tudatában. A kereszt-

▲ Seleka harcosok. Forrás: Press TV, Iran

ténység, pontosabban a reformáció által elszakadt egyházak és egyházi közösségek alig száz éve, az iszlám képviselői pedig csupán néhány évtizede vannak jelen az országban. A keresztény dogmák alkalmazása békésen megfér az animista, vudukra alapozott spirituális gondolkodással; gyakran előfordul, hogy a harcoló katonák egyszerűen viselnek amulettet és keresztet...

Egy újabb Szomália?

Január első felében a francia döntéshozók számára egyértelművé vált, hogy a MISCA erői csak a már üres épületeket biztosítják, és nem vesznek részt a tényleges harcokban. A csádi kontingens¹⁶ – amit Franciaország előszeretettel tekint saját, hiteles támogatójának, – valóban a legnagyobb számban, hozzávetőlegesen 800 fővel van jelen és katonai tapasztalataik is megkérdőjelezhetetlenek. Jelenlétük azonban a fővároson kívüli északi térségre, (gyakorlatilag a Banguitól 75 km-re lévő Damara településre) szűkült azok után, hogy az északi szomszédos ország katonái tüzet nyitottak más afrikai erők képviselőire. A helyzet és a konfliktus további eszkalációja azzal fenyeget, hogy továbbterjedhet akár Kamerunig is, ahol az összecsapásoknak január első napjaiban hét halálos áldozata volt. A közép-afrikai kormány reguláris hadereje¹⁷ a Franciaországgal 2010 áprilisában kötött védelmi megállapodás keretében pénzügyi és logisztikai támogatást kapott Párizstól. Az Elysée-palota számára mindig egyértelmű volt, hogy a hozzávetőlegesen 3500, alig kiképzett, hiányos felszereltségű, fegyelmetlen és motiválatlan katona sosem lesz képes megvédeni a központi alkotmányos hatalmat (Kpatindé, 2013). A két ország katonai együttműködésének részleteit a közbiztonság reformjának keretében (Réforme du secteur de sécurité, RSS) rögzítették a felek úgy, hogy az együttműködés elsősorban a kiképzés, a tanácsadás valamint a fegyveres erők – ide értve a csendőrséget is – újjászervezésének pénzügyi támogatását jelentette. (2012-ben ez 1,47 millió euró volt, amelyből

▲ Diadaliv Banguiban.
Forrás: wikimedia.org

▲ Bozizé elnök az elnöki palota fogadótermében.
Forrás: Sun, Namíbia

302 ezer euró közvetlen logisztikai segítséget takart. A tárgyévi rendészeti, belügyi támogatás ennek alig fele, 670 ezer euró volt.) Ma már világos, hogy az összegek nagysága elenyésző azokhoz a költségekhez képest, amelyet Párizs a rend helyreállítására, presztízskének visszaszerzésére költ ezekben a hónapokban.

Újév után az események jelentősen felgyorsultak, január másodikán Jean-Yves Le Drian francia védelmi miniszter meglátogatta a nemzeti kontingenst. A mindenkor kritikus francia sajtó szerint a miniszternek rövidtávon sikerült elhárítania a *'megtorpanás veszélyét'*, jóllehet a miniszter villámlátogatása alatt még a lehetséges katonai kudarc elvi esélyéről sem tett említést. A katonai és politikai vezetés számára a feladat összetett, hiszen nemcsak Franciaország afrikai megítéléséről, a helyi francia lakosság érdekeinek védelméről van szó, hanem ennél jóval nagyobb tét forog kockán: ha Párizs nem reagál kellő katonai erővel, akkor teret ad a konfliktust más összefüggésbe – tételesen vallási kontextusba – helyező lokális csoportoknak. Ez esetben a kölcsönös bosszúhadjárat, a megtorlás körforgása valószínűleg polgárháborúba sodorja az országot, ami egy egészen más dimenziójú kihívást jelentene. Sokan Szomáliát emlegetnek, hiszen globális mutatói alapján a Közép-afrikai Köztársaság mindig az első tízben végzett a legsikertelenebb országok nemzetközi feketelistáján. Az ún. Failed States Index (FSI) 2013-as verziója 178 országot rangsorol, és a Közép-Afrikai Köztársaság a nem túl előkelő kilencedik helyen áll. A helyzet egy évvel korábban sem volt lényegesen jobb, akkor ugyan „csupán” tizedikként rangsorolt államban az infrastruktúra és a közszolgáltatások színvonala biztosan nem javult. Érezhetően növekedett viszont az erőszak, egyre kiterjedtebbé váltak a fegyveres harcok, mindennapossá váltak az emberrablások. Az ország északi és délkeleti térségében szinte évtizedek óta teljes a bizonytalanság, nemzetközi becslések szerint közel 27 ezer ember hagyta el otthonát, a zavargások, tüntetések miatt 2012 óta folyamatosan evakuálják a külföldieket is. (A helyzet tehát

nem mutat javulást, sőt tovább árnyalja a képet, hogy a feketelista első tíz állama közt szereplő hét afrikai ország közül három, Szudán, Csád és a Kongói Demokratikus Köztársaság – határos az országgal.) Éppen a konfliktusnak a közép-afrikai térség egészére kiható biztonságpolitikai hatásai és következményei azok, amelyek feladatot jelentenek az egész nemzetközi közösség számára. Különösen akkor, amikor a végrehajtó hatalom képtelen az állam (megfelelő) működtetésére, a rend és biztonság fenntartására, illetve a „kritikus fordulat” utáni új konfiguráció létrehozására.¹⁸

E sorok írásakor – január végén – az ország fővárosában és azon kívül talán még inkább, az erőszak körforgásának megfékezése nagyon távolinak tűnik. A helyi beszámolók szerint a lakosságot sorsára hagyták és szinte teljes egészében ki vannak szolgáltatva a milicistáknak. Két hónappal a 'Sangaris' művelet kezdete után – az 1600 fős francia kontingens ellenére – Bangui még mindig harcok színtere. A két szembenálló fél változatlan: a Seleka mozgalom ex-felkelői, és az Anti-Balaka milicistái. A felek szórványos, kiszámíthatatlan támadásai a lakosság körében pánikszerű mozgást okoznak, rettegő emberek százai menekültek a repülőtérhez, ahol már közel százezer menekült él embertelen körülmények között.

A bukott elnök, François Bozizé, akit az erőszak szításával vádolnak, az RFI-nek nyilatkozva¹⁹ minden felelősséget elhárított. „A Seleka okozta a káoszt az országban, a nyomort és a halált. Az Anti-Balaka-jelenség a Seleka az ország belsejében elkövetett túlkapásai következtében jelent meg.” – jelentette ki.

Franciaország eredeti elképzelése, a milicisták helyben történő lefegyverzése, jóval nehezebbnek bizonyult, mint ahogy tervezték, és a hat hónapra tervezett katonai intervenció ma már biztosan nem tartható. „A lefegyverzési műveletek midig összetettek. A valódi probléma nem egy hadsereg, hanem a miliciák, a nehezen meghatározható csoportok kérdése.” (Debos, 2013)²⁰, azaz a reguláris erők pacifikálásán túl a konfliktus jóval szélesebb körben kaphat újra fegyveres támogatottságot.

Mialatt a beavatkozás gyakorlatilag stagnál, az Élysée-palota politikusi és a kormány megpróbálja felkészíteni a közvéleményt arra, hogy ez hosszú távú feladat lesz, rendkívül bizonytalan befejezéssel. „A biztonság megteremtése Afrikában Franciaország biztonságát jelenti” – erősítette meg a védelmi miniszter, Jean-Yves Le Drian. „A közbiztonság hiánya [...] kaput nyit mindenféle terrorizmusnak.”

A hátránya ennek a retorikának az, hogy kihagyja azokat a tényezőket, amelyek mind közrejátszottak abban, hogy most a Közép-afrikai Köztársaságban a káosz uralkodik. Debos (2013) szerint: „A vallási szembenállás elfedi ennek a konfliktusnak a valódi tétjét. A politikai kiút megtalálásához komolyan kell venni minden szereplőt, visszatérni a politikai, gazdasági és szociális mértékekhez. Már a Seleka színrelépése előtt is nagyfokú volt az erőszak és a bizonytalanság. Az ország már

„Franciaország eredeti elképzelése, a milicisták helyben történő lefegyverzése, jóval nehezebbnek bizonyult, mint ahogy tervezték, és a hat hónapra tervezett katonai intervenció ma már biztosan nem tartható.”

▲ Bozizé elnök a szerző társaságában (2009). A szerző archívuma.

így is humanitárius válság színtere volt. Tíz éve menekülnek át a közép-afrikai lakosok a csádi táborokba. Banguin kívül nincs [és szinte soha nem is volt, S.Gy.]²¹ semmilyen közszolgáltatás, sem állami jelenlét. Az északkeleti Vakaga régió, amely a Seleka bölcsője, történelmileg marginalizálódott. Hosszú távú válaszok nélkül az ország nem fog tudni kilábalni az örökös krízisekből.”

A Közép-afrikai Köztársaság sokat szenvedett az elmúlt években a külső beavatkozásoktól és a szomszédos országok határon átnyúló konfliktusainak hatásaitól. Nagy biztonsággal állítható, hogy az RCA azt kockáztatja, hogy regionális instabilitás középpontjává válik. A szomszédos, tengeri kijáratot biztosító Kamerun, – miután több ezer menekült árasztotta el őket, és gyakoriak voltak a fegyveres fosztogatások is, – bejelentette, hogy megerősíti határ menti haderejét.

Biztosnak tűnik, hogy sürgősen nézőpontot kell tehát változtatni Közép-Afrikában. A 'Sangaris' haderő eszközei behatároltak, figyelembe véve a mali jelenlétet és a francia védelmi tárca megszorításait. A krízis már túlnőtt a Françafrique-politika ellentmondásait felszínre hozó kétoldalú viszony keretein, Franciaország – bár élvezzi az EU intézményeinek²², sőt a washingtoni kormánynek²³ a támogatását is – egyedül nem képes a katonai, politikai konszolidáció elvégzésére. Európa és az Egyesült Államok udvarias, távolságtartó ösztönzésük ellenére, lényegében megmutatták szolidaritásuk határait. Afrikai körútján Jean-Yves Le Drian bizonyára tisztában volt ezekkel az aggodalmakkal, mégis igyekezett azokat elhallgatni a francia közvélemény előtt. A párizsi kormány tehermentesítése, a nemzetközi közösség határozott fellépése lehet az egyetlen út ahhoz, hogy a több évtizedes erőszak és feszültség után helyreálljon Banguiban a valódi államiség. ☀

Jegyzetek

- 1 Ld.: Glaser – Smith, 2005
- 2 Fric: argó kifejezés készpénz jelentéssel
- 3 Kormánytanács (valójában minisztertanács)
- 4 André-Dieudonné Kolingba (1936–2010) az ország negyedik elnöke volt 1981-től 1993-ig.
- 5 Sango nyelven
- 6 A névadó egy, Afrika egyenlítői vidékén honos, vörös színű óriáslepke (*Cymothoe Sangaris*)
- 7 Mission internationale de soutien à la Centrafrique sous conduite africaine, a Franciaország által támogatott misszió 2013. december 19-én kezdte meg működését.
- 8 Convention des patriotes pour la justice et la paix, CPJP
- 9 Union des forces démocratiques pour le rassemblement, UFDR
- 10 Valódi neve Dramane Zacharia
- 11 Front démocratique du peuple centrafricain, FDPC
- 12 A helyi közvélekedés szerint a Patassé közeli munkatársaként ismert Miskine valójában Charles Massi fiúgyermeke
- 13 Jelentése: 'ország' (sango nyelven)
- 14 Justin Kmbo Moustapha, UFDR
- 15 Sango és mandja nyelveken egyaránt
- 16 Force multinationale d'Afrique centrale, FOMAC
- 17 Forces Armées Centrafricaines, FACA
- 18 Tarrósy, 2013: 278-79.
- 19 2014. január 2. (közreadja a Le Figaro, az újság 21589. számában)
- 20 Idézi a kutatót többször a L'Humanité 21329. száma (2014. január 3-5.), p. 3.
- 21 Az országban több alkalommal tett személyes látogatásaim során – Afrika más államaihoz hasonlóan – nem okozott különösebb meglepetést az a tény, hogy a központi hatalom gyakorlatilag csak a fővárost, illetve annak 80-100 kilométeres körzetét tartotta ellenőrzése alatt. Kizárólag Bangui rendelkezett mindazon hatalmi attribútumokkal, amelyek Bozizét a 4,5 milliós lakosság de facto elnökévé tették, hiszen az elnöki palota, a parlament, az Air France heti egy párizsi járatát fogadó nemzetközi repülőtér, a központi bank, a rádió és központi kormányzati adminisztráció fővárosi székhelye magától értetődően tette 'fejnehézzé' a Közép-afrikai Köztársaságot.
- 22 http://eeas.europa.eu/delegations/central_africa/documents/eu_central_africa/conclfac_fr.pdf
- 23 <http://usun.state.gov/briefing/statements/218508.htm>

Felhasznált irodalom

- Boukaert, Peter (2013): „We Live and Die Here Like Animals”. Foreign Policy. November 13, 2013.
- Csizmadia, Sándor (2011): „Nicolas Sarkozy és a „Françafrique” paradoxonjai”. Grotius. October 10, 2011. 1-21. pp.
- Debos, Marielle (2013): *Le métier des armes au Tchad. Le gouvernement de l'entre-guerres*. Paris: Karthala.
- Gélie, Phillippe (2014): „SOS Bangui”. Le Figaro. No. 21589, 02/01/2014.
- Glaser, Antoine – Smith, Glaser (2005): *Comment la France a perdu l'Afrique?* Paris: Callman-Lévy.
- Kpatindé, Francis (2013): „La Centrafrique, un Etat-néant?”. Afriquinfos, 04/01/2013.
- Lugan, Bernard (2013): „RCA: les coupeurs de route au pouvoir”. L'Afrique réelle, novembre 2013.
- Nunn, Nathan – Wantchekon, Leonard (2011): „The Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa”. American Economic Review. Vol. 101., No. 7. 3221-3252. pp.
- Nunn, Nathan (2008): „Shackled to the Past: The Causes and Consequences of Africa's Slave Trades”. In: Diamond, Jared – Robinson, James A. (eds): *Natural Experiments of History*. Cambridge: Harvard University Press. 142-184. pp.
- Schmidt, Barna (2000): „Elf, a multinacionális aranybánya”. Hetek. IV. évf., 8. szám, 2000. február 19.

- Soudan, François (2012): „France: Hélène Le Gal, nouvelle 'Madame Afrique'”. *Jeune Afrique*, 22/05/2012.
- Tarrósy, István (2013): „Afrikai perspektívák egy új világrendben”. In: Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Geologica Könyvek I. Pécs: Publikon Kiadó. 275-298. pp.
- Verschave, François-Xavier (1999): *La Françafrique. Le plus long scandale de la République*. Paris: Stock.

További internetes forrás:

- <http://foreignaffairsreview.co.uk/2012/11/overcoming-la-francafrique-a-tale-of-two-presidents-and-two-visions-of-africa/>
- <http://bernardlujan.blogspot.hu/2013/11/lintervention-en-rca-la-france-trop.html>
- <http://library.fundforpeace.org/fsi13-troubled10-2>

English Abstract

Arch of Triumph – Crisis in Central Africa

The present essay examines the current crisis of the Central African Republic (CAR) as an illustration of a failed francophone state that exhibited all the possible external and internal problems that a former French colony has. The initial conflict between the government and Seleka, a coalition of rebel groups, took leadership of a country, which was bound to spiral into genocide and absolute chaos. The increasing violence stemmed from reprisal attacks on civilians for the most part, carried out by Seleka's predominantly Muslim fighters and Christian militias called "Anti-Balaka". The CAR has suffered chronic instability since gaining independence from France in 1960. François Bozizé, the latest in a succession of military rulers, seized power in 2003 but never gained a firm hold on the state, following a well-trodden path of misrule which eventually provoked armed rebellion.

The article focuses on the historical dimensions and bilateral aspects of the crisis, emphasizing the role and the responsibility of the French government in its current geopolitical status. Even if order can be restored, the bigger long-term task will be building the foundations of a functioning, accountable state, which will help the CAR escape its cycle of crisis and collapse. This complex challenge will require international assistance far beyond the levels committed so far.

A szerzőről

Címzetes egyetemi tanár,
Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék,
Wekerle Sándor Üzleti Főiskola,
Budapest
Átmeneti dékán, Alfred Nobel
Open Business School in Hong
Kong

About the Author

Honorary Professor, International
Relations Department,
Wekerle Sándor Business School,
Budapest
Interim dean of Alfred Nobel
Open Business School in Hong
Kong

suha@wsuf.hu

hirdetés

DÉL-SZUDÁN VISSZATÉR A HÁBORÚHOZ

ÍRTA: DANIEL LARGE

FORDÍTOTTA: BÁNÁTI ÁRON

2005 decembere eseménydúsán telt Szudán déli részén. Figyeltem, ahogyan a Szudáni Népi Felszabadítási Hadsereg (Sudan People's Liberation Army – SPLA) a szudáni fegyveres erőktől zsákmányolt tankjaival bevonul az ország déli részén található, akkor még csak félig autonóm régió fővárosába, Jubába. Ez is része volt annak a 2005 januárjában kötött békemegállapodásnak, melynek eredményeként véget ért az 1983 óta tartó pusztító polgárháború. 2005-öt megelőzően Juba városa egy ostromlott kormányzati helyőrség volt, ahol sok katona éppen abból a nyugat-szudáni Darfúr régióból származott, amit egy brutális, kormány által támogatott, lázadó-ellenes kampány következtében véres erőszakhullám ért el. 2005 januárjától, ahogy a háború árnyéka Nyugat-Szudánra vetült, a béke formálisan is létrejött Szudán déli részén, és ez sehol sem volt olyan egyértelmű, mint Jubában.

Nem sokkal az után, hogy az SPLA bevonult a városba, végignéztem Salva Kiir Mayardit elnököt, amint védjegyévé vált cowboy kalapjában Riak Machar és több vezető politikus társaságában aláírta Dél-Szudán új ideiglenes alkotmányát. A kültéri ceremóniát nem messze John Garang egykori déli vezető improvizált emlékművétől tartották meg, aki pár hónappal az előtt halt meg egy helikopter balesetben és akitől Salva Kiir átvette a SPLA és politikai megfelelőjének, a Szudáni Népi Felszabadítási Mozgalom (SPLM) vezetését. Az elnök tovább ment, és 2011 júliusára elvezette Dél-Szudánt a függetlenséghez, amit akkoriban mindenütt hatalmas ováció követte. Nyolc évvel később azonban decemberben egy pusztító és halálos konfliktus szabadult az országra, mely így visszatért a háborúskodáshoz.

Háttér

A jelenlegi konfliktusnak számos egymással összefüggő oka van, mely magában foglalja a történelmi etnikai rivalizálást; három évtizednyi politikai csatározást az SPLM/A-ban; 2005-öt követően hat évnyi, az elszakadást célzó államépítési kísérletet; és 2011 júliusa óta azt a három éves állam- és nemzetépítési kísérletet, melyet darabjaira szakított az első komoly válság.

Szudán 1956-os függetlenné válását követő több évtizedes mellőzöttség következtében az ország déli része politikai és gazdasági értelemben felkészületlen volt. Hosszú évek lázadásait követően végül 1972-től egy évtizedig békesség volt az országban, melyet végül elsőként az 1983-ban kitörő, majd országos méretű konf-

2013-as becslések szerint az ország lakossága kicsivel több, mint 11 millió fő. Az egy főre jutó GDP 1400 USD, a hadseregre költött összegek a GDP több mint 10 százalékát teszik ki.

FO
NF

Forrás: CIA World Factbook. Kép forrása: ENSZ

laktussá váló észak-déli polgárháború szakított meg, melyben a déli SPLA/M viselt hadat az északi kormányzat ellen. Ezt követően 1991-ben egy brutálisan pusztító déli-déli polgárháború szabadult el miután a John Garang SPLA/M vezér alá tartozó Riak Machar – aki akkoriban rangidős parancsnok volt – kivált a mozgalmából és kartúmi támogatással harcolt egykori bajtársai ellen. A Bor város elleni támadás, melyet a Macharhoz hű, irreguláris nuer származású erők követtek el 1991-ben, és több ezer, főként dinka áldozattal járt, máig be nem gyógyuló sebeket okozott – attól függetlenül, hogy Machar visszatért a mozgalmába, bocsánatot kért, és aláírták a Teljeskörű Békeegyezményt (Comprehensive Peace Agreement – CPA), mely 2005. január 9-én lezárta az észak és dél között tomboló polgárháborút. A CPA egyezmény létrehozott egy olaj-vagyon elosztási megállapodást és lehetővé tette Dél-Szudán-nak, hogy referendum keretében döntsön a Szudánból való kiválásról.

2005-öt követően az SPLM politikai logikája Kwame Nkrumahot ismételte, aki szerint „először a politikai királyságot kell megteremteni, ezt követően minden más is megadatik”. Fontos megjegyezni, hogy 2005-ben milyen állapotban is volt a dél-

szudáni új, fél-autonóm kormány. A militarista gerilla mozgalomból (melynek ugyan volt politikai szárnya) egy rendes kormányzatba történő átmenet nem csak a politikai és az alapvető adminisztratív nehézségek miatt volt kihívásokkal teli, hanem azért is, mert az új kormánynak szinte a semmiből kellett újrakezdenie. 2005 decemberében az információs miniszternek például csak egy telefon állt rendelkezésére, a személyzet a saját tulajdonú laptopjait volt kénytelen használni, és a demokratikus vitákra évtizedek óta nem használt, 1970-es években épült nemzetgyűlés épülete teljesen lerobbant állapotban volt.

Az SPLA/M mégis sikeresen vezette el az országot a 2011-es januári referendumig, és sikerre vitte az elszakadás ügyét is. A 2011. július 9-i reményteli függetlenedés emléke és a várakozás, miszerint egy új kezdet és fényes jövő áll az ország előtt azonban még elkeseredettebbé és tragikusabbá teszi a jelenlegi háborút. Ugyanakkor a függetlenség kikiáltásakor a konfliktusos területen relatív béke köszöntött be – mivel azt megelőzően számos fegyveres felkelés zajlott Juba ellen Dél-Szudánon belül.

Az újonnan született Dél-Szudán kőolajban gazdag állam. Szudán (közel 500 000 hordó napi kitermelésével) 2011 júliusáig a szubszaharai Afrika harmadik legnagyobb olajtermelő országa volt. A déli országrész kiválásakor a korábbi Szudán olajkészleteinek 75%-ával rendelkezett. Az olaj a Békeegyezmény központi kérdése volt, így nem csoda, hogy az újonnan létrejött köztársaságnak is alapvető fontosságú ügyévé vált, mivel GDP-jének 60%-át, a kormányzat bevételeinek pedig 99%-át adta. Az olajbevételek a politikai holdudvar jutalmazásával is hozzájárultak az új állam stabilizálásához.

A függetlenné vált Dél-Szudánnak számos lezáratlan ügye van Szudánnal. Bár a szudáni olajtermelés 74%-a Dél-Szudáné lett a függetlenedéskor, a kulcsfontosságú infrastruktúra – beleértve az exportvezetékeket is – Szudán kezében maradt. A Szudánnak fizetendő tranzitdíjakról folytatott politikai viták közepette Juba 2012 januárjában leállította olajkitermelését. A kitermelés leállítását azonban az állami bevételek közel teljes kiesését jelentette, következményeként rövidesen szigorú pénzügyi megszorításokat kellett bevezetni. A Kartúmmal való tárgyalásokat követően azonban újraindult a kitermelés és a befolyó pénzeknek köszönhetően az országnak sikerült talpra állnia.

A Kiir elnök és Machar alelnök közötti politikai versengés egyre nyíltabbá és erőteljesebbé vált a függetlenséget követően. A két államférfi közti szolidaritás, mely korábban a közös ellenfél, az észak-szudániak ellenében alakult ki kettejük között, erodálódni kezdett és a kibontakozó hatalmi harc katasztrofális következményekkel járt az országra nézve.

„A függetlenné vált Dél-Szudánnak számos lezáratlan ügye van Szudánnal. Bár a szudáni olajtermelés 74%-a Dél-Szudáné lett a függetlenedéskor, a kulcsfontosságú infrastruktúra – beleértve az exportvezetékeket is – Szudán kezében maradt.”

2013 júliusában Salva Kiir eltávolította Riak Machart és számos minisztert a kabinetből. A hatalmi harc éleződött, Machar pedig bejelentette, hogy indul az elnökválasztáson. Eközben Salva Kiir elnök hatalmi módszereivel szemben egyre nőtt a társadalmi elégedetlenség.

Bár „utólag könnyű okosnak lenni”, korábban csak kevés nyilvánvaló jele volt annak, hogy egy ilyen súlyos és gyors kataklizmaszerű konfliktus bekövetkezhet az országban. 2013 októberében az IMF 43%-os valódi GDP növekedést, illetve 8,5%-os nem olajból származó növekedést jelzett Dél-Szudánnak 2014-re vonatkozóan. A tény, hogy Dél-Szudán nem sokkal a konfliktus kitörése előtt egy hatalmas befektetői konferenciát tartott szintén azt támasztotta alá, hogy minden rendben zajlik az országban. Azonban egyértelműen a politikai versengés volt az, ami elvezetett ahhoz, ami ez után következett.

„2013 októberében az IMF 43%-os valódi GDP növekedést, illetve 8,5%-os nem olajból származó növekedést jelzett Dél-Szudánnak 2014-re vonatkozóan. A tény, hogy Dél-Szudán nem sokkal a konfliktus kitörése előtt egy hatalmas befektetői konferenciát tartott szintén azt támasztotta alá, hogy minden rendben zajlik az országban.”

A konfliktus kirobbanása és eszkalációja

A harcok 2013. december 15-én kezdődtek meg Jubában amikor az SPLM Nemzeti Felszabadítási Tanácsának gyűlését követően az elnöki gárda Kiirhez hű dinka származású és Machar-hű nuer származású tagjai összecsaptak egymással. Úgy hírlik, a konfliktust az robbantotta ki, hogy megpróbálták lefegyverezni a gárda nuer tagjait, majd ezt követően a dinka katonák célirányosan megkezdték kivégezni a nuer katonákat és civileket a fővárosban. Az erőszak futótűzként terjedt Jubából egész Dél-Szudánon keresztül – főként Jonglei, Unity és Felső Nílus államokban –, és kölcsönös bosszúhadjáratba csapott át. Az amúgy is militarizált politika immár etnikai színezetet is kapott. A valósidejű szöveges üzenetek, telefonhívások, Facebook-posztok és Twitter-üzenetek élőben, és teljes valójában mutatták be az erőszak eszkalálódását.

Nem valószínű, hogy a december 15-én történekről valaha is széles körű egyetértés fog kialakulni. Az egymással versengő narratívák a friss eseményekről a főszereplők eltérő véleményét tükrözik vissza magáról a függetlenedési harcról és a 2005 előtti belső, déli ellentétekről, melyek mára a konfliktus szerves részévé váltak. A konfliktust alapvetően meghatározza az a gondolat, miszerint a Békeegyezmény és a függetlenség kudarcot vallott abban, hogy az állami intézményeket személyek fölé helyezze. A biztonságpolitika széleskörű reformjának hiánya, az SPLA-ból kialakult nemzeti hadsereg és Kiir elnök olyan lépései, mint a politikai tér beszűkítése, vagy a reformistákkal és ellenzéki vezetőkkel szembeni fellépés mind hozzájárult az erőszakhoz való visszatéréshez. Kevés a bizonyíték arra, hogy

Machar vagy más SPLM ellenzékiek megkíséreltek volna egy puccsot a Kiir-vezetés ellen, de Machar bejelentése egy kormányellenes felkelés megindításáról bizonyosan hozzájárult a konfliktus eskalációjához.

A háború hatásai

A harcok kisebb-nagyobb intenzitással folytak a stratégiaiilag fontos városok körül, először Borban, de újabban Malakalban, az olajtermelő Felső Nílus állam fővárosában is. A konfliktus következtében rengeteg a halott, nagyfokú az elvándorlás, széleskörű trauma és súlyos visszalépés érte az országot abbéli erőfeszítésében, hogy egy működőképes államapparátust hozzon létre. Az amúgy is törékeny társadalom tovább fragmentálódott és jelentős infrastrukturális kár érte az országot, nem beszélve arról, hogy tovább romlott Dél-Szudán külföldi hitelessége. Az ENSZ becslései szerint 2014. február 10-ig az országon belül 723 900 embernek kellett elhagynia az otthonát és mintegy 145 000 embernek kellett a környező országokba menekülnie. Az ENSZ által üzemeltett menekülttáborokban 74 800 ember húzta meg magát. Így az addig kevesebb mint két hónapja tartó konfliktus emberekre gyakorolt hatása elképesztő. Az egyik legszomorúbb jel egy ENSZ menekülttáborban kirakott tábla, mely szerint: a nuer és dinka törzseknek még a táboron belül is el kell különülniük egymástól, ily módon még a menedéket is átszőve az etnikai ellentétekkel.

2014. január 23-án a két szembenálló fél, a kormányzat (Government of the Republic of South Sudan – GRSS) és az SPLM/A (ellenzék) aláírta az ellenségeskedés beszüntetését célzó megállapodást Addisz Abebában Seyoum Mesfin etióp külügyminiszter és az afrikai IGAD (Intergovernmental Authority on Development)

✓ Egy ENSZ menekülttábor. Forrás: BBC.com

▲ Fotó: Carl de Souza, AFP

különmegbízotti vezetője közvetítésével. A megállapodás végrehajtására tett további erőfeszítések ellenére egyértelművé vált, mennyire nehéz távolról és közvetett módon eredményeket elérni egy olyan összetett, és sokrétű konfliktusban, mely messze túlmutat a Salva Kiir és Riak Machar közötti szembenálláson, magában foglalva a komplex helyi konfliktusok mozaikját is.

A gazdasági következmények súlyosak. Az olajkitermelés továbbra is csökken. A kereskedelem és beruházás szintén csökkent. A dél-szudáni kormányzat még inkább függeni fog más államoktól, melyek közül vélhetően Szudán marad a legfontosabb. Dél-Szudán ezért a jövőben sokkal gyengébb pozícióba fog kerülni a Szudánnal történő olyan tárgyalásokat illetően, mint a vitatott hovatarozású Abyei régió vagy a Szudán–Dél-Szudán határ végső megállapítása. Ez Dél-Szudán részéről jelentős pálfordulást jelent. 2012 elején, amikor leállította olajkitermelését, és azzal gyanúsította Kartúmot, hogy ellopja bevételeit, Juba kikiáltotta „gazdasági szuverenitását” és igyekezett saját olajvezetékét építeni Kenyába. Most azonban Salva Kiir kormánya a dacos gazdasági szuverenitásra való buzdítástól egy újfajta, egymástól kölcsönösen függő partnerség felé mozdult el, melyben Kartúm is Jubára van utalva.

Végül pedig ott vannak a nemzetközi dimenziók is. Ahogy a konfliktus szétterjed Dél-Szudánban, annak regionális dimenziói is mindinkább nyilvánvalóvá válnak. Egyrészt, az ugandai hadsereg Salva Kiir oldalán való belépése a harcokba fokozta a regionális feszültségeket és számos kérdést vetett fel az IGAD konfliktuskezelő képességéről – Musevini elnök szerepének ellentmondásos volta miatt. Egy másik dimenzió azzal a tényezővel függ össze, amellyel Dél-Szudán megpróbálja fejlettségbeli lemaradását ledolgozni: az olajjal. A harcok miatt teljes mértékben kisiklottak

a korábban megkezdett, és Kínával folytatott tárgyalások egy pénzügyi csomagról, mely jelentékenyen növelhette volna az ázsiai óriás szerepét az infrastrukturális fejlesztésekben. Ahogyan a kínai olajtársaságok kivonulnak, korábbi békéltető szerepe ellenére Kína is egyre inkább rezignáltan hátrál ki a konfliktusból. Végül rendkívül fontos, hogy az északi szomszéd, Szudán is sokrétű és összetett konfliktusokkal kénytelen szembenézni Darfúrban, Dél-Kordofánban, és a Kék Nílus mentén. A dél-szudáni erőszak egyik iróniája, hogy kikényszerítette Juba és Kartúm újfajta partneri viszonyát, és bár Dél-Szudán kiválásával kapcsolatban továbbra is vannak tisztázatlan ügyek, mindkét állam közelebb került egymáshoz miközben mindketten fegyveres felkeléssel állnak szemben.

Egy másik aktuális kérdéskört jelölnek ki az ENSZ dél-szudáni missziója alá tartozó nemzetközi békefenntartással kapcsolatos erőfeszítések. A szervezet reagálási képességét alaposan próbára tették a rendkívüli körülmények. A misszió megerősítésére történtek erőfeszítések, de a helyzet egyre inkább háborús övezetben zajló békefenntartásra kezd emlékeztetni. Bár az ország egészét még nem emésztette fel a háború, fontos észben tartani, hogy a konfliktus növekvő mértékben terjed, a nemzetközi humanitárius válasz pedig „visszatér a jövőbe”. Ezalatt azt kell érteni, hogy egészen 2013. december 15-ig a jelszó „fejlődés és államépítés” volt, mostanra azonban minden a tűzoltásról, a válságkezelésről szól, hogy megakadályozzanak egy lehetséges kiterjedt éhezést.

Mindezek mellett humanitárius hozzáférhetőséget próbálnak meg kikényszeríteni a háborúzó feleknél, hogy a civil lakossághoz eljussanak a segélyszállítmányok. 1989 és 2005 között az Operation Lifeline Sudan hasonló feladatokat látott el Szudánban. A nagy különbség azonban az, hogy Salva Kiir ma már nem egy gerillahadsereg (az SPLA) vezetője, hanem egy nemzetközileg elismert szuverén állam elnöke, akinek nemzetközi nyilatkozatainak nyelvezete és argumentációja feltűnően hasonlít Szudán elnökéhez, mikor azzal gyanúsította meg az ENSZ-t, hogy a felkelőket támogatja, és amelyekkel Kartúm egykoron éppen ellene érvelt.

Konklúzió

Ahogy jelenleg a dolgok állnak, egy politikai megállapodás Salva Kiir elnök, a Riak Machar által vezetett ellenzéki erők és a dél-szudáni politikai elit egyéb tagjai között nem lenne elegendő az ország égető problémáinak megoldásához. Egy ilyenfajta megállapodás csupán korlátozott, és felszínes hatással lenne a konfliktusra. Továbbá, egy fennálló katonai erőegyensúlyra épülő béke képtelen lenne Dél-Szudán szélesebb körű problémáinak orvoslására. Egy egyszerű erőmegosztás a harcban álló felek között nem oldaná meg a problémát, ehelyett alapvető változásokra lenne szükség, hogy megelőzhető legyenek a jövőben potenciálisan visszatérő problémák. Nyilvánvalóan szükségszerű választ adni a jelenlegi krízishelyzetre, de fontos egyúttal megérteni, hogy ugyanezen katonai és politikai elittel ugyanezen taktikákat alkalmazni a tárgyalásokkor, államépítéskor, és fejlesztésekkor sokkal valószínűbben vezet bukáshoz, mint sikerhez.

Most az SPLA tankjai, melyek 2005 decemberében békésen gördültek be Jubába, visszatértek a harctérre, ám ezúttal nem egy északi ellenség, hanem saját honfitársaik ellen. Dél-Szudán függetlensége előtt egy óriásplakát a következőket hirdette Jubában: „Nincs fejlődés függetlenség nélkül”. Habár az egész ország nem áll lángokban, Dél-Szudán csak akkor léphet a fejlődés útjára, ha tartós megállapodás jön létre a felek között ebben a szerteágazó és összetett konfliktusban. Figyelembe véve a számos korábbi pártszakadást követő megbékélést, nem teljesen elképzelhetetlen, hogy Salva Kiir és Riak Machar újból egy asztalnál üljenek olyan állami ceremóniákon, mint amilyen a 2005-ös átmeneti alkotmány aláírása volt. Azonban a jelen konfliktus következtében az országot elárasztó vérzivatar az erőszakot és a politikai küzdelmet egy egészen új szintre emelte. Láthatóan a helyzet még hosszú ideig tovább fog romlani. ☀

A szerzőről

PhD, egyetemi adjunktus

Közép-európai Egyetem Közpolitikai Iskolája

Sudan Open Archive igazgató

www.sudanarchive.net

About the Author

PhD, Assistant Professor

School of Public Policy at CEU

Sudan Open Archive director

www.sudanarchive.net

danlarge@gmail.com

English Abstract

South Sudan's return to war

Sudan rapidly went from a state of relative peace and stability to an escalating civil war, which continues to be destructive in affected parts of the world's newest independent country. This article offers a general survey of the background, causes and nature of escalating violence in South Sudan. It outlines some of the context behind the eruption of violence, how this has proceeded and some of the political and economic consequences. As conflict spreads in South Sudan, its growing regional dimensions become more apparent with Uganda's military intervention, the rapprochement between South Sudan and Sudan, and mounting challenges for the large UN peacekeeping mission now inserted in a conflict zone

ETIKUS FINANSZÍROZÁS A SZUBSZAHARAI AFRIKÁBAN

BORBÉLY EMESE

Bevezetés

Az etikus finanszírozás fogalma olyan gazdasági tevékenységekre utal, melyeknél nem csupán az anyagi megfontolások uralkodnak, hanem társadalmi, jóléti, illetve ökológiai szempontokat is figyelembe vesznek.

A fenntartható pénzügyek jelensége nem új keletű, először a XVIII. században fogalmazódott meg a kvékerek és metodisták körében, hogy megtakarított pénzükkel nem akarnak olyan ügyleteket támogatni, amelyek üzletpolitikája nem egyezik etikai értékrendjükkel. Így elhatárolódtak a rabszolga-kereskedelemtől, a fegyvergyártástól, később az alkoholt és dohányt termelő cégektől. Mára rengeteget fejlődtek és finomultak az etikus befektetés módszerei és különböző formái szerte a világban megtalálhatóak.

A szociális finanszírozás talán legismertebb formája a mikrohitel. Bár hasonló elgondolás alapján működő közösségi bankok és hitelintézetek már évtizedek óta léteznek a világ szegényebb országaiban, a mikrohitel ötlete akkor épült be a köztudatba, amikor 2006-ban Muhammad Yunust Nobel-békedíjjal tüntették ki az ezen az elven alapuló szegénységcsökkentő munkájáért.

Az utóbbi évtized gazdasági válsága fokozottan rámutatott a jelenlegi pénz- és tőkepiacok gyengeségeire és sokan megkérdőjelezték ezek fenntarthatóságát. Emellett nyilvánvalóvá vált, hogy azok a vállalatok és pénzintézetek, amelyek beépítették üzletpolitikájukba a fenntarthatóság aspektusait, könnyebben átvészelték a válságot.

Továbbá a szegényebb országok – amelyek lakosságát erősen érintette a gazdasági-pénzügyi válság – vezetői felismerték, hogy az etikus finanszírozás megfelelő formái a válságkezelésben komoly segítséget nyújthatnak.

Az etikus finanszírozás formái

Az etikus finanszírozás három alfaját különböztetjük meg: az etikus befektetések, az aktív részvényesek csoportjai (engagement), illetve a közösségi finanszírozási formák tartoznak ide.

Etikus befektetés alatt olyan beruházásokat értünk, amelyek hosszú távú, társadalmi vagy környezeti szempontból hasznos projekteket finanszíroznak, vagyis nem csak a rentabilitást tartják szem előtt.

▲ *Lina boltja. Angeline M. 12 évesen maradt árván két bátyjával és két húgával. Kimaradtak az iskolából és megművelték az ablak nélküli sárházuk körüli kis területet. Később ismerősök, rokonok adtak neki kevés pénzt, amelyből Lina a legközelebbi városban, Voiban néhány kiló alapvető élelmiszert vásárolt: lisztet, cukrot, olajat, cukornádat, szörpöt és cukorkákat. Testvéreivel összeeskábálták ezt a „boltasztalt” és kis haszonnal eladták ezeket az élelmiszereket. A falvakban a családok evőkanalanként veszik a cukrot és hasonló értékes ételeket. (A szerző felvételei)*

A legelső etikus befektetéseket többnyire a különböző egyházak nyomására alkották meg a hitelintézetek és kizárólag KO-kritériumokkal (knock-out criterion) dolgoztak; vagyis kizártak minden olyan vállalatot a portfóliójából, amely valamilyen szempontból kifogásolható volt. Később ezek kiegészültek az ún. „pozitív kiválasztással”, amelynek értelmében olyan cégekhez folyt a tőke, amelyeknek valamilyen pozitív hatása volt a társadalomra, illetve a környezetre. A befektetők azonban rájöttek, hogy sok hasznos és korrekt vállalatot kizárnak a negatív kiválasztás alapján (mert pl. nem megújuló erőforrást állítanak elő) annak ellenére, hogy ezek létezésére a mindennapi élethez feltétlenül szükség van. Így jött létre a „best-in-class” elmélet, mely minden üzletágban a lehetőségekhez képest legfenntarthatóbb üzletpolitikát követő vállalatokat tünteti ki. Ma már ezeket a kiválasztási eszközöket együtt szokták bevetni és folyamatosan finomítják őket.

Az aktív, vagy sok helyen kritikusnak nevezett részvényesek, illetve azok képviselt csoportjai a részvényeikhez tartozó szavazati joguk érvényesítésével próbálják

meg a vállalatok üzletpolitikáját befolyásolni vagy megváltoztatni. Javaslatokat fogalmaznak meg, alternatív lehetőségeket vázolnak fel, amelyeket a közgyűlésen prezentálnak, illetve a vezetőségnek benyújtanak. Ez a forma leginkább csak Észak-Amerikában terjedt el.

Az alternatív bankok és hitelintézetek a világ különböző szegleteiben a legkülönbébb eszközökkel próbálják a szegényeket segíteni. A mikrohiteltek egy vállalkozás elindításában segítenek, a közösségi bankok összegyűjtik a kisebb összegű betéteket, hogy azokat összeadva hiteleket biztosítsanak a tagoknak. Léteznek olyan pénzügyi társulások is, amelyek inkább karitatív, mint üzleti alapon állnak. Az informális pénzügyi intézeteknek rengeteg fajtája van, a szegényebb országokban jellemzően minden társadalom kialakított magának egy, a szükségleteit leginkább kielégítő intézetet vagy csoportosulást.

Etikus finanszírozás Afrikában

Talán nem meglepő, hogy a fenntartható finanszírozás különböző formái a kontinenseken egymástól eltérő módon alakultak. Kutatásaim során bebizonyosodott, hogy a leggazdagabb és a legszegényebb országokban foglalkoznak kiemelten ezekkel az eszközökkel, a közepesen fejlett államokban még nagyon kezdetleges bármilyen alfajuk.

A gazdaságilag legerősebb országokban tudatos folyamat, hogy egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a környezet védelmére és a szegények megsegítésére. A szegény nemzetekben pedig a nemzetközi szervezetek, az állam vagy a társadalmi csoportok próbálják pótolni a pénzügyi intézeteket olyanok számára, akik nem férnek hozzá a konvencionális banki szolgáltatásokhoz. Etikus befektetések, illetve az aktív részvényesek akciói itt kisebb jelentőséggel bírnak.

Etikus befektetések

A térség legfejlettebb pénz- és tőkepiaca a Dél-afrikai Köztársaságban van, tőzsdéje világviszonylatban a 19. helyen szerepel. Az ország a régió legnagyobb befektetője és az etikus finanszírozás központja.

Ami az etikus befektetéseket illeti, elmondható, hogy a szubszaharai Afrikában csak az intézményi befektetők lényegesek, azok közül is gyakorlatilag kizárólag a nyugdíjpénztárok. Néhány afrikai ország törvényben is szabályozza, hogy az állami kézben levő pénztári pénzeket hogyan kell befektetni. Így például a Dél-afrikai Állami Nyugdíjpénztár, a „South African Government Employee Pension Fund” tőkéjének öt százaléka etikus alapokba folyik (IFC, 2011b: 54).

„A legelső etikus befektetéseket többnyire a különböző egyházak nyomására alkották meg a hitelintézetek és kizárólag KO-kritériumokkal dolgoztak; vagyis kizártak minden olyan vállalatot a portfólióból, amely valamilyen szempontból kifogásolható volt.”

Kenyai bankjegyek. Fotó: Taita Alapítvány ▲

Kenyai boltok. Fotó: Taita Alapítvány ▲

Annak, hogy a Dél-afrikai Köztársaság zászlajára tűzte az fenntartható finanszírozás elvét és annak elterjesztését, történelmi okai is vannak: az 1960-as évektől kezdve ugyanis számtalan nemzetközi befektetői vállalat és banksóport kizárta portfóliójából az országot az apartheid rezsim szegregációs politikája miatt. Talán ez volt az etikus finanszírozás egyik legátütőbb kezdeti sikere, a nyomás Pretorián ugyanis egyre nőtt, ahogy egyre nagyobb tőke hagyta el az országot.

Nem véletlen tehát az sem, hogy a feltörekvő piacok közül a Dél-afrikai Köztársaságban került először bemutatásra – 2004-ben – egy etikus tőzsdeindex, a „Johannesburg Stock Exchange SRI Index”. Az index negatív kritériumokkal dolgozik (vagyis azokat a vállalatokat, amelyek bizonyos szociális vagy ökológiai kritériumnak nem felelnek meg, kizárják), amelyek jól tükrözik a jelenleg leginkább aktuális problémaköröket: ökológiai tisztítás, a szürke gazdaság terjedése, valamint a HIV/AIDS. Ez az afrikai tőzsdeindex összességében kevésbé szigorú mint európai vagy amerikai társai, de mindenképpen támogatja a kitűzött célok elérését: egyrészt motiválni kívánja a gazdasági társaságokat, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek a felelősség és transzparencia elvére, másrészt felhívja a befektetők figyelmét arra, hogy a gazdasági szempontok mellett fontos figyelembe venni a szociális, illetve ökológiai aspektusokat is, amikor egy befektetés sorsáról döntenek (IFC, 2011b: 60, 79).

Az egész térségre jellemző, hogy az etikus befektetéseket támogató kezdeményezések kívülről jönnek: leginkább a nemzetközi fejlesztési intézményektől (Development Finance Institutions), továbbá néhány országban (mint pl. Nigéria és Dél-Afrika esetében) ezen túlmenően a kormányzatoktól (IFC, 2011: 16, 60). A kormányzatok leginkább transzparencia-előírásokkal, a korrupció elleni küzdelemmel, a fekete gazdaság visszaszorításával és az állami befektetések során nyújtott jó példával tudnak hatékonyan dolgozni.

A nagy nemzetközi szervezetek a fenntartható finanszírozás kiszélesített spektrumával tevékenykednek: Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2002-ben indított programja, az „Environmental Programme Finance Initiative’s African Task Force” 15 tagja különböző pénzügyi szektorból kerül ki és a fenntartható finanszírozási gyakorlatok terjedését támogatja a kontinensen (Cleene & Wood, 2004: 10). A „New Economic Partnership for Africa’s Development” (NEPAD) célja meglehetősen széleskörű: hosszútávon meg szeretnék változtatni a kontinens politikai, gazdasági, környezeti és szociális képét (Cleene & Wood, 2004: 7). Ebbe a vízióba a következők tartoznak: béke, demokrácia, politikai stabilitás, transzparencia, infrastruktúra és korrekt politikai, gazdasági és társasági irányítás. Ezek eléréséhez az etikus finanszírozás eszközei meghatározó segítséget nyújthatnak.

Aktív részvényesek csoportja

Hasonlóan az etikus befektetésekhez, az aktív (kritikus) részvényesek tevékenységét is többnyire nemzetközi fejlesztési szervezetek veszik át. A magántőkének az afrikai etikus befektetési piacon kicsi a jelentősége, mégis, meglepően fejlett minta mentén van erre lehetőség, ha valaki igényli. Ennek egyszerű oka abban áll, hogy a magántőke befektetési alapok gyakori investora a fent említett szervezetek, amelyek élnek a részvényeik által rájuk ruházott jogokkal, miszerint bizonyos mértékig beleszólhatnak a vállalatok üzletpolitikájába. Afrikában a becslések szerint a magántőke befektetési alapoknak felében van érdekeltsége valamilyen nemzetközi szervezetnek.

Arra is volt példa, hogy privát vagy intézményi befektetők egy csoportja szociálisan vagy ökológiailag erősen kifogásolható cégekben vett részvényeket, ezzel gyakorolva nyomást a vezetőségre és terelve fenntarthatóbb irányba a vállalati célokat.

Közösségi pénzügyintézetek

Még csak körülbelül is nehéz meghatározni a közösségi bankok és mikrohitelintézetek volumenét Afrikában. Ennek oka egyszerű: sok ilyen intézet minden engedély nélkül, nem hivatalosan működik, illetve sokszor csak kezdetleges, ám nagyon hatékony helyi, esetleg törzsi kezdeményezésekről van szó. A fejlettebb afrikai országokban a kormányzatok próbálják szabályozni a piacot, legfőképpen azért, hogy kiszűrjék az uzsorakamatokkal operáló intézeteket.

A mikrohitelvezetés egyszerűbb formáinak, illetve a közösségi bankoknak már komoly története van a kontinensen. Évtizedek óta léteznek különböző önszervező csoportok,

▲ Bankot hirdető tábla, Kenya. Fotó: Taita Alapítvány

hitelszövetkezetek, körforgásos alapon működő hitelintézetek, amelyeknek termékei (illetve sokszor csak egyetlen terméke) a célcsoport igényei alapján jöttek létre.

A Dél-afrikai Köztársaságban leginkább elterjedt körforgásos hitelek lényege abban áll, hogy egy ismerősökből álló csoport összeadja kisebb megtakarításait, amelyből aztán évente egyszer mindenki egy lehetőségeihez képest nagyobb összeghez hozzájut, hogy üzletének nagyobb volumenű kiadásait fedezni tudja. Ez biztonságot nyújt a résztvevőknek, számíthatnak arra, hogy évente mindig ugyanabban az időszakban lesz lehetőségük nagyobb befektetésekre, kiadásokra és üzletük bővítésére.

Az együttes megtakarítások másik formája a Mozambikban igen elterjedt „grocery clubs”, amelynek tagjai azért adják össze a pénzüket, hogy abból együtt, a méretgazdaságosság elve alapján nagyobb mennyiségű és ezáltal olcsóbb alapélelmiszert vásároljanak, amelyet arányosan szétosztanak maguk között.

Kelet-Afrikában a mikrohitel intézménye még gyerekcipőben jár. Bár találkozni bódékkal, amelyekben kisebb hiteleket nyújtanak a helyieknek, ezek gyakran nagyon magas kamatokkal dolgoznak, hivatalos engedély nélkül. Ezekben az országokban az a jellemző, hogy egy családtag segít elindítani egy kicsi vállalkozást, vagy többen összeadják ehhez minimális megtakarításaikat (Mohammed & Hasan, 2008: 5-6).

A modern mikrohitel-bankok tevékenysége a fent említettekhez képest sokkal tágabb. A cél az, hogy a szociálisan hátrányos helyzetben levő embereknek lehetőséget nyújtsanak arra, hogy megvalósítsák egyszerű üzleti ötletüket és hogy kisvállalkozásuk hosszútávon is jól működjön. Így például a nemzetközi fejlesztési szervezetek mikrohitel intézetei a kölcsönök felvételét bizonyos feltételekhez kötik: a hitelfelvevőknek részt kell venniük a bank által szervezett ingyenes könyvelői, menedzsment vagy egyéb tanfolyamokon.

A fejlettebb afrikai országokban a kormányzatok felismerték a közösségi- és mikrohitel-bankok jelentőségét és komoly erőfeszítéseket tesznek arra, hogy ezek szabályozott keretek között működhessenek. Sok helyen előírják, pontosan milyen körülmények között és milyen kamatréssel dolgozhatnak, hogy ezzel az uzsorásokat kiszűrjék. Továbbá együttműködnek a nem állami (fejlesztési vagy egyéb civil), nagyobb nemzetközi mikrohitel-tapasztalattal rendelkező szervezetekkel, annak érdekében, hogy azok tevékenységét az egész ország területére kiterjesszék.

Arra is létezik példa, hogy maga az állam indít mikrohitel-programokat. Nigériában például minden mikrohitel-intézetet a Nigériai Nemzeti Bank felügyel és hivatalosan csak az úgynevezett MFBs (Microfinance Banks) üzemelhetnek. Ha tehát egy nemzetközi szervezet ezen a területen akar tevékenykedni, vagy létre kell hoznia egy ilyen mikrohitel-bankhálózatot, vagy be kell kapcsolódnia egy már hivatalosan is elismert rendszerbe (Central Bank of Nigeria honlap). E bankok tulajdoni szerkezete sokrétű lehet: magánszemélyek, társaságok, külföldi befektetők vagy különféle civil szervezetek tartozhatnak ide.

A nigériai állam egy további felvilágosult lépése pedig az a rendelkezés, miszerint a mikrohitel-bankok mentesülnek a nyereségadó alól, ha a bank visszaforgatja többletét a mikrohitel szektorba (Central Bank of Nigeria, 2005: 13-16).

A mikrohitel-intézetek afrikai viszonyokra történő igazításában az Afrikai Fejlesztési Bank is kivette részét: a Mikrohitel Kezdeményezések Afrikában („Microfinance Initiative in Africa“) című program célja a mikrohitelket nyújtók támogatása és erősítése kapacitásaik kibővítésében, alkalmazottaik továbbképzésében, valamint ha szükség és igény van rá, a program tapasztalt szervezői segítséget nyújtanak az operatív és stratégiai üzletpolitika kialakításában (African Development Bank, 2006: 11).

Bár Afrikában rengeteg hatékony és sokoldalú kezdeményezés van a mikrofinanszírozási piacon, egy teljesen átlátható, korrekt és tisztességes mikrohitel-rendszer kialakulásához még időre van szükség.

Összegzés

A fejlett országok pénzügyi szereplőinek az etikus finanszírozás egészen más minőségben van jelen az életében, mint a szegényebb országokban. Azok, akik alternatív befektetési formákat választanak, vagy aktívan részt vállalnak egy vállalat üzletpolitikájának fenntartható irányba való terelésében, mindezt morális megfontolásból teszik; hiszen meggyőződésük, hogy ezzel ők is hozzájárulnak a fenntartható fejlődéshez.

A szegény országok lakói mindezt egészen máshogy látják: számukra a közösségi

„Az együttes megtakarítások másik formája a Mozambikban igen elterjedt „grocery clubs”, amelynek tagjai azért adják össze a pénzüket, hogy abból együtt, a méretgazdaságosság elve alapján nagyobb mennyiség és ezáltal olcsóbb alapélelmiszert vásároljanak, amelyet arányosan szétosztanak maguk között.”

finanszírozás eszközeinek igénybe vétele a boldogulást, sokszor az egyetlen lehetőséget jelenti családjuk eltartására. Az etikus finanszírozásnak ez az egyik nagy előnye: minden életkörülményhez és minden lehetőséghez nyújt valamilyen eszközt, legyünk a kiváltságos segítő vagy a rászoruló oldalon.

Az afrikai kormányzatok felismerték, hogy problémáik megoldásában és a szegénység elleni küzdelemben ezek a pénzügyi eszközök jelentős segítséget nyújthatnak. A fejlettebb afrikai országokban az államigazgatás próbálja megteremteni a gazdasági és jogi keretfeltételeket, szabályozni a piacokat, hogy minél átláthatóbbá és megbízhatóbbá tegyék az ügyleteket és ezzel elősegítsék a fenntartható finanszírozás fejlődését. Így míg a múlt század vége felé az emberek maguk próbáltak boldogulni, az utóbbi talán másfél évtizedben a kormányzatok és nemzetközi szervezetek felkarolták, támogatták, alakították az alulról jövő pénzügyi, hitelszövetkezeti és egyéb kezdeményezéseket, ezzel új utat mutatva a lakosságnak.

A legtöbb afrikai ország politikai vezetői középtávú célként tűzték maguk elé, hogy mindenki, aki országaikban mikrohitelért folyamodik, azt tisztességes

Egy fejlett piac Kenyában. Fotó: Taita Alapítvány

▲ Kukorica. Fotó: Taita Alapítvány

kamatok mellett meg is kaphassa. Mivel a mikrohiteltek célcsoportjába leginkább a nők tartoznak, ezzel az egyenjogúságukat és függetlenségüket, valamint családjuk létfenntartását is elő lehet mozdítani. Miután sok afrikai kormányzat komoly lépéseket tesz az informális pénzintézetek, főleg az uzsorások visszaszorítására, a lakossági bizalom az új közösségi finanszírozási intézmények iránt egyre nő és ezzel együtt a hajlandóság is, hogy azok szolgáltatásait igénybe vegyék.

Az első kecsgetető fejlemények dokumentáltak. Remélhetjük, hogy lesz folytatás és a sikeres projektek pozitív példája inspirálja majd azok kiterjesztését, más országokban való elterjesztését, továbbgondolását és még hatékonyabbá tételét. ☀

Felhasznált irodalom

- African Development Bank (2006): „Microfinance Policy and Strategy for the Bank Group”. Operations Policy and Review Department, ADB
- Central Bank of Nigeria (2005): „Microfinance policy, regulatory and supervisory framework for Nigeria”. Central Bank of Nigeria, Abuja
- Central Bank of Nigeria: www.cenbank.org. 2014.02.04.
- Cleene, de Sean; Wood, Christina (2004): „Sustainability Banking in Africa”. African Institute of Corporate Citizenship, Johannesburg
- International Finance Corporation (2011a): „The State of Sustainable Investment in Key Emerging Markets”. Synthesis Report, Washington DC: IFC
- International Finance Corporation (2011b): „Sustainable Investment in Sub-Saharan Africa, Investment practitioners views of sustainable investment of private equity and asset management in South Africa, Nigeria and Kenya”. Nairobi: IFC
- Mohammed, Aliyu Dahiru; Hasan, Zubair (2008): „Microfinance in Nigeria and the prospects of introducing its Islamic version there in the light of selected Muslim countries experience”. MPRA Paper No. 8287
- Paul, Karen; Aquila, Dominic A. (1988): „Political Consequences of Ethical Investing: The Case of South Africa”. Journal of Business Ethics. Vol. 7, No. 9., 691-697. pp.
- Xaba, Jantjie; Horn, Pat; Motala, Shirin (2002): „The Informal Sector in Sub-Saharan Africa”. International Labour Organisation, Geneva
- Yunus, Muhammad (2003): Banker to the Poor – Micro-Lending and the battle against world poverty. New York, PublicAffairs

A szerzőről

Ph.D., egyetemi tanársegéd

Óbudai Egyetem

About the Author

Ph.D., Assistant Professor

(on maternity leave)

University of Óbuda

@

borbely.emese@kgk.uni-obuda.hu

English Abstract

Ethical Finance in Sub-Saharan Africa

The economic crisis of recent years has pointed out the weaknesses of the mostly speculative financial markets, decoupled from their traditional functions. Moreover, it became obvious that companies placing a strong emphasis on sustainability aspects proved to be more immune against problems associated with the crisis. The same holds for alternative financial institutions and tools as well, such as ethical finance. In my research I investigate how sustainable finance developed and evolved in different continents and cultures and analyse where the initiatives came from and how the economic actors responded to them. Here, I introduce the ethical financial markets of Africa, the role of the governmental actors, the international (development) organisations and that of the inhabitants. Furthermore I explore the idiosyncrasies and special features of the African culture regarding sustainable finance.

RENÉ MARAN MAGYARORSZÁGON

MEGJEGYZÉSEK A BATUALA ÚJ KIADÁSÁHOZ

BIERNACZKY SZILÁRD

Az afrikai irodalom, amint az mára már köztudott – leszámítva most az ókort és a középkort (lásd a berber származású, bár ógörögként számon tartott író, Apuleiust, az ugyancsak berber eredetű Szent Ágostont, a teológust, a hozzájuk hasonlóan berber születésű arab kútforrásokat, Ibn Battutát, Ibn Khaldunt, vagy a hasonlóképpen berber származású, majd pápai rabszolgaként olasszá, utóbb mondhatni keresztény európaivá lett, majd végül ismét iszlám hitű észak-afrikaiként a történelemben vesző Leo Africanust¹), elhurcolt rabszolgák, pontosabban Európába vagy Amerikába került szerencsés sorsú, kiemelkedő képességű, tanulási lehetőséget elnyerő afrikaiak önéletrajzi írásai (Ignatius Sancho, 1729–1780, Olaudah Equaino, 1745–1797, Ottobah Cugoano, kb. 1757–1791² stb.) kezdődik a 18. században.

Az önéletrajzi jellegű írások a 19. században megszorodnak, majd a 20. század első felében megjelenik soraikban a *life story* is, amelyet az jellemez, hogy írástudók (zömmel fehérek, de – főleg Dél-Afrikában – néhány esetben helybeli afrikaiak is) lejegyzik, és persze utóbb közreadják egy-egy írni-olvasni nem tudó kivételes személyiség (főnökök, később, már a 20. század közepétől akár egyszerű öregek, férfiak és asszonyok) szóban elmondott *élettörténetét* (lásd mindenekelőtt a még a 19. század végére visszavezető hausza élettörténetet: *Life and Travels of Dorugu*, 1885³). „Igazi” regény, amely az európai kultúra vérkeringésébe is bejut, ekkor még csak fehér afrikaiak kezéből kerül ki (lásd: Olive Schreiner dél-afrikai angol írónő, 1855–1920, Stuart Cloete dél-afrikai búr író, 1887–1976⁴).

A többnyire dél-afrikai bantu nyelveken a 20. század első évtizedeiben megszülető prózairodalom („bantu aranykor”), amely gazdag és nagy értékű adaléknak számít, a maga korában elszigetelt maradt, csak sok évtizedes késéssel válik (el)ismertté az adott országok határain túl, főleg angol nyelvterületeken. E tekintetben mindenekelőtt az eredetileg szoto nyelven megszületett, majd angol, francia, sőt, utóbb zulu nyelvre is lefordított művet, Thomas Mofolo 1876–1948 kulcsregénynek is tekinthető *Chaka* c. próza alkotását⁵ kell említenünk, amely 1909–1910-ben íródott, első kiadása szoto nyelven azonban csak 1925-ben (angol fordításban 1931-ben, francia nyelven 1940-ben) jelent meg, valamint nem feledkezhetünk meg a csvána származású Solomon Thekiso Plaatje 1920-ban elkészült, 1930-ban kiadott nevezetes, *Mhudi* c. regényéről sem, amely az első afrikai által angol nyelven írott regénynek számít.⁶

Persze hozzá kell tennünk, hogy a gazdag afrikai meseanyag a könyv- és folyóirat-kiadás háza táján már a 19. század első felében megjelenik angol, francia,

portugál, sőt német, spanyol és olasz nyelvű országokban. És e század végére sok más értékes szöveg-antológia mellett immár kitűnő kétnyelvű gyűjtemények – lásd például, Henry Callaway 1868, 1870 zulu–angol, Heli Chatelain 1894 mbundu–angol⁷ gyűjteményeit stb. – is napvilágot látnak.

Végül is, ha nagy vonalakban próbáljuk meg felvázolni a bennünket közelebbről foglalkoztató szubszaharai (vagyis a kontinens Szaharától délre eső több mint 40 országban létrejött) „valódi” afrikai irodalom történeti vonulatát, akkor azt kell mondanunk, igazából csak az ötvenes–hatvanas évek hozzák meg az afrikai irodalom virágba borulását, nemzetközi megismerését és elismerését.

Lényegében egyetlen kivételt ismerünk, éppen René Maran *Batuala* című regényét, amelyet egyébként tőle még néhány más jeles prózai munka követett, és amely nemcsak az ötvenes éveket előzi meg egy fél évszázaddal, hanem 15–20 évvel a négritude napvilágra kerülését is. (S az amerikai néger írók, az ún. haarlemi alkotók prózai munkái is csak Marant követően látnak nyomdafestéket.)

De íme, az afrikai irodalom megszületésénél ott bábáskodik a magyar irodalom is, amennyiben Kosztolányi Dezső egy évvel a mű megjelenését (1921) követően, vagyis 1922-ben közreadja Maran könyvét magyar fordításban, sőt egy jegyzetet (korabeli műfaji megjelölése szerint *tárcát*) is készít a könyvhöz.

* * *

Mielőtt azonban a Maran-regény magyarországi recepciójának tényeit feltárnánk, vessünk egy pillantást az afrikai kultúra, szokásvilág, szóbeli és írott irodalom hazai térfoglalásának tényeire, amely egyébként Európához képest jó száz év késéssel, csak a 20. század első felében következett be.

A magyar művelődés történetét szemügyre véve azt kell megállapítanunk, hogy évszázadokon át csak véletlenszerű érintkezéseink voltak Afrikával, mégpedig a török hódoltság kényszerű hatása nyomán, a török birodalom Észak-Afrikában hódítással megszerzett területeivel kapcsolatban. Pécsváradi Gábor szentföldi útját leírva (1520) még csak hallomásból ír Egyiptomról,⁸ illetve Kairóról. Bár közel száz évvel később Észak-Afrikában és Karthágóban is járt (két éven át utazott ott) Péchi Simon erdélyi kancellár (1565–1570 körül – 1642), híres naplója azonban elveszett, vagy lappang valahol. Huszthy György török rab, majd különféle török szolgálatokat ellátó írástudó (1500–1552) mintegy 60 lapnyi, máig egészében le nem fordított, latin nyelvű feljegyzése⁹ viszont fennmaradt, amelyben egyiptomi tartózkodásáról is szó esik.

De akár ennek a korszaknak „a rovására írhatjuk” a magyarabokat¹⁰ is, akik, ha igaz, janicsár magyar rabok Afrikába került leszármazottai (elsőként, ha igaz, 1935-ben Almásy László talált rájuk.¹¹

Márki Sándor (1884), Jankó János (1888), valamint Tardy Lajos (1977, 1979, 1983)¹² és mások feltárásai nyomán tudunk viszont még a hat éven át a monarchia marokkói követeként működő, kiemelkedő jelentőségű történeti és nyelvészeti munkákat hátra hagyó Dombay Ferencről (1758–1810), továbbá a francia szolgálatban diplomata Tóth Ferenc báróról (1733–1793), a magyar robinzonként számon tartott Jetting Károlyról (1730–1790), a Dél-

Afrikába elkeveredett földrajzi író és térképkészítő Kindermann Károlyról (1744–1801), az ugyancsak diplomataként ismert és Tóth Ferenchez hasonlóan Egyiptom leírójaként számon tartott Geramb Ferdinándról (1772–1848). Ami a 18. század további eseményeit illeti, Benyovszky Móricra (1746–1786), nem hiszem, hogy különösebben szót kellene vesztegetni, történetét mindenki ismeri.¹³

A kettővel ezelőtti századforduló táján és a 19. században viszont megszaporodnak az újság- és folyóiratközlések (a magyar írott sajtó megeremtődésével párhuzamosan), amint az Afrikát célterületként választó vadászok, a kalandorságból vagy más célokkal odautazók, továbbá a mai fogalmaink szerint turistának minősíthető, világot látni vágyók száma is jelentősen megnövekszik.

Az első jelentős modernkori afrika(nisztika)i könyv magyar nyelven: Mungo Park, a Közép-Afrikába elsőként behatoló angol utazó nagyjelentőségű könyve, amely 1816-ban teljes szöveggel látott napvilágot a Kiss János szerkesztette *Nevezetes Utazások Tárháza* első köteteként.¹⁴

Az első folklórszöveg-fordítások (madagaszkári dalok) pedig Herder híres népdal-gyűjteménye utolsó, bővített és halála után megjelent változatából (ahová viszont egy francia költő és gyűjtő vegyes anyagú kötetéből kerültek be), jutottak érdeklődő író-szerkesztő-fordító kezekbe, és láttak napvilágot, de amelyeket azonban (eddigi tudomásunk szerint) vagy száz éven át nem követ újabb afrikai szóbeli művészeti alkotás lejegyzett szövegének magyar nyelvű közzététele. Az első fecskék az 1920-as évekre tehetők: Dénes Zsófia sokszor emlegetett, de soha kézbe nem vett kis fordítás-antológiájáról (1924, Cendrars nyomán), vagy Hevesy Iván általunk nemrégiben felfedezett írásáról (1928, amelynek forrásait azonban még fel kell tárnunk) szólhatunk itt. Többnyire megfélemezünk arról is, hogy Torday Emil népszerű utazási könyve (1924) végén is található egy viszonylag gazdag anyagú mesegyűjtemény. Aztán 1938 és 1944 között: József Attila, Tiszay Andor, Fónagy Iván, Radnóti Miklós különféle igényű és nagyságrendű folklórszöveg magyarításai jönnek fényre (pontosabban József Attila fordításai kéziratban maradnak).¹⁵

A második világháború utáni helyzet már ismertebb, bár például Vajda László mese-fordítás antológiája (1945) nem éppen a legismertebbek közé tartozik.¹⁶ 1957-ben Radnóti nagyszerű kötetének újrakiadásával indul meg az Európa Könyvkiadó *Népek meséi* sorozat, amelybe fennállása során mintegy tíz afrikai válogatás került be.¹⁷ De feltétlenül említést érdemel a Bodrogi Tibor – Karig Sára-féle, és a kontinens különféle népeit bemutató gyűjtemény (1961, *A csillagok szíve*), vagy a manding Szungyata eposz egy változatának magyar nyelvű kiadása (1983) is.¹⁸

Ami magát az írott irodalmat illeti, 1945 előtti időkből a már említett Schreineren és Cloeten (és persze Maran-on) kívül nincs mit említenünk. Az afrikai irodalom, főleg a prózai irodalom magyarországi kiadása lényegében az 1956 utáni időszakban indul meg, bár egyedüli fecskéként a dél-afrikai Peter Abrahams egy regénye már 1953-ban napvilágot látott a Szépirodalminál.¹⁹

* * *

Mindezek után rátérve Maran művének elemzésére, amely ugyan a Goncourt Akadémia 1921. évi díjazottja lesz, de hatalmas botrányt kavarr azzal, hogy veszi a

bátorságot, és – lényegében első alkalommal – igen kritikusan szembenéz a francia gyarmatosítás kiábrándító valóságával. S eközben ugyancsak elsőként, mondhatni, néprajzi pontossággal idézi fel a hagyományos afrikai közösségek belső életét. Vagyis nemcsak *igazi*, de *igaz* afrikai regény, ahogyan Kun Tibor az új kiadásban a könyv címét megadja.

De ki is valójában René Maran? Életrajzát kronológiai szempontból csak igen nehézkesen lehet felderíteni. A rendelkezésre álló adatok pontatlanok és ellentmondóak.²⁰

Mint tudjuk, francia guyanai szülőktől származik, de Martinique-sziget fővárosában, Fort-de-France-ban, más források szerint az oda tartó hajón született 1887-ben. Apja, Héménéglide Maran gyarmati kistisztviselő, akit utóbb az egyenlítő-vidéki Gabonba rendelnek ki családostul. S bár kideríthetetlen pontosan, hogy mikor (a rendelkezésre álló adatok teljes mértékben ellentmondóak), René vagy három vagy hét éves korában kerül el Afrikába, ahonnan néhány (négy?) év múlva tér vissza Európába (Bordeaux-ba) a szüleivel (vagy azok nélkül?). S az is lehetséges, hogy Maran mindjárt a francia városba kerül. Az már biztosnak látszik, hogy itt nevelkedik (bár nem könnyű a fehér környezetbe beilleszkednie), s végez elmélyült tanulmányokat (olyannyira, hogy egyesek utóbb egyenesen elfranciásodott négernek minősítik őt).

Ismét kissé ellentmondóak az adatok, de ha igaz, akkor középiskolai, majd jogi egyetemi tanulmányokat követően 1910-ben (vagy 1912-ben) ismét (vagy először?) Afrikába utazik. Ugyanis a francia fennhatóságú Ubangi-Sari (franciásan: Oubangui-Chari) területén (a mai Közép-Afrikai Köztársaságban) vállal (apjához hasonlóan) bennszülöttek ügyeivel foglalkozó (kis)hivatalnoki állást, ahol több mint egy évtizedet tölt el (egyesek szerint 25 évet, valójában vélhetően az 1910 vagy 1912 és 1925 közötti időszakot, bár az eseményeket ismerve valószínűleg ebben az időszakban is vissza-visszatért Franciaországba).

Az antillai író – akit egyébként Senghor a négritude előfutárának tekint, és hozzá hasonlóan sokan az első *igazi*, vagyis afrocentrikus néger regény megalkotójának (és tegyük mindig hozzá: továbbiaknak is, mégpedig egyedüli módon ezekben az évtizedekben, már amilyen művek a konkrét afrikai valóságot tárják elénk, és persze leszámítva most az amerikai vagy karibi írásokat) tekintenek – nemcsak a *Batuala* tényfeltáró, a francia gyarmatosítást végül is (saját bevallása szerint) némileg „letompított” eszközökkel, de mélyen elítélő mondanivalója (vagy a bevezető kemény kritikája) miatt került támadások középpontjába, de egy számára elmarasztással záródó pert is a saját nyakába zúdít. Ugyanis a hozzá hasonlóan fekete-afrikai Blaise Diagne, Szenegál szülöttje, aki ugyancsak kishivatalnokként kezdi (indulásként vámhivatalnok az egykori Dahomeyben), de utóbb óvatosabb viselkedésmóddal magasra emelkedve a francia nemzetgyűlés egyik első fekete-afrikai tagjává (1914–1934) lesz, bepereli Marant, mert az egy cikkében azzal vádolja meg, hogy a gyarmatosítók ügynökeként túlságosan szolgálai módon viseltetik a franciákkal szemben.²¹ Ez azon kívül, hogy súlyos pénzbüntetést és felfüggesztett börtönbüntetést hoz a számára, megfosztja őt az általa alapított *Les Continents* című

kétheti folyóirat főszerkesztői posztjától, amelyet állandó ellenőrzés alá vonnak a hatóságok a Diagne-per megindulását követően (1924 decembere után). Jóllehet e lapban szeretett volna afféle transzatlanti láncolatot kiépíteni frankofón, karibi és amerikai afrikai művészek között.

Nem kíméli azonban Maran például Romain Rolland-t sem a szerinte felületes Gandhi-könyve miatt (ezért ma persze indiai kutatók nagybecsülésüket fejezik ki iránta).²² De kritikával illeti André Gide-et is az afrikai irodalommal kapcsolatos véleménye miatt.

Aligha véletlen, hogy a nyitott szemű és liberális érzelmű Kosztolányi, aki mint a magyar Pen Klub egyik korabeli elnöke jelentős nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkezett (mellesleg szembefordult a kizárólagossá tett, kultikus tisztelettel körülvett Adyval, messianizmussal, konzervativizmussal, konvencionálizmussal, nyelvi ismeretek hiányával vádolva őt), a hazai kulturális életnek a Horthy-korszakban érzékelhető folyamatos bezárulása ellenére ráérez René Maran fontosságára, és a Goncourt-díjas regényt lefordítja magyarra, amely két kiadást is megér (1922, 1924). Hogy mit gondol a regényről, illetve az európai irodalmi életben is igen újnak tekinthető jelenségről, azt saját maga fogalmazza meg (némi korabeli hetykeséggel – és persze az afrikai népek életformáját akkoriban közkeletű, bár az etnológiai szakirodalomban már erősen túlhaladott, vademberi furcsaságokkal körülhatárolt képek és képzetek útján megfestve). Mindemellett emberi rokonérzésekről tanúságot tevő sorait nem csekély megbecsüléssel követhetjük. Idézzük tehát két helyen (*Pesti Hírlap*, majd két nappal később: *Bácsmegyei Napló*) is közzétett írását teljes terjedelmében:²³

RENÉ MARAN

Milyen négereket láttam?

Egy orfeumportást, ki az aszfalt ivlámpafényében sűtkérezett, és sapkáját, egyenruháját oly önérzettel viselte, mint egy hadvezér. Egy bantu pincérleányt a párizsi vendéglőben, aki ruha nélkül szolgált föl, otthonosan. Egy orvosnövendéket, ki kezében a bonctani atlással tanulta a diáknegyedi kertben a csontok, izületek nevét. Nincs róluk operettes fogalmam, s nem képzelem el őket frakkban, sárga cipőben, de azért vajmi keveset tudok életükről. Utóbb egy tudós, ki évtizedekig élt közöttük, könyvet írt róluk, mely az útirajzok kalandos adomái helyett közelebb igyekszik hozni ezt a csenevész, boszorkányos fajtát, az asszonyokat, kik sok gyereket szülnek, agyoncsigázzák magukat, s karjuk majdnem a földig ér, mint a gorilláé, és a lusta, gögös férfiakat, kik reggel fölmásznak a pálmafára, megmetszik a hancsát, kiszopják a nedvét, aztán részegen lebuknak a földre, estig ott horkolnak. Néhány fénysáv az őserdő sötétjében. De mennyi titok lehet még, melyet egyáltalán nem ismerünk.

Az imént kaptam meg Maran Renének *Batouala* című regényét, melyet a Goncourt Akadémia megkoszorúzott, íme, a néger regény, a néger író. Bevallom, az utóbbi jobban érdekel, mint az előbbi. Egy ember, ki évezredek hallgatásából emelkedik ki és gyón, százötvenmillió társa közül először,

nekünk is hozzáférhető nyelven, egy afrikai lélek, ki fekete atyafiairól beszél, azoknak a nevében, kik sokkal többen vannak a földgolyón, mint németek, franciák, angolok együttvéve. Iskolája európai, eszközei azok, melyekkel a mai író él. Följegyezték róla, hogy diákkorában hetente harminc–negyven kötetet olvasott, s – szegény mohó, ki sok század mulasztását akarta pótolni – kötőhártya-gyulladását kapott. Úgy látszik azonban, kiheverte a műveltséget is. Most mint alkotó vall, tiszta, művészi céllal, ami nekem olyan meglepetés, mintha a madarak vagy az ásványok szólalnának meg.

Mindenekelőtt költő, ki tisztában van az írás mivoltával. Nem röpiratot ad ki a négerrek politikai harcáról. Ez rokonszenves. Csak éppen tollhegygel érinti bevezetőjében, hogy a gyarmatokon az emberek ezrei táplálkoznak a meg nem emésztett kukoricamagokból, melyeket a katonalovak trágyájából szedgetnek ki. Regényében egyaránt távol áll feketéktől, fehértektől. Arcokat, mozdulatokat, ösztönöket figyel. Az európaiak nagyon messze esnek tőlük, s vagy sunyi gazembereknek látják őket, vagy vajákosoknak, vagy nevetséges alakoknak, kik szemükön fekete, sárga, kék szemüveget viselnek, s lábukat utálatos bőrökbe varrják. Minden belülről történik ebben a könyvben. Egy öreg törzsfőnök feleségét elszereti a délceg, fiatal néger, mind a ketten barátságot színlelve, afrikai szertartás szerint készülnek a leszámolásra, aztán az öreg megsebesül a vadászaton, s a két fiatal a haldokló ágya mellett egymásé lesz. Egyszerű történet, de annyi mélabú van benne, mint a néger népdalokban, annyi erő, mint a néger szobrokban. A sivatag hétköznapjában jártam, halottam a süket csöndet, melyet csak álmos gongütések bongottak át, láttam a vityillóban ébredezni, ásítani, vakarózni a törzsfőnök urat, a szép, lapos mellű asszonyát, aki pipázott, a vihogó némberek perpatvarát, a kis, satnya kutyát, mely a szélre kaffogott, a gyöngytyúkot, patkányt, skorpiót, s a két vetélytárs ökreendező gyűlöletét, kik a halálra gondolva simán, udvariasan ódon hitregékkel szórakoztatják egymást, majd a halált, mely mindenütt ugyanaz. Ma már értem őket, ebből a mindennapi históriából, mely épp ezért döbbenetes, mert mindennapi. Ünnepet könnyebb rajzolni. A szaggatott, rövid mondatokból az őseMBERI bosszú vigyorog ki. Ezt így csak született művész írhatta meg.

Jólesik tudnom, hogy van néger író is, s úgy érez, lát, mint mi. Meghatottan gondolok reá. A lámpa fénykörében ül. Ha egy csöpp tinta hull ujjára a tollából, bizonyára töltőtollából, nem látszik meg rajta. Fekete keze pedig gyorsan – különösen, nagyon különösen – mozog a fehér papíron.

(Pesti Hírlap, 1922. március 5.)

Maran regénye, amely a következő években különféle európai és más nyelveken (német, spanyol, lengyel, orosz, svéd, kasztíliai, szlovén, cseh, dán, utóbb pedig angol, kikuju, török, braziliai portugál stb., sőt, még jiddisül is) napvilágot lát, kivált bizonyos rezonanciákat a magyar irodalmi-közéleti értelmiségiek köréből, bár kifejezetten könyvismertetésnek szánt reagálás eddig nem vált ismertté. Jellemző

módon főleg két folyóiratban, a *Nyugat*ban és a *Korunk*ban találtunk olyan írásokat, amelyek reflektálnak Maran opusára. Az előbbiben talán jóval „távolabbi” témák kapcsán. Így Laczkó Géza a női lélekről, testről s mindkettő díszeiről írott szarkasztikus cikkében (1923) írja a következőket:²⁴

„Csakugyan hideg ellen véd a ruházat a sarki tájékok felé, az eurázsiai tundrákon meg a Tűzföldön, csakugyan szeméremből ölti fel a közép afrikai néger nő a hold-változás bizonyos fázisaikor az egész termetét körülvevő sűrű sás-szoknyát, amiről is bővebben René Maran bájosan együgyű „véritable roman nègre”-jéből, a Batualából értesülhet a szemérmes olvasó. – De az eszkimó, ha jég-kunyhójába vonul, anyaszült meztelenre vetkőzik, a szőrös-bőr ruháját kiveti ajtaja elé a hóba, ahol csonttá fagy élősdijeivel együtt, s Batuala felesége egyébként megelégszik a fügefalevél szimbólumával.”

Színi Gyula viszont a Goncourt-díj hatáselemzését végzi el (1927), lényegében máig érvényes megállapításokkal, persze némi kritikai éllel. Mint írja:²⁵

„...ha egy ifjú regényíró a közismerten citromsárga kötetére ráhúzhatja a mandzsettát: *Prix Goncourt*, máról-holnapra hírneves íróvá lehet, és műve néha hihetetlen példányszámot ér el.

Így lett a múltban híres íróvá Claude Farrère *Nyugati bestiák* (Civilisés) című regényével, a Tharaud-fivérek *Dingley*-vel, újabban René Maran, a néger író *Batouala* című regényével...”

Ha már a Goncourt-akadémia díjazása felmerült, itt megtörve a kronológiát és időben előreugorva, egy másik írást kell 1932-ből felidéznünk, mivel abban a Színi megfogalmazta kritika sokkal élesebben vetődik fel. Just Béla ugyanis azt veti a zsűri szemére, hogy többnyire outsider-ek, vagyis tehetségtelenek kapják a kitüntetést, vele a lehetőséget nagypéldányszámú kiadás(ok)ra (és tegyük hozzá hasonló kiadásokat eredményező nemzetközi közfigyelemre):²⁶

A Prix Goncourt-rel állítólag fiatal és tehetséges írók regényeit jutalmazták s a nyertes, néhány ezer frankon kívül abban a kellemes megtiszteltetésben részesül, hogy «Prix Goncourt» szalaggal átkötött regényét egy-kétszázézer példányban dobja piacra szerencsés kiadója. A reklám nagydobja már november közepén megszólal; találgatnak, ajánlgatnak s leggyakrabban egy outsider kapja a díjat. Idáig még rendben lenne minden: a kiadóknak és az érdekkörükbe tartozó lapoknak joguk van előzetes reklámot csapni jó vagy rossz könyveiknek, az Académie Goncourt tisztos tagjainak is szabad meglepetést provokálni, mondván, hogy ők nem engedik magukat befolyásoltatni; a baj csak ott kezdődik, hogy választásuk az utóbbi években, szinte kivétel nélkül olyan regényekre esett, melyek vagy egy utazási vállalat ízléses és kedvetkeltő reklámjainak illenek be (*Batouala*, *Jérôme*, *Un homme se*

penche sur son passé, Malaisie) vagy, mint az idei *Mal d'amour*, az «irodalmi ponyva» remekei közé tartoznak. Szerzőjük egy-két év alatt eléri méltó jutalmát: a névtelenséget. Ki emlékszik ma René Maran-ra, a *Batouala* című néger regény szerzőjére?...

Just hasonló hangnemben ismerteti cikke további részében az azévi nyertes jelentélen művecskéjét, amely az egyik ismert kiadó fiának a próbálkozása. Viszont a *Korunk* egész cikksorozatban veszi célba olvasóit afrikai témájú, illetve Marant is érintő írásokkal 1928/1929-ben megjelentetett számaiban. Ráadásul az afrikai társadalmi problematikát különösen éleslátással felvető írásokkal (úgy látszik az erdélyi létezés sokkal nagyobb erővel teszi érzékennyé az embereket az alávetettség, a kiszolgáltatottság támasztotta súlyos emberi problémák iránt...).

Egy név nélkül megjelent írás (Jönnek a négerek, 1928. június) szinte a hatvanas éveket idézi harsogó szimpátiájával, Afrika iránti mély elkötelezettségével, az afrikai művészetek, az afrikai ember és mentalitás diadalútjának vizionálásával, amelyből persze René Maran említése sem maradhat el:²⁷

A négerek közelednek. Még ugyan nem puskával a vállukon, egyelőre csak művészetükkel. Legelőször felfedeztük plasztikájukat, aztán a ritmusuk hódította meg nagyvárosainkat, most már itt vannak táncukkal, sőt írásaikkal is. Ivan Goll írja: „A négerek meghódítják Páris, meghódítják Berlint. Már az egész kontinenst betöltik lármájukkal, nevetésükkel. És mi nem ijedünk meg, nem is csodálkozunk. Ellenkezőleg: a vén Európa összeszedi utolsó erejét, hogy tapsoljon nekik.”

Tegnap még sokan mondtuk: a művészet meghalt! Hogy a *mi művészetünk* halott, azt nem mertük kimondani. (...)

S mégis, miért panaszkodjunk? Itt vannak a négerek. Egész Európa banjójuk ütemére táncol már. Némelyek azt mondják: Szodoma és Gomorha ritmusa. Miért nem a Paradicsomé? Talán mind a kettő. Mert egy vég és egy kezdet bonyolódik itt egymásba. A néger-ballett diadala szimbólum. Egy négertrupp New-Yorkból, amelyet egy néger tart össze, amelynek egy néger írta a szöveget és a reggie-t, agyonvág mindent, ami ma művészetnek mondja magát Párisban. Ez a néger-ballett, ugyanabban a házban, amelyben öt éven keresztül az orosz és svéd-ballett a legvégső desztillátumát adták annak, amit Európa nagy muzsikusai, mint Sztravinszkij, nagy költői, mint Pirandello, nagy táncosai, mint Massin és a Pavlova Európa összes elmúlt évszázadaiból kipréseltek, nos mindezt most helyettesíti és pótolja a new-yorki néger ballett. És egyetlen egy okból: mert életet hoz.

A négerek életüket hozzák nekünk. Magukat táncolják. S a táncban önmagukat kifejezésre hozzák. Tánc ez a táncért. Az élet tánca, lélegzetfogytig. Az orosz ballettben figurákat, formákat, szimbólumokat táncoltak. Itt a tánc az élet eleme, amely nélkül nincs élet. Nem zenére táncolnak, hanem a zene játszik a táncra. Semmi más, mint tiszta taktus, ritmus.

Két éve éppen, hogy Josephine Baker a négertáncot New-York gettójából Európába hozta. Európa tapsolt, izgatta a mozdulat-újsága. Az elegáns világ egy nagy szenzációval lett gazdagabb. Mindenki járja a pucér kis fekete gyerkőcök táncát (...)

Ivan Goll már akkor megsejtette, hogy egy nagy probléma lép itt előtérbe: „A négerkérdés egész civilizációnk akut kérdése lesz. Így hangzik: Van-e a négereknek szüksége reánk? Vagy nem inkább minékünk van szükségünk reájuk?” Európa új művészetének nem egy jelensége igenlőleg felel a második kérdésre: a kultúrfaradt Európa művészete a négerekhez ment új értékeket keresni.

S az első kérdésre megadta a választ az egy év múlva, 1927 februárjában Brüsszelben tartott *kongresszus a gyarmati elnyomás és imperializmus ellen*.

„Ezen a kongresszuson, amelyen a világ összes elnyomott fajainak, az összes gyarmatoknak a képviselői jelen voltak, egy levélhordó a francia Kongóból, Lamine Senghor, aki pár héttel ezelőtt halt meg Párizsban tüdőbajban, mint a „Néger fajvédelmi bizottság” elnöke így fogalmazta meg a faji kérdést: „Mi a gyarmatosítás? A gyarmatosítás erőszaktevés egy nép jogán, hogy önmaga felett rendelkezessék úgy, ahogyan jónak látja.” A gyarmatosítás még több: egy nép minden kulturális sajátosságának széttagolása gazdaságpolitikai indokokból, anélkül, hogy az imperialista hatalmak a legkisebb kísérletet is tennék új kulturális értékek teremtésére. Ellenkezőleg: a civilizált Európa keresztény kultúr-apostolai a gyarmati diasporában az imperialista hatalmi-akarat tekintetnélküli és lelkiismeretlen csatlósainak mutatkoznak. A francia és a belga Kongóban a néger árucikk. Tíz órát dolgozik egy frank és ötven centimes napszámért. A hivatalos körökben szavát meg nem hallják, szellemi törekvéseit elnyomják, agyonhallgatják, nevetségessé teszik. A négerök önállósági törekvéseiről, amelyek pedig mindig konkrétebb alakot öltenek, a világ semmit sem tud. De: *a számlát már adják össze*. A kontó növekszik, s a nyugati filozófusok, akik a fehér faj alkonyát jósolják, jól tennék, ha romantikus csapongásaikat politikailag is alátámasztanák. Mert: a négernek nincs többé szüksége Európára, miután már dzsungel álmából a fehérek felébresztették.

Aztán megjelent Párizsban az első igazi néger regény. René Maran néger író díjat nyerő néger-regénye: a *Batuala*. Ugyanazt mondja: az európai kultúra csak arra szolgál a négernek, hogy impulzust merítsen belőle valami eredeti, sajátosan egyéni alkotásra. Maran egészséges ősi ereje lebírja a mai szellemi Franciaország hatását, amibe először beleütközik, s új, sajátos stílusra gyűjti össze erejét. „Civilizáció, Európa büszkesége, ártatlanok mézárszéke... Királyságodat hullákra építéd fel. Bármit is akarj, vagy tégy, hazugságból élsz. Jöttödre könnyek hullanak, s a fájdalom kiált. Te vagy a hatalom, amely a jog előtt jár. Nem fákllya vagy, hanem tűzvész. Amit megérintesz, halálra van ítélve...” Így vádol a könyv, s a vád igaz: ahol a fehérek megjelennek, ott a vidék letarolva nyomort terem, éhség és szegénység és betegség, ott megtizedelve a lakosságot, mert nyereség kell az idegen tulajdonából...

S Claire Goll megírja a fehérek között, fehér nővel élő regényét (*Der Neger Jupiter raubt Europa*, kiadta a Rhein-Verlag Baselben). A történet egyszerű. Egy fiatal svéd nő beleszeret a francia gyarmatügyi minisztérium fekete államtitkárába. Hozzá megy feleségül, s az európai felületesség és afrikai intenzitás konfliktusát egy házasságtörésbe menti, amely Desdemona véget hoz számára. A néger természetes tökéletessége az, amit az európai nő nem bír el. Claire Goll a néger lélek megértésének eddig még el nem ért mélységeire hatol le a lélektanilag nagy lendülettel megírt könyvben.

A probléma marad: a négerek jönnek. *Sőt* már itt vannak! „Nehéz harc lesz”, írja René Maran.

Hasonlóan erőteljes társadalomkritikai élel íródott az E. J. jelzetű másik itt idézendő cikk (1928. november), amely már címében is a nagy francia értékfogalmak – fraternitité, egalité – középpontba állításával igyekszik rávilágítani azokra a sajátos ellentmondásokra, amelyek a gyarmatok életében jelen vannak:²⁸

„(...)

Gyakran szemére hányják a fehéreknek, hogy az egyenlőséget, amit otthon prédikálnak, lábukkal tapodják, mihelyt egy anektált ország vagy egy gyarmat lakosáról van szó. Nem egyszer figyelmeztették azokat, akik kitüntetésekkel és érdemrendekkel akarják begyógyítani azokat a sebeket, amelyeket erőszakossággal és brutalitással ütöttek, hogy édes-keveset jelenthet a becsületrend szalagja annak a tisztviselőnek, akinek 300 alantasa van, ha ennek a háromszáznak a fizetése... 50 százalékkal kevesebb az európai hivatalnokénál – ugyanolyan munkateljesítmény, ugyanolyan iskolázottság mellett (...) Mély benyomást kell tegyen például az a tény, hogy egy európai francia, ha százszázalékos rokkant, kb. 11 ezer frank nyugdíjat kap évente, míg az ugyanazon a harcmezőn, ugyanazon zászlóért megcsonkított és ugyancsak százszázalékos rokkant katonának, ha színes, csak 1200 frankra megy az évi nyugdíja.

Úgy látszik, oly fáradhatatlan embernek, mint René Maran vagy Madagaszkár volt kormányzója, Augagneur ismételt kérései és figyelmeztetései végre elérték a legmagasabb helyeket. Legalább is, hogy nem zárkoznak el ily jogos figyelmeztetésekkel szemben, azt most bebizonyították egy elhatározásban, amely semmi kétséget sem hagy többé hátra, hogy meg jó szándékuk van a gyarmatokban igazi, testvéries egyenlőséget teremteni.

Eddig a bennszülöttet, aki a törvények ellen oly mértékben vétett, hogy a bíróság halálra ítélte, felakasztották. A kolonizálók civilizált országában azonban ily esetekben a guillotine szokásos. El kell ismerni, hogy itt olyan kedvezés történik, amely a demokrácia eszméjével nem egyeztethető össze. Miért akasztassék fel a vétkes marokkói, amikor az őt protegáló francia a guillotine előnyeit élvezzi?

Így született meg az elhatározás és emeltetett törvénnyé, hogy fehér és fekete, kolonizáló és kolonizált között nem szabad, hogy többé különbség legyen,

amikor halálbüntetésről van szó. Mit fizetéskülönbség, nyugdíjmegrövidítés és egyéb bagatell – egyenlőség a halál és az örökkévaló arca előtt, aki azt mondotta: Nincs se kicsiny, se nagy közöttetek. Mind testvérek vagytok...

Nyolc nappal ezelőtt fejezték le Casablancában az első bennszülöttet. Monsieur Deibler személyesen jött el Párisból, s két segédjével végezte a ceremóniát.

És itt mutatkozott meg megint, amit az összes gyarmat-szakemberek állítanak: a bennszülött természeténél fogva hálátlan. Aki azt gondolná, hogy Casablanca népe a gesztusban rejlő nagylelkűséget elismeréssel fogadta, erősen téved. Csak nagy fáradtsággal lehetett a lakosság nyugtalanságát gátak közé szorítani, s másnap a kormánynak fájdalmasan kellett tapasztalnia, hogy tiltakozó gyűléseket hívtak egybe azzal a szándékkal, hogy nyomást gyakoroljanak a kormányra avégett, hogy vonja vissza a guillotine-t, s a halálraítélteket föbelövésssel végeztesse ki.

A mozgalom oka vallásos: a Korán ugyanis azt tanítja, hogy Mohammed az elhunytakat hajuknál fogva húzza be a Paradicsomba... Erre a részletkérdésre tényleg nem gondoltak a törvény referensei.”

Egri Viktor (1928. november) viszont sajátos irodalmi kérdést vet fel jegyzetében: arra keresi a választ, miért veszett el a modernizálódó világban (a föld, a környezet, az emberek mind teljesebb megismerése következtében) az egzotikum. S az új források keresése közben ő is a néger művészet és René Maran partjainál köt ki.²⁹

„(...) A föld geográfiai megismerése lassan az egzotikum elvesztéséhez vezetett. A földgolyó kisebb lett és ezen az apróra zsugorodott glóbuszon könnyebb volt minden újnak a végére járni. A távol elérhető lett, a végletkereső csakugyan a véghez ért és nem volt tovább. (...) A romantika nézőszögéből nem egzotikum többé a technikai élettempónk utánczója, szokásaink majmolója – az autózó drúzfőnök, a frakkot öltő szenegálnéger, a Mauser puskát megismerő busmanvadász, a new-yorki Haarlem százezer feketéje inkább szánalmas figura, mint romantikus hős, *amíg az író nem kereste meg ennek az egzotikus életnek mélyebb adottságait és nem próbálta megérteni és megismerni az egzotikus népek lelkét.*

Itt új távlatok nyílnak. Az elveszett földrajzi távol helyett meglepően új út nyílik, mely a romantika újjáéledéséhez vezet. Az író a civilizáció csődjének felérzésével odaérkezett, hogy az egzotikum mélyére kezdett nézni és vágyait például egy néger hősnőn át próbálja érzékeltetni. Az európai lélek a néger néplélekhez menekül, és abba költi bele vágyait, álmait. Magától értetődő, hogy európai, vagy európai iskolán nevelt amerikai fehér író itt csak félmunkát végezhet. A romantika újjáébredésének nagy munkája a néger művészekre maradt.

Az irodalom ma a négerromantika bélyegét viseli magán. A jazz és a néger tánc után, kezdünk lelkesedni a feketék líra és regény-költészetéért. Kezdődött René Maran *Batuala* című Goncourt-díjas regényével, melyben Afrika rejtett varázsa tárult elénk. Idegen ízek, idegen színek keverődnek itt, a forma

európai maradt, de a mondanivaló új. Az elfranciásodott Marant az amerikai négerírók légiója követte. (...)”

A felvidéki Fabri Zoltán (mindenkori kommunista hitvallásához méltóan) nem az egzotikum forrásait keresi, hanem a modern kor társadalmi valóságát helyezi célkeresztbe tanulmányában (1929. július), elemzéseivel a polgári Európa kulturális értékeinek kiüresedését és várható pusztulását igyekszik megrajzolni. Eközben ő is belebotlik Maran regényébe (bár ő ráadásul még az író egy másik regényét is ismeri!), amelyet a következő formában közelít meg:³⁰

„(...) A néger René Maran regényei már valóságdokumentumok. Az európai kritika annak idején szuperlatívuszokkal köszöntötte a Batuala irodalmi szépségeit, csak a lényegét nem akarta észrevenni, a vádat, az ítéletet „Civilizáció: trónusod holttestekre épült. Akármit teszel, csak a hazugságból élsz. Ahol te megjelenysz: könnyek peregnek és fájdalom ordít. Te nem vagy világító fáklya, de mindent elégető pernye. Amit megérintesz, az meghalt”. Batuala és kutyájának Dsumának a története ma már közös címet visel: Afrika lelke. És Afrika lelke kreaturális naivságában a maga javára dönt. „A fehérék? Csak hazudni tudnak. Tudatosan, úgy ahogy más ember lélegzik. Ezért és csak ezért vannak előnyben velünk szemben”. Regény: nyugtatja lelkiismeretét a „jó európai”. Akinek valóságdokumentum kell, az olvassa el elejétől végig a gyarmati elnyomatás és imperializmus elleni liga brüsszeli kongresszusának jegyzőkönyvét...”

Aprócska művelődéstörténeti csemegékkal tudjuk kiegészíteni az eddigi képet. Nagypál István a párizsi világkiállítás idején lezajlott két írókongresszus némely pillanatait idézi fel. Íme, ezek a képek tárulnak elénk – szinte egy irodalomtörténeti freskó-sorozat formájában – a Pen Club programjairól szóló beszámoló nyomán:³¹

A Pen-Club üléseit az előkelő unalom szellője lengi át. Jules Romains szórakozottan elnököl (...) Még Marinetti szokott bohóckodásai sem üdítik fel a gyülekezetet. Mindenki tudja, ha nem is árulja el, hogy amiről szó esik – új stílus, nemzetközi kultúracsere – pusztába lehelte szó. (...) Az egyedüli érdekes, a napi politika, számúzve van a Club programjából. A Théâtre St. Martin körül, ahol a hosszúnevű egyesülés tartja két estén át záróülését (...) A nézőtérén feltűnnek a kisebb csillagok: Tristan Tzara, J. R. Bloch, Leon Moussinac, fenn a karzaton elbújva a szerény Bölöni György. Benjamin Crémieux a Pen-gyűlés után itt is körülhordozza villogó fekete szakállát. Heinrich Mann elnököl; testes, tanáros alakja mennyire hasonló és mennyire más, mint testvérének, Thomasnak szuggesztív figurája! Tőle jobbra – jó rendezői ötlet – három néger, René Maran, a szénfekete közép-afrikai francia író, Langston Hughes, amerikai költő és Nicolas Guillen, a kubai spanyol költő. Közöttük világít Karin Michaelis őszes-szöke, jóságos arca. A háttérben Garcia Lorcának, a legnépszerűbb spanyol költőnek óriási arcképe takarja. (...)

Még e sajátos kongresszusi színpadon is apróbb, mégis csak érdekes adat a következő jeladás René Maran és a magyarok kapcsolatáról, amely nem más, mint Forbáth Imre egy rövid képeslapnyi üdvözlése és értesítése az ugyancsak nagy Párizs-járó, de akkor éppen itthon tartózkodó Illyés Gyulának:³²

„Párizs 21, VII. 1938

Kedves Illyés!

Szeretettel köszöntünk és sokat gondolunk rád Forbáth, Gereblyés, Szekeres, René Maran, Ján Robponičan, Amadeo Ugolini, Langston Hughes, Vítězslav Nezval, Tristan Tzara, Rudolf Leonhard (és egy olvashatatlan, valamint egy sűrűn áthúzott aláírás) – címzés: Illyés Gyula szerkesztő, Budapest, Vilmos császár út 31., Nyugat.”

Maran alakját és művészetét a második világháború után sem övezi magyar részről túlzottan nagy figyelem. Keszthelyi Tibor természetesen foglalkozik vele az 1970-es *Helikon* Afrika-különszámban megjelent és a Négritude-del foglalkozó tanulmányában, azt írja, hogy Senghor és társai:³³

„...A francia irodalomból sem olvashattak ki sok jót. Voltaire, Mérimée, Balzac, Maupassant, Dumas műveikben az afrikai figurákat bizonyos lenézéssel kezelték. Nem véletlen, hogy a martinique-i születésű, de gyermekkorra óta Franciaországban élő René Maran *Batouala* c. regénye (1921)... valóságos botrányt keltett: ez volt az első regény, amelyben lelepleződnek a gyarmatosítók módszerei, a szerző néger mentalitással nyilatkozik Afrika európai megszállásáról. Öntudatos afrikai tanárok ebből mondtak tollba helyesírási gyakorlatokat az iskolákban...”

Ugyanakkor Keszthelyi írásából kiderül, hogy miközben Senghor, mint említettük, Marant a négritude előfutárának tekinti, éppen általa (is) az antillai író a harmincas években formálódó irodalmi mozgalom részesévé válhat.³⁴

„...A Quartier Latin kávézóiban és René Maran lakásán élénk viták folynak. A francia képzőművészek egy csoportját, Picassót is, már korábban megragadja az afrikai szobrászat...”

Keszthelyi könyvében (1971) mintha folytatná a tanulmányban megkezdett gondolatokat, részben kicsit bővebben kifejti véleményét magáról a regényről,³⁵ másrészt véggéppen összeköti Maran lakását a négritude leendő vezérkarával:

„...Az afrikai jellemeket torzítás, karikírozás nélkül ábrázolta, humorral, de anélkül, hogy nevetségessé tette volna őket. Érzelmekben és gondolataikban olyanoknak mutatta őket, mint az európaiakat. Egyszóval emberségüket domborította ki. A regényt egyszerűen nem bírta elviselni a francia közvélemény...”

„...A harmincas évek közepén René Maran lakása szolgál Párizsban irodalmi szalonként. Gyakran megfordul benne Leopold S. Sengor, Léon Damas, Aimé Césaire, akik a harmincas években közvetlen kapcsolatot teremtenek észak-amerikai társaikkal...”

Bár Gergely Ágnes nem írt teljes afrikai irodalomtörténetet, egy igen fontos monográfia fűződik a nevéhez, amelyben a nigéri ibo költő, a Petőfihez vagy Radnótihoz hasonlóan vértanúhalált halt Christopher Okigbo költészetét elemzi. A bevezető fejezetek egyikében René Maran párizsi szalonja, mint a négritude születésének színhelye mindemellett ebben a könyvben is felbukkan, hasonló színezettel mint Keszthelyinél.³⁶

Kun Tibor, a regény újrafordítója, mint kiváló frankofonista írta a szócikket Maranról a *Világirodalmi Lexikon* számára, amely persze terjedelmi okoknál fogva szinte csak a művek felsorolását tette lehetővé. De egy talán még ugyancsak a nyolcvanas évekre visszatekintő tanulmánya, amely legutóbbi gyűjteményes kötetében (2012) jelent meg, aprólékosan elemzi Maran regényét (francia források alapján).

Anyaggyűjtésünk még három forrásra terjedt ki. Az első a Maár Judit és al. írta és szerkesztette új francia irodalomtörténet (2011) egy kisebb fejezete, amely *Az első „igazi néger regény”*: René Maran *Batualája* címet viseli. Ebben néhány tárgyi tévedésen kívül (pl. Maran nem Kongóban, hanem Oubangui-Chariban töltötte el a regényei megírásához szükséges éveket, vagy nemcsak az *első francia*, hanem *általában az első* regény, amely a feketék szemével látja a világot) a bemutatás helyénvalónak tűnik.³⁷ Sőt a frankofón afrikai irodalom (véltetően Tóth Réka tollából származó) rövid ismertetésében hasznos megjegyzés, miszerint Maran folyamatos hatást gyakorolt a gyarmati lét feltárását célzó leírások megszületésére és szemléletmódjuk kialakítására.³⁸

Hogy ez milyen nagyjelentőségű és távolra mutató tette vagy inkább hatása írónknak, mutatja Chinua Achebe esete, aki megítélésünk szerint is Nobel-díj nélkül maradt Nobel-díjas író, már ami művészetét és világméretű kisugárzását illeti. És éppen Achebe a legméltóbb folytatója és kiteljesítője annak a törekvésnek, hogy Afrika sajátos világát belülről kell felmutatni. Legyünk őszinték, minden bizonnyal Maran indulataival közelít egyszer csak (a Batuala után vagy 60 évvel) hirtelen támadt ötlettel Joseph Conrad nevezetes regényére, a *Sötétség mélyén*-re, rasszistának bélyegezve a lengyel származású angol klasszikust. Talán részben okkal teszi, hiszen e könyvben egyértelműen fény derül az európai behatolók brutalitással vegyült meg-nem-értésére. Más kérdés persze, hogy Conrad regényének céltáblája (akarva vagy akaratlanul) éppen az európaiaknak ez az elfogadhatatlan viselkedésmódja, amelybe a brutalitás és a meg-nem-értés mellé a harácsolás is felsorakozik (lásd az elefántcsont szinte egyfajta központi jellé, emblematisz elemmé növekvő ismételt emlegetését). Ez pedig vélekedésünk szerint erőteljes művészi (irodalom-ábrázolási) ösztönzés abban az irányban, hogy Afrikát nem leigázni, hanem megismerni és felemelni szükséges (legalábbis addig, amikortól ezt a felemelkedést már maguk az afrikaiak is el tudják végezni).³⁹

Természetesen Simor András is tudja, hogy ki René Maran. Ez azonban nem az általa összeállított antológiából (Néger kiáltás, 1972) derül, hanem akkor, amikor egy, a Filmmúzeumban sorra kerülő kubai filmsorozathoz ír jegyzetet a Filmvilágba, 1982):⁴⁰

„A húszas, harmincas években a világ néger dallamokkal volt teli, Európa fölfedezte a néger művészetet. Leo Frobenius *Fekete Dekameronját* Blaise Cendrars *Néger antológiája* követte, Apollinaire, René Maran Afrikára figyelt, akárcsak Modigliani, Picasso, Braque. Ez a törekvés Kubában valódi gyökereire talált, a kubai zenészek, költők, írók számára lehetőséget teremtett a kubaiság művészi megfogalmazására.”

Ha napjaink világába fordulunk, egy furcsa és meglepő jelenséggel találjuk magunkat szemben: az Internet magyar nyelvű anyagait böngészve ugyanis blogok sorába ütközünk, amelyekben (napjainkban) emlegetik Marannak ezt az egyetlen magyarra fordított művét, többnyire igen pozitív reakciók közepette. Íme, néhány filológiai adatolás (és stilizálás) nélküli vélemény:

Kultúrtörténeti jelentőségű könyvet tarthat kezében a Tisztelt Olvasó: a Batuala című regény volt a Magyarországon megjelent (*első*) afrikai témájú szépirodalmi alkotás. A Kiadó (Légrády fivérek) a címlapon – kissé hatás vadász módon – „néger regény”-nek (*ezt a szerző írta rá, igazi melléknévvel egyetemben!*) nevezte a könyvet, voltaképpen találó kifejezés. De feltüntették a fordító nevét is: Kosztolányi Dezső. Nem szükséges hát bizonygatni, hogy a Batuala igenis színvonalas könyv, nemcsak egzotikus tartalma miatt érdemes rá odafigyelni. (...)

René Maran jól ismeri Afrikát, ez kiderül a könyv minden mondatából. Tisztában van a földrajzzal, a néprajzzal, a történelemmel, Ubangi- Sari állapotaival. Ám a Szerző ennél jóval többet akar: megmutatni az Olvasónak az afrikai gondolkodásmódot, felvillantani valamit ebből a furcsa fogalomrendszerből, mely az európai számára teljesen idegen, ám a nyitott és befogadó ember érzékeli az idegen civilizáció megismerésének csodáját. S gyönyörködhet a tájban, a sok ismeretlen egzotikus növényben, a bozóttűz költői leírásában, szóval az egész regényben. (<http://konyvet ajanlok.hu/konyv/857-rene-maran-batuala.html>)

A cselekmény két szálon fut: Ubangi-Sari néger törzsei elégedetlenek a francia uralommal szemben, ám nem tehetnek ellene semmit. Maran plasztikusan mutatja be, hogyan tette tönkre a francia uralom az afrikai természeti környezetet, az itt élő népek természetes életterét. Az igazi nagy sztori a szerelmi szál. Batuala törzsfőnök egyik felesége, Jasszigendzsa, elcsábítja a törzs egyik tagját, Bisszibengit. A történet vége nem lehet más, csak halál. Hogy izgalmas

könyv a Batuala? Nincs jobb szó rá: sejtelmes, misztikus, lebilincselő! (<http://konyv-ajanlo.blogspot.com/2010/12/rene-maran>. – bejegyezte: Balint Peter)

– ...az afrikai könyv tényleg nem olyan izgalmas, de azért sokat meg lehet tudni belőle Afrikáról. Pőle azt, hogy... ha valaki meghal 8 napig kikötőzik egy fához... a főszereplő apja halálra itta magát, de legalább jókedvűen halt meg... egy nagy banzáj volt... transzba esve mindenki táncolt, eléggé szexuálisan... Batualának 8 felesége van. És végül is egy napja abból áll, hogy megtegye házastársi kötelességét... (<http://jucko.blogol.hu/?d=2007-2>)

Az utolsó, kétségkívül érdeklődést mutató, bár eléggé alpári blog-bejegyzést most viszont hadd ellenpontozzuk Krajnik Ildikónak a négritude-del foglalkozó tanulmányával, amelyre ugyancsak az Interneten találtuk rá. Egy, egyébként Marant nem érintő nagyobb tévedéstől eltekintve (nem Spengler volt hatással Frobeniusra, hanem Fobenius elképzeléseiből merített Spengler, lásd egyszerűen csak a Wikipédiát: *(L. F.) also later influence the theories of Oswald Spengler...*, más kérdés, hogy Spengler mindössze egyszer hivatkozik konkrétan Frobeniusra nagy könyvében), Krajnik jól látja a nemzetközi (amerikai, karibi) előzmények szerepét. És megfelelő áttekintést nyújt a mozgalom történetéről és elvi vonatkozásairól. Nem feledkezik meg természetesen Maranról sem. Más kérdés, hogy Maran élete nem abban az értelemben ellentmondásos, ahogy ő azt felveti. Ellentmondásossága, ha egyáltalán annak nevezhetjük, rendkívül erős ellenállásba ütköző társadalomkritikai türelmetlenségéből fakad. Így az általa megkritizált Blaise Diagne-nál sokkal inkább szembe került az egyébként kikerülhetetlen francia adminisztrációval és általában a franciákkal, vagyis azok akkoriban még igen széleskörű, Marant elutasító konzervatív rétegével.⁴¹

„A néger-afrikai irodalom már az 1920-as években felhívta magára a figyelmet, bár akkor még maga a négritude szó nem jelent meg, csak a köré kapcsolódó koncepció. 1921-ben René Maran számára a *Batouala* című regénye Goncourt-díjat hozott, amellyel hosszú időre beírta magát az irodalomtörténetbe, annál is inkább, mivel ő az első Goncourt-díjjal jutalmazott fekete szerző. Mindez nagy botrányt kavart, amelyet valójában a szerző személye és a regény előszava együttesen váltott ki. René Maran megítélése ellentmondásokkal teli élete miatt mindig vita tárgya volt: guyanai származású szülők gyermeke, aki a Guyanából Martinique felé tartó hajóúton született, majd Martinique-on nevelkedett. Édesapját, aki a gyarmati közigazgatásban (*administration coloniale*) dolgozott, Gabonba helyezték, ő pedig Franciaországba ment tanulni, majd a Francia Egyenlítői-Afrika közigazgatási tisztviselője (*administrateur colonial*) lett, tehát egész életében ingázott Afrika és Európa között. Betöltött posztja miatt közel állt a gyarmatosítókhoz, mégis meglepő leleplező előszót írt róluk. Bemutatja az Afrikában telepedett gyarmatosítók visszaéléseit, züllött, alkoholizáló életmódjukat, a

gyarmati közigazgatásban jelentkező korrupciót, s azt hirdeti, hogy a feketéknek saját kultúrájuk és saját identitásuk van. A mű cselekménye egyébként egy afrikai törzsi vezető, nevezetesen Batouala köré fonódik, aki rácsodálkozik a fehérek nagy mérvű térhódítására, a számára értelmetlen szokásaikra, életmódjukra, s mindezeket szatirikus hangnemben fogalmazza meg. A regény a sikerét valószínűleg annak köszönheti, hogy erre az időre már tudatosodott a franciák egy részében is, hogy a gyarmatosítás jótéteményeit dicsérő írásokat felül kell vizsgálni, s szembe kell nézni azzal, hogy a gyarmatosításnak árnyoldalai is vannak. Senghor René Marant a négritude előfutárának tartja.”

Józan Ildikó francia nyelvű tanulmányát ugyancsak az Interneten találhatjuk meg. Benne a fordítás-irodalom kérdéseiről esik szó. S Kosztolányi fordítása kerül egy mondatban említésre.⁴² Anyaggyűjtésünk eddig terjedt. Vélhetően a későbbiekben még további források is feltárhatók lesznek, mi más anyagra egyelőre nem találtunk rá.

* * *

De vajon miért nem Kosztolányi klasszikus fordításának kiadására kerül sor ismét? Miért kellett új fordítást készíteni ahhoz, hogy Maran regényét újra az érdeklődő olvasók kezébe adjuk? Erre a választ elsőként Nagy Lajos adja meg egy, a *Nyugat*-ban, 1925-ben megjelent cikke egy passzusával⁴³ (a cikk címe maga igen csak mellbe vágó: *Szabad-e, lehet-e ma írni a magyar írónak?*):

„Az igazi író mondanivalója szigorúan determinált, ő tehát nem vitetheti magát semmiféle árral, mert nem elégíthet ki sem egyéni, sem tömegkíváncsalmat, amennyiben az a kíváncsalm a mű lényegére, lelelkére vonatkozik – hacsak történetesen nem esik egybe a kíváncsalm és az író szándéka. (Például, Strindbergnek nem írható elő, hogy legyen derűs, még ha igaz is az a közkeletű megállapítás, hogy: a közönség ma nevetni akar!) Az igazi író mondanivalója legbelső énjéből fakad. Ha azt az ént felbontjuk, akkor annak tartalma: az író származása, gyermekkora, az a miliő, amelyben az étellel először találkozott, a legelőször magába szívott szimpátiák, a legelőször fölvert antipátiák, az ő első éveinek boldogsága és megaláztatásai, az első évek elraktározott emlékképei minden indulati feszültségükkel. Tehát René Maran, a néger író, aki gyermekkorában tiszta szívének szörnyű rémületei közben találkozott Martinique szigetén a fehér embernek a primitívebb színeseen elkövetett gonosztetteivel, soha, bármily eleve eltökéltség alapján sem írhatna olyan szellemű műveket, mint például az imperialista angol Rudyard Kipling indiai történetei. (Példa: Maran regénye, a Batouala, magyarul megjelent napilapban, azután könyvben is, súlyos kihagyásokkal!) Az író szigorú determináltsága nem felület, azt nem lehet levetni, mint ahogyan a kígyó leveti a bőrét, Maran gyermekkora és ifjúságának élményei csak olyan ember-és életlátásra adnak lehetőséget, mint amilyen a Batoualában megnyilatkozik.”

Nagy Lajos minden szikrázó jóindulata mellett is több mindenben téved: Marannak a regényhez vezető élményei nem a gyermekkorából, hanem érett kori, afrikai éveiből származnak (maga írja, hogy a Oubangui–Chari-ban töltött 13 – vagy 15 – év idején csiszolta, javítgatta első regényét minél hitelesebbé, vélhetően a napi élmények hatására...), másrészt a guyanai-martinique-i író ifjúsága Bordeaux-ban zajlott. Beszéljünk azonban inkább arról, ami nekünk fontos! A publicista zárójeles mondatából az derül ki, hogy a regény Kosztolányi-féle fordítása, ha igaz, részletekben is megjelent valamely napilapban. De vajon hol? Mi sajnos nyomát sem találtuk, de erre a kérdésre a Kosztolányi összkiadás szerkesztői sem tudtak választ adni....

És persze nem térhetünk ki az elől, hogy ne állapítsuk meg, Kosztolányi a regényt igen nagyvonalúan fordította le. A magyar szövegezés nagyon szép és hiteles megfogalmazású, csak itt-ott hat kissé régiesnek, persze ennek a jól olvasható magyartításnak a megteremtése a nagy írásművész számára nem okoz(hat)ott gondot. De az igazság az, hogy Kosztolányi bizony számos helyen összevon, máshol elhagy bekezdéseket, és egy fejezet valóban hiányzik a Légrády testvérek által közreadott 160 oldalnyi magyar változatból.

Mindjárt az első fejezetből itt példát adunk arra, hogyan maradtak ki lényeges mozzanatok a Kosztolányi-féle fordításból:⁴⁴

(Maran)

„Batouala songeait vaguement. Les cabris, les poules, les canards et Djouma avaient déserté son toit. Qu’attendait-il pour les imiter?

L’époque des „Ga’nzas” approchait. On y procède en public à la circoncision des jeunes garçons initiés au culte secret des „Somalés” et à l’excision des jeunes filles. Il n’était que temps, pour lui, de lancer les invitations qu’il aurait déjà dû faire. Il allait manquer à tous ses devoirs en atermoyant davantage. Ne l’avait-on pas chargé, du reste, d’organiser chez lui les réjouissances qu’il est de règle de célébrer en cette circonstance? Il ferait voir qu’il se dérobat à l’honneur qu’on avait fait, en sa personne, à l’un des principaux dignitaires des „Somalés” de la région!”

(Kosztolányi)

„Batouala gondolkodott. Dzsuma, a tyúkok, kacsák, bakkecskék elmentek. Érezte, neki is követnie kell példájukat. Aztán meg itt van már a körülmetélés ünnepe. Még senkit sem hívott meg. Ideje, hogy jóvátegye, amit elfelejtett.”

(Kun Tibor)

„Batouala révetegen álmodozott. A kecskék, tyúkok, kacsák és Dzsuma is elhagyta a kunyhót. Mire várt, talán hogy utánozza őket?

Közeledett a Ganzák ideje. Ilyenkor végzik a *szomalék* titkos kultuszába beavatott fiúk körülmetélését és a lányok megmetszését.

Ideje volt, hogy szétküldje a meghívásokat, amit már meg kellett volna tennie. Minden további halogatás csak feladatai elmulasztását jelentené. Egyébként, nem éppen őt bízták meg azzal, hogy nála rendezzék meg a vidám mulatozást,

ami szokás ilyen alkalmakkor? Szépen is nézne ki, ha kibújna a kötelessége alól, amellyel személyében a vidék *Szomálé*inak egyik legfőbb méltóságát tisztelték benne.”

Nem kívánjuk itt a példákat túlzottan szaporítani, de egy összevetéssel még érzékelteni szeretnénk azt is, hogy Kosztolányinál nemcsak afféle „összevonásokra” kerül sor, hanem a bekezdések eredeti szerzői rendszere is teljesen átfőmálódik,⁴⁵ az egybevetésre szánt részlet az eredetiben a negyedik, Kosztolányinál a harmadik fejezet végéről származik:

(Maran)

„La pluie s’est arrêtée. Les routes sont glissantes. De lounges bandes de fourmis-cadavres, abandonant leurs fourmières dévastées, les traversent. Longtemps, une prenante odeur de pourriture persiste après leur passage. Et presque sans crépuscule, c’est la nuit.

Lentement sortie de sa case en nuages, la lune parcourt le grand village des étoiles. Jaune, brillante, à peu près ronde, elle va. Nul halo ne la cerne. Les étoiles scintillent. Il n’y a plus que les étoiles, des milliers d’étoiles, et la lune.

Un oiseau nocturne fait: „Oubou-hou, oubou.” Les crapauds coassent toujours. Les cigales crissent et les grillons strident. Quelques lucioles, de loin en loin, déchirent l’air de leur feu vert et intermittent. Mais, à par eux, tour dort.

C’est la nuit.

Le vent est lent.

Il fait froid.”

(Kosztolányi)

„Az eső elállott. Síkosak az utak. Hangyatelemek hosszú sorai borítják, mert elhagyták feldúlt bolyaikat. Sokáig a rothadás édes illata terjeng utánuk. És majdnem alkony nélkül beesteledik. Prücskök ciripelnek, szöcskék zizeregnek. Itt-ott néhány szentjánosbogárka zöld és váltakozó tüzével pötytyözi a levegőt. De rajtuk kívül minden alszik. Leszáll az éj. Halk szellő fújdogál. Hideg van.”

(Kun Tibor)

„Az eső eláll. Az utak csúszósak. Feltúrt lakhelyükről menekülő hulla-hangyák hosszú csíkokban kelnek át rajtuk. Vonulásuk után még sokáig orrfacsaró rothadás-szag terjeng a levegőben. És szinte átmenet nélkül leszáll az éj.

A hold lassan kibújik felhő-kunyhójából, és most végigvonul hatalmas csillag-faluján. Megy – ragyogó-sárga arca szinte szabályos kör. Fényudvar most nem veszi körül. A csillagok szikráznak. Már csak csillagok vannak, ezeryi csillag és a hold. *Ubu-hu, ubu* – huhogja egy éji madár. Brekegnek a békák. Kabócák cirregnek, tücskök ciripelnek. Messze, távolabb szentjánosbogarak hasítják a levegőt zöld, fel-felvillanó fényükkel. De rajtuk kívül minden alszik.

Éjszaka van.
Lassú szél fújdogál.
Hideg van.”

Kosztolányi fordításának Nagy Lajos által felvetett hiányosságait pedig még azzal igazolhatjuk, hogy – amint már ez korábban felmerült, illetve ahogy erre a *Nyugat* kritikusai utalt – a harmadik (a történet menetében igencsak fontos szerepet betöltő, a szerelmi háromszög létrejöttét reálisan, de igen találóan ábrázoló, Marannál 14, Kun Tibor magyar fordításában 12 nyomtatott oldalnyi) fejezet pedig teljes egészében hiányzik.⁴⁶ (Persze ma már nem lehet kideríteni, vajon ez a Légrády Testvérek rövidítő igyekezetének következménye-e, vagy pedig esetleg Kosztolányi számos munkája közepette óvatlanul átlapozta a magyarból hiányzó oldalakat...)

Szeretnénk azonban hozzátenni, hogy bár az új fordítás mindezek alapján kétségkívül időszerűnek ítélnél, ez mit sem von le nagy írónk, költőnk és műfordítónk egykori szerepvállalásának rendkívüli történeti értékéből. Hiszen Maran mégiscsak már 1921-től bekerült a hazai művelődés sodrába, és ha halványan, de azóta is folyamatosan jelen van benne, ez egyképpen Kosztolányi ráérzésének és vállalkozó kedvének köszönhető (bár tényleges nyomát az írásos dokumentumokban állításunknak nem leltük fel, de mindenképpen úgy gondoljuk, a könyv lefordításának ötlete már indulásként az ő személyéhez köthető).

* * *

Maran magyarországi utóéletével kapcsolatban utolsó adataink arra vonatkoznak, vajon az antillai író írásaiból megjelent-e még valami az elmúlt évtizedek (évszázad?) során. Nos, két novellára és egy publicisztikai írásra találtunk rá. Az egyik novella (*A legszebb szerelem*, 1935) úgy véljük, számunkra érdektelen, mivel egy francia szereplőket mozgó átlagos szerelmi történetről van szó, amelynek cselekményvezetése, illetve melodramatikus befejezése (a szerelmében csalódott főszereplő nő öngyilkos lesz) nagyon is tucatszerű művészi megoldásokat hordoz. Annál érdekfeszítőbb az említett (és igen eldugott helyen, egy vélhetően kis példányszámú baloldali sajtótermékben, a *Munka* c. lap egyik 1929-es számában közreadott, tehát az eredeti megjelenése után nem sokkal napvilágot látó) publicisztikus írás, amely azokat az üldöztetéseket sorolja el, amelyeket a *Batuala* megjelenése után Marannak el kellett szenvednie (mellesleg a szerzőnek ebben az írásában nyomon követhető időbeli adatok jól kiegészítik, sőt, adott esetben módosítják, akár Kun Tibor, akár a jelen tanulmányban erről a korszakról megadott konkrétumokat). Itt most közreadjuk teljes szövegét, hiszen ahhoz rendes könyvtári utakon szinte lehetetlen hozzájutni:

RENÉ MARÁN
EGY FAJ HALÁLTUSÁJA

Ki nem emlékszik a Batuala-affërra hét évvel ezelőtt?

Csádban, Kumrában voltam akkor, a pusztaság kellős közepén. Minden postám puttonzszámra hozta a sértegetéseket kivágott újságcikkek alakjában.

Albert *Sarraut* gyarmatügyi miniszter megtagadta tőlem a Franciaországba való visszatérési engedélyt, nehogy védekezhessen!; szabad volt a vásár. Egyáltalán semmitől sem kellett tartaniok: sem helyreigazító nyilatkozatoktól a napilapokban, sem tanuk elküldésétől, sem sajtópertől. Túlságosan messze voltam.

Fajgyűlöletből, tudatlanságból, sőt szadizmusból, hivatalos jelszóra, az egész sajtó: a nagy-, a közép- és a kis-sajtó rám vetette magát, aki egyedül voltam. Paul *Soudaij* a *Le Temps* hasábjain már azt kiáltozta, hogy vizsgálati bizottságot küldjenek ki ellenem az afrikai gyarmatra.

Azonban a gyarmatügyi miniszter jól tudta, hogy én az igazságnak csak egyik részét mondtam el, a teljes igazság még szörnyűbb lenne.

Számos intézkedés történt, hogy elfojtsák a botrányt. Arra készültek, hogy kijátsszák azt a két-három interpellációt, amelynek mérhetetlen visszhangja lett volna. Az idő telt. És bizonyos emberek felfogásában, akik a legkülönfélébb osztályokhoz tartoztak, úgy fordult a dolog, hogy lassanként már nemcsak azt tételezték fel, hogy „rossz francia” vagyok, hanem hogy hazudtam.

Valószínű, hogy ez a szóbeszéd a végén törvényerőre emelkedett volna, ha Albert *Sarraut* és azok a szervezetek, amelyeket ezidőtájt vezetett, be tudtak volna csalni abba a félhivatalos csapdába, melyet ellenem állítottak s amelyből csupán hullámat szedték volna ki.

Mert bármily hihetetlen is, ez nyilvánvaló tény, bebizonyított tény. Az az egy bizonyos, hogy a politikának ez a semmirekellője el akart tenni láb alól. *Daladier* gyarmatminiszter 1925-ben nyíltan bevallotta ebben a kérdésben és még sok másban legbűnösebb elődjének machiavellizmusát. Sőt két-három ízben *F. Gouttenoire de Toury* jelenlétében tartózkodás nélkül megbélyegezte azt az aljas kétszínűséget, mit Indochina volt főkormányzója tanúsított irányomban.

De az igazság igazság marad.

A gyilkosság mártírokat teremt sokszor, de nem csöndet. Az enyém semmi esetre sem akadályozta volna meg, hogy a „*la Porté Etroite*” nagy, változékony s különös írója Congóba ne menjen, s hogy visszatérve ne hallassa szörnyű kiáltását, melyet Franciaországban igyekeztek ugyan elnyomni, de az egész világ meghallotta:

„*Most már egy mérhetetlen panasz lakik bennem. Oly dolgokat tudok, mikbe bele nem nyughatok. Eddig nyugodtan éltem. Most már tudom: beszélnem kell...*”

Albert *Londres-t* sem akadályozta volna meg, hogy elmondja egy részét annak, amit tapasztalt és hallott a francia Afrikában.

Ki nem emlékszik arra az óriási feltűnésre, amelyet a *Párizstól Buenos-Airesig* híres szerzőjének a *Petit Párisi*én hasábjain megjelent nagy riportázs-cikkei keltettek a gyarmat-világban?

Kötetbe gyűjtve megjelentek ilyen cím alatt:

ÉBENFÖLD

(*A négerkereskedelem*)

Nincs ékesszólóbb, mint ez az alcím a maga borzalmas egyszerűségében.

Elég is volt, hogy a kolonializmus minden bevallott védője, minden gyalázatos bajnoka feltámadjon Albert *Londres* ellen.

Mit vetnek szemére?

Tévedéseket követett el, mondják egyesek. Munkája roppant hiányos, állítják mások. „Kötelessége lett volna” – írja nem ok nélkül Jean *Rabe* a *l’Ami du Peuple* egyik januári vezércikkében,

„kötelessége lett volna a dolgozó gyarmatosokat bemutatni, akik gyarmatbirodalmunk legigazabb művesei...”

Az Albert *Londres* által elkövetett hibák – s több jel arra vall, hogy nagy részük szándékos – talán jóvátehetetlenek?

Ezt semmiképp sem lehetne állítani.

Igaz, a legjobb riporter, a legügyesebb író sem láthat mindent, nem vehet észre mindent.

Sőt vannak rendkívül kényes tárgyak, melyekhez a legműveltebb utazónak is csak a legnagyobb óvatossággal volna szabad hozzányúlnia.

A néger lelket nem öntheti szavakba az első jött-ment. Sokáig kellett élnie a bennszülöttek között, ismernie kell, attól függően, mily gyarmaton tartózkodik, számtalan dialektusuk közül legalább egy igen jelentékeny néger tájnyelvet annak, aki meg akarja kísérelni, hogy behatoljon egyszerű külsejük mögé, belső életük igazi bonyolultságába.

Ezt a megjegyzést érdemes volt megtenni.

Kell-e mondani is? Semmiben sem gyengítik annak a részrehajlótlan és bátor vádbeszédnek horderejét, hasznosságát és kérlelhetetlen igazságát, melyet Albert *Londres* adatokkal felszerelve mondott el a figyelő Franciaország és a Népszövetség előtt a gyarmatosítás némely módszerei ellen, mik már túlságosan régóta tartanak s mik végelemzésül nem egyebek, mint a négerkereskedelem újabb változatai, melyeket az előzőjénél is kegyetlenebb köztársasági rezsím határozatai, rendeletei és törvényei biztosítanak.

Valóban, néhány megbocsátható tévedés ellenére, melyet egyesek majd igyekeznek mértéktelenül felfűjni, Albert *Londres* nem hazudott. S ha már valamit a szemére lehet hányni, az az, hogy az igazságot távolról sem tárta fel egészen a maga teljességében.

Semmi pontatlanság azokban a rettenetes képekben, melyeket élénk festépipülés végett. Az emberi szenvedés poklába lépünk vele átmenet nélkül, a lemondás poklába, mit előtte már Edmund D. *Morei*, Félicien *Challaye* és

Pierre Mille 1900–1906-ig, *Vandervelde* 1923-ban és André *Gide* 1925–1926-ban felkutatott.

Az adó, a szolgáltatások, a szolgáltatások megváltása, az önkéntes-toborzás, a behívás, a gyapotrobot, a kaucsukrobot, más kínszenvedések, ezeket a nevet halljuk lihegni a gyehenna mélyén, ahol a jelen órában egy egész faj vívja haláltusáját.

De ha Albert *Londres* megcáfolhatatlan adatok erejével (s ezeket sohasem fogják megcáfolni) feljegyezhetette, hogy az *önkéntes-toborzás* – legalábbis úgy, ahogy azt végre szokták hajtani némely afrikai gyarmatunkon – nem más mint embervadászat (adalék címén érdemes elolvasni erre vonatkozólag *Samba Diouf útját*-t a Miaraud-fivérektől és Lucie *Costurier Ismeretlen látogatók* című munkájának néhány szakaszát), ezzel szemben ő sem tudja, hogy a behívást oly embereken hajtják végre, akik bent sincsenek az anyakönyvben, ami azt jelenti, hogy *törvényesen nem is léteznek*, és hogy ezek a szerencsétlenek három évet kötelesek tölteni katonai szolgálatban egy–egy és fél év helyett.

Jól látta, hogy a fejadónak nevezett adó – ezt az adót a francia gyarmaton bizvást csorda-adónak nevezhetnék – automatikusan magába szívja a közigazgatás ügynökeinek ébersége folytán a bennszülöttek összes kínosan keresett pénzét, meg azt, mit a hordással, a csónakszállítással, a szolgáltatások megváltásával vagy közmunkálatokkal szereznek, meg azt, mihez a nyers gyapot termékeinek eladásával, pálmadióval, Karité-vajjal s kaucsukkal jutnak.

De például azt már nem tudhatja, hány napot, hány órát kell egy bennszülöttnak szentelnie az egész időszak alatt egy gyatra kis kiló kaucsuk előállítására, azt sem, mily szégyenletesen keveset kap érte.

Tényleg nem lehet megérteni azt az egész borzalmat és egész tragikumot, amivel a hordás, vagy a kaucsuk-készítés jár; olvassák el *Batualát* és *Dzsuma, a bozót kutyáját*-t, melyeket elfogultságtól mentes szellemmel s egészen friss szemekkel írtam.

Ezekben nemcsak meztelen és nyers igazság van, mint az *Ébenföldben*, hanem tizenöt évig megélt való igazság, mit egyébként minden hivatalos, vagy félhivatalos lap igazol, adatok oly sorozata, melyeket már nem lehet rövidebbre fogni.

Mert elég volna felkérni Aug. *Chevallier-t*, akinek neve kétségszövegbevonhatatlan tekintély gyarmati körökben, hogy szíveskedjék közölni a sajtóval annak a bölcs tanulmánynak legfontosabb kivonatait, melyet 1921-ben a kaucsukkérdésről írt.

Kiegészítésül fel lehetne kérni a gyarmatügyi minisztériumot, amely egész biztosan birtokában van az idevágó levelezés hiteles másolatának, mondja meg annak a hatalmas francia gyarmati szervezetnek a nevét, semmi mást, csak a nevét, amely 1918–19-ben Franciaország nevében az álmokörgyógyító-bizottság vezetőjének összetett kezekkel könyörgött, ne tárja fel megfélelbezhetetlen, pontos és lesújtó jelentésének konklúzióit, ahol tel-

jes pártatlansággal meztelenre vetközteti azokat a kegyetlen gyarmatosítási módszereket, miket az afrikai francia gyarmatokon használtak és kimutatja azokat az irtózatoss eredményeket, melyek belőle származtak.

Ami a *Congo-Ocean* építését illeti, magamnak követelem a nagy tisztességét, hogy első voltam 1926-ban, aki jeleztem a francia sajtóban a nagy, egy Verescsagin ecsetjéhez méltó dantei drámát, mely ott messze, Mayomb-ban lejártszódoott.

A továbbiakban *Pégourier* gyarmatfelügyelő jelentései csak megerősíthették kijelentéseimet, sőt! s ugyanakkor Blaise *Diagne* szenegáli képviselő saját kezűleg írt levélben értésére adta az afrikai főkormányzóságnak, hogy a közvélemény előtt kinyilatkoztatott súlyos tényeket csak azzal a feltétellel hajlandó nem vinni a parlament elé, ha meghosszabbítja a *Tréchet*-féle koncessziók privilégiumát, mely ötévi érvényesség után a lejáráthoz közeledett.

Röviden: a gyarmatosok szemében visszatetsző lehet, hogy Albert *Londres* véget vet ezeknek a kellemetlen szokásoknak, melyek lehetővé teszik, hogy vezetőink mértékre fabrikálnak az átlag francia, sőt egész egyszerűen a francia ember használatára oly igazságot, mely a valósággal csak igen távoli hasonlóság révén egyezik.

Bárhogy van is, Albert *Londres* igazsága az egyedüli valóság, először is azért, mert a gyarmatosok éppen azért, hogy annyira haragszanak, bizonyítják, hogy nincs igazuk s ezt tudják, azután azért, mert oly írók garanciájára támaszkodhatik, akik nem törődnek mással, mint hogy mint a világ polgárai eleget tegyenek írói faladatuknak. Az *Ébenföld* tragikus könyve az egész emberiségnek, mely benne van és amelyet támogatni szándékozik. Megrázó vészkiáltás az összes horizontok felé.

Gyáva ember, aki nem csatlakozik mellé.

Ford.: M. Pogány Béla
(*Munka*, 1929, 6. szám)

Meglepetésünkre a *Nagyvilág* 1991. évfolyamának 7. számában viszont találtunk egy vérbő, „igazi afrikai” novellát, amely a *Pohirro* címet viseli, és amely a törzsi élet egy szokásdrámáját eleveníti fel: a lánya közeledésének végül ellenállni nem képes apa, vagyis az *incestus*t, magyarán vérfertőzést elkövető szülő és gyermek tradicionális halálbüntetésig vezető történetét beszéli el. Az esemény sor, amely egyébként most is a nilota népek egyik észak-keletre menekült csoportjához, a *szara* (sara) s nem a *szára* népcsoport körébe vezet el bennünket, egy sor szokáselemet hoz felszínre. A hagyományos földművelés, a hagyományos vadászat, a falusi nagygyűlés, a tradicionális lánykérés, a férj és feleség együttélésének sajátos törzsi viszonyai, a méregpróba, illetve a vérfertőzés (halál)büntetésének módjai, vagyis mindezek vagy egyes jellegzetes elemeik sorban az olvasó elé rajzolódnak. És eközben az afrikai mesékre jellemző versbetét is, mint különleges szóművészeti stílus elem, megjelenik, igaz persze, hogy itt a dalok nem egyszerűen csak hangulatfestő díszítő elemek, mint

az igazi mesékben, hanem a történet kibontakozását elősegítő, előreivő cselekményes mozzanatok (ráadásul olyan gúnyversekről van szó, amelyek a hagyományos jogszokásokat is sejtetik). A terhes lányt végül apja férjhez adja, azonban két hónap elteltével kiderül, aminek ki kell derülnie. Íme, az elbeszélés egy részlete jellemzősül, amikor a már jó ideje falucsúfolta férj ráébred a valóságra, és a dráma kerekai forogni kezdenek (Pohirro az apa, Kédembui a lánya, Nangasszan a lány férje):⁴⁷

„Aznap Nangasszan mérgesen ébredt. Szemével azonnal Kédembuit kereste. Kédembui sehol.

Hol kószál? Magánkívül ordítani kezdett:

– Hé, Kédembui! Hé, Kédembui!

De amint a messzeségből Kédembui hangja válaszolt neki – Hé!... – tíz-tizenkét kis szára-mandzsingai torkaszakadtából kiabálta:

Pohirro jó apa

ó, uéjj

Kédembui jó lány

ó uéjj

Nangasszan meg tökfilkó

ó uéjj

De most aztán elég volt! Szitkozódva ment ki az ajtón.

Kédembui ráérősen közeledett.

Nangasszan gorombán szólt rá, a szomszédok nagy megütközésére, akikhez kíváncsiak tömege csatlakozott.

Hallotta Kédembui? Nahát, neki, Nangasszannak, elege lett a gúnyversekből. Elege... Igen! Először is semmivel sem szolgált rá. Azonkívül joga van tudni, tudni akarja, ki az apja a gyerekeknek, akit Kédembui a hasában hord... Micsoda, válasz helyett sír? (...)

Szaggatott mondatai a torkára forrtak.

Haragja tetőpontján, amikor már majd szétvetette a méreg, nekiment Kédembuinak...”

Talán befejezésül annyit: Marant hasonlóan sok „sorstársához” afféle egykötönyves írónak minősítik, még ha valójában több más regényt és számos novellát is írt. Az irodalomtörténetbe merevedő irodalmi élet időfolyamának egészen sajátos megnyilvánulása, hogy sokszor még jeles írók esetében is csak az a mű marad meg a figyelem középpontjában, amely valamilyen kiemelt történelmi pillanatban született. Még a nemrég elhunyt világhírű Chinua Achebe esetében is tapasztalható ez a jelenség. Életművéből máig az első regénye áll a középpontban. E könyvről több MA vagy PhD-értekezés született, mint az összes többiről együttvéve. Negyedik, egyébként az előzőekkel egy színvonalú, kitűnő regénye, az *Arrow of God* pedig egyenesen árnyékba került. De erre a sorsra jutott a korábban említett Thomas

Mofolo is, akinek Chaka-regényéhez: a keletkezése (a szerző mára kideríthetetlenül módon, de vélhetően zulu vidékeket látogatva gyűjtött hozzá anyagot), részben nyilván a témája, és nem kis részben a kiadási kálváriája (a korábban a szerző kiadóját jelentő Morija-i missziós telep mintegy másfél évtizedes ellenállása) adott és ad hátteret, löketet a folyamatos világirodalmi érdeklődés felkeltéséhez és fenntartásához. Másik két regénye viszont nem igazán kelt ma már nemzetközi figyelmet.

Ezért kell zárógondolatként azt felvetnünk, hogy a *mégis csak többkönyves* René Maran, akinek a gazdag munkásságára mi magunk is egy, a bibliográfiához függesztett műjegyzékkel kívánjuk a figyelmet ráirányítani, remélhetőleg a közeljövőben más műveivel is „beléphet majd a magyar irodalom világába.”

Megjegyzés

Maran könyvében szinte tobzódik a helyi afrikai nyelvű, azaz *banda* kifejezések használatában (amelynek jó részét Kosztolányi sem hagyja el), okkal, hiszen ezzel is azt kívánja érzékeltetni, hogy nem Európában, hanem egy egészen más világban, Afrika „belsőleg” megközelített, feltárt világba csöppentünk. Mindemellett a pontosítás kedvéért megemlítjük, hogy ez a népnév az egykori Ubangi-Sári, ma a Közép-afrikai Köztársaság egyik etnikai csoportját jelöli. Nyelvüket Greenberg (1963) a Níger-Kongó nagy nyelvcsaládon belül egy eléggé elváló kis csoportba, a 10 nyelvet magába foglaló Ubangi csoportba sorolja. Mások az Adamawa nyelvcsalád déli csoportjába illesztik be e nyelveket. Míg Gerrit Dimmendaal holland nyelvész (2008) önálló nyelvi szigetnek tekinti azokat. Egyébként az Ubangi nyelvek közül a *ngabndi* vagy *sango* nyelv, illetve az ezen a nyelven beszélők adják a legnagyobb, mondhatni az ország nemzetalkotó népességét. Maran tájékozottságára utal egyébként, hogy a tanulmányunk végén röviden idézett novellájában (Pohirro) viszont a szomszédos Csádnak a nílusi-szudáni nagy nyelvcsoporthoz illeszkedő és a *sao*-któl származó *sara* (*kameeni*) nyelvet beszélő törzsi közösséget hívja életre, amely mellel az ország fő népcsoportját képviseli. És ennek a nilota (vagyis Nílus-vidéki) etnikumnak a tagjai minden bizonnyal a 16-17-18. században az arab rabszolga-kereskedők elől menekültek el (észak-keletre) mai lakhelyükre eredeti (jóval dél-nyugatabbra fekvő) hazájukból.

Jegyzetek

- 1 Az egyetemes művelődéstörténet e jeles személyiségeitől (Leo Africanust kivéve, akiről viszont egy életét leíró regény jelent meg) számos mű látott napvilágot magyar nyelven is. Így azok adatait itt most nem adjuk meg.
- 2 Lásd: *Letters of the Late Ignatius Sancho, An African. In Two Volumes. To Which Are Prefixed, Memoirs of His Life.* Vol. I–II., 1782, London, Printed by J. Nichols. – *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano, or Gustavus Vassa, the African, Written by Himself,* 1789, London. – *Narrative of the Enslavement of Ottobah Cugoano, a Native of Africa,* 1825, London, Printed for the Author and Sold by Hatchard and Co.
- 3 Schön, J. F.: *African Proverbs, Tales and Historical Fragments,* 1886, London, SPCK, 195 old. (Benne: Life and travels of Dorugu, 7–71. old)
- 4 Schreiner, Olive, illetve Cloete, Stuart művei magyar nyelvű kiadásainak adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.

- 5 Thomas Mofolo: *Chaka*, 1925, Morisa, Morisa Press (szoto nyelven), angol fordítás: 1931, London, Dutton, francia fordítás: 1941, ford. V. Ellenberg, modern angol kiadás: 1981, translation and with an Introduction by Daniel Kunene, London – Ibadan – Nairobi, Heinemann.
- 6 Plaatje, Sol T.: *Mhudi* (történelmi regény), 1930, Morija, Lovedale Press.
- 7 Callaway, Henry: *Izinganekane: Nursery tales, traditions, and histories of the Zulus, in their own words: with a translation into English, and notes*, vol. I, 1868 (második kötet nem jelent meg); Uő.: *The Religious System of the Amazulu in the Zulu language with translation into English and notes in four parts*, 1870, Cape Town, Struik. – Chatelain, Heli: *Folk-Tales of Angola. Fifty Tales with Ki-Mbundu Text, Literal English Translation, Introduction and Notes*, 1894, Boston – New York, G. E. Stechert, XII + 315 old. (Memoirs of the American Folk-Lore Society, 1).
- 8 Pécsváradi (Pechvárad?) Gábor 1520, adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 9 Huszti (Huszthy) György 1566 (1881), adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 10 Lásd: Almásy László: *Levegőben, homokon...*, 1937 adatait Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 11 Számos írás jelent meg az utóbbi években róluk, sok információ található az Interneten, lásd még: Margittai Gábor 2009 adatait: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 12 Márki Sándor: 1884, Magyarok Afrikában, *Pesti Napló*, 330. sz., november 30., Jankó János: 1888, Afrika és a magyarok, *Budapesti Szemle*, 53. szám, 423-438. old., Tardy Lajos 1977, 1979, 1983 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 13 Dombay Ferenc, Tóth Ferenc, Jetting Károly, Kindermann Károly, Geramb Ferdinand, Benyovszky Móric műveinek az adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 14 Mungo Park 1816, illetve 1929 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 15 Torday Emil: 1924 *Afrika emlékek. Egy Afrika-kutató naplójából*, Budapest, Világirodalom, 320 old. (A hat világrész. Útikalandok és felfedezések, 13), a *Tábortűz mellett (mesélj emberekről, állatokról)* c. fejezet (206-283. old.) 18 mesét tartalma; Dénes Zsófia 1924 Tiszay Andor 1941, Fónagy Iván 1942, Radnóti Miklós 1944 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>, továbbá lásd: Hevesy Iván: Vad népek költészete, in: Harsányi Zsolt et al. szerk: *A Műveltség útja*, IV. köt., 1929, Budapest, Tolnai Nyomda Műintézet és Kiadóvállalat R.-T., 291-299. old., József Attila: Primitív költészet, in: *Összes művei*, IV. kötet, 1967, Budapest, Akadémiai Kiadó, 146-149. és 276-277. old., Tiszay Andor: *8 exotikus dal*, 1938, Budapest, Magyar Zeneszó, 1–4. old.
- 16 Vajda László 1945 adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 17 Bodrogi Tibor 1961 (dél-afrikai), Dégh Linda 1960 (madagaszkári), Dornbach Mária 1977 (kubai joruba), Görög Veronika 1984 (bambara), Katona Tamás – Molnár Imre 1960 (marokói), Kende István 1962 (guineai), Ortiz, Fernando – Boglár Lajos 1974 (kubai néger), Radnóti Miklós 1944/1957/1972, Simon Róbert 1971 (egyiptomi), Voigt Vilmos 1969 (kelet-afrikai) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 18 Bodrogi Tibor – Karig Sára 1962 (németül: 1969), valamint Djibril Tamsir Niane (1983) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 19 Peter Abrahams (1953) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikanisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.

- 20 Az olvasó jól érzékelheti ezt akár abból is, ha összeveti Kun Tibor utószavának és ennek az írásnak az információit: a két munka, nyilván különféle forrásokból elkészítve, rendkívül ellentmondó ismereteket közöl. A középfajú könyvkiadás ilyenkor sietve megszüntetné ezeket az ellentmondásokat. Mi meghagytuk azért, hogy bárki érzékelhesse, a szerzők pontos életrajzi adatainak felderítése adott esetben milyen nagy nehézségekbe ütközik.
- 21 Meglepő helyen, a *Népstadion* Internetes portálon található egy írás, amelyben Blaise Diagne egy focista leszármazottja nyilatkozik felmenőiről is. Ebben található a következő részlet: „... Hogy az afrikai, fekete és francia identitás kérdései mennyire óvatos manőverekre készítették a kor humanistáit és polgárjogi aktivistáit, mi sem bizonyítja jobban, hogy Diagne egy René Maran nevű, martinique-i születésű író is bíróság elé állított, amiért az egyik cikkében nemcsak a franciák gyarmati bánásmódját kritizálta élesen, hanem személy szerint őt is támadta, gyakorlatilag a franciák ügynökének, a kizsákmányoló szöcsövének állítva be őt a közvélemény előtt. Bár ugyanazon harc két oldalán álltak, az identitás-vitából Diagne jött ki jobban – Marannak a felfüggesztett börtönbüntetés mellett kártérítést kellett fizetnie. (OJNST 2010, lementett változat: 1-6. old., 2. old.). Egyébként a téma részletes áttekintését lásd: Conklin 2003.
- 22 Nauriya, Anil n. d.
- 23 Kosztolányi cikkének adatait lásd a bibliográfiában.
- 24 Laczkó Géza 1923, 584., old.
- 25 Színi Gyula 1927, 111. old.
- 26 Just Béla 1932, 151. old.
- 27 Anon 1928, 474-475. old.
- 28 E. J 1928, 806-807. old.
- 29 Egri Viktor 1928, 824-825. old.
- 30 Fábry Zoltán 1929, 499-500. old.
- 31 Nagypál István 1927, 148-149. old.
- 32 Varga Rózsa 1992, 13. old.
- 33 Keszthelyi Tibor 1970, 12. old.
- 34 Keszthelyi Tibor 1970, 13. old.
- 35 Keszthelyi Tibor 1971, 117, 118. old.
- 36 Gergely Ágnes 1986, 35. old.
- 37 Maár et al. 2011, 897-899. old.
- 38 Maár et al. 2011, 896-908. old.
- 39 Achebe 1977.
- 40 Simor András 1982, 31. old., könyvének (1972) adatait lásd: Biernaczky: Magyar Afrikaisztikai Bibliográfia, <http://afrikatudastar.hu>.
- 41 Krajnik Ildikó 2012a *A négritude megjelenése az irodalomban és intézményi kiépülése* c. fejezet első bekezdése.
- 42 Józán Ildikó 2-13, lapszám jelölése nélkül.
- 43 Nagy Lajos 1925, 497. old.
- 44 Maran 1938, 28-29. old., Kosztolányi 1922, 21. old., Kun Tibor ford. kézirat, első fejezet (1-9. old.): 7. old.
- 45 Maran 1938, 79-80. old., Kosztolányi 1922, 53. old., Kun Tibor ford. kézirat, negyedik fejezet (1-6. old.): 6. old.
- 46 Maran 1938, 54-69. old.
- 47 Maran 1991, 1030-1031. old.

Idézett és felhasznált művek jegyzéke

ACHEBE, Chinua

1977 | An Image of Africa, *The Massachusetts Review* (Winter), 782-795. old.

ANON

1928 | Jönnek a négerek, *Korunk*, 6. szám, június, 474-475 old.

BIERNACZKY Szilárd

2013 | *Magyar afrikánisztikai bibliográfia*, Érd – Budapest, 226 old, lásd: <http://afrikatudastar.hu>.

CONKLIN, Alice L.

2003 | Who Speaks for Africa? The René Maran – Blaise Diagne Trial in 1920's Paris, in: Sue Peabody and Tyler Stovall eds.: *The Color of Liberty*, Durham, NC: Duke University Press, 302-337. old.

E. J.

1928 | Egalité, fraternité, *Korunk*, 11. szám, november, 806-807. old.

EGRI Viktor

1928 | Újjáéledő romanticizmus, *Korunk*, november, 11. szám, 823-825. old.

FÁBRY Zoltán

1929 | Beteg Európa, *Korunk*, 7. szám, július, 495-505. old.

GERGELY ÁGNES

1986 | *Költészet és veszélytudat. Feljegyzések egy afrikai költő portréjához.* [Christopher Okigbo] (Tanulmányok.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 157 old.

JÓZAN Ildikó

2013 | Latraduction et lamodernité littéraire, franciára ford. ÁDÁM Anikó, Paris, Centre d'Étude de l'Europe Médiane – CEEM (INALCO), lásd az Interneten. http://www.histrad.info/index.php?option=com_content&view=article&id=264:questionnaire-hongrois-3&catid=49:hongrois&Itemid=80

JUST Béla

1932 | A Goncourt-Díj csödjé, *Napkelet*, február 1., 10. évf., 2. szám, 151-152. old.

KESZTHELYI Tibor

1970 | A négritude és a nyugat-afrikai irodalom (Fekete-afrikai irodalom Magyarországon – különszám), *Helikon*, 1:11-21 old.

1971 | *Az afrikai irodalom kialakulása és fejlődése napjainkig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 303 old.

KOSZTOLÁNYI Dezső

1922 | Fekete író, *Pesti Hírlap*, XLIV. évf., 53. szám, 4-5. old. (rovat: Vasárnap, műfaj: tárca) (másodközlés: *Bácsmegyei Napló*, XIII. évf., 66. szám, március 7., 6. old., újraközlés: Maran, in: Kosztolányi Dezső: *Ércnél maradóbb*, 1975, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 367-369. old.)

KRAJNIK Ildikó

2012 | A négritude helyzete a francia irodalom intézményrendszerében, *Vörös Postakocsi* internetes honlapon. www.avorospostakocsi.hu/author/krajnik-ildiko/

KUN Tibor

1982 | Maran, René, in: *Világirodalmi Lexikon*, 7. kötet, Budapest, Akadémiai, 736-737. old.

2012 | Egy elfelejtett afrikai író: René Maran, in: *Hazatérés a szülőföldre (Frankofón afrikai és antillai irodalmi tanulmányok és antológia (Maghreb, Madagaszkár és az Antillák))*, a tanulmányokat írta, a szövegeket válogatta, fordította és jegyzetekkel ellátta Kun Tibor, szerk. Biernaczky Szilárd, Érd, Mundus Novus Könyvek, 240-249. old. (*Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában* 8)

LACZKÓ GÉZA

1923 | A fügefalevél, Tanulmányok és megjegyzések a női lélekről, testről s mindkettő díszeiről, I. köt., *Nyugat*, 4. szám, 582-585. old.

MAÁR Judit

2011 | *A francia irodalom története*, Budapest, Eötvös Kiadó, 944 old. (Maranról: 897-899. old.)

MARAN, René

1922 | *Batouala*. Igazi néger regény, ford. Kosztolányi Dezső, Budapest, Légrády Testvérek, 160 old. (második kiadás: 1924)

1929 | Egy faj haláltusája, ford. M. Pogány Béla, *Munka*, 6. szám, március, 181-182. old.

1935 | A legszebb szerelem, ford. László Ferenc, *Ünnep*, 1. szám, 3-6. old.

1938 | *Batouala. Véritable roman negre*, Prix Goncourt 1921, édition définitive, Paris, Editions Albin Michel, 251 old. (a kötetben egy kisregény is található: *Youmba, la mangouste*, 191-250. old.)

1991 | Pohirro, ford. Villó Ildikó, *Nagyvilág*, 36. évf. 7. szám, 1031-1046. old.

MÓRICZ Miklós

1931 | Foglalkozása: intellectuel, *Nyugat*, I. köt., 3. szám, 157-159. old.

NAGY Lajos

1925 | Szabad-e, lehet-e ma írni a magyar írónak?, *Nyugat*, I. köt., 8-9. szám, 483-493. old.

NAGYPÁL István

1937 | Két írókongresszus, *Nyugat*, II. köt., 8. szám, 148-149. old.

NAURIYA, Anil (az indiai legfelsőbb bíróság tagja)

n. d. | *Freedom, Race, and Francophonie: Gandhi and the Construction of Peoplehood*, lásd az Interneten www.codesria.org/IMG/pdf/anil_Nauriya.pdf

OJNST

2010 | Sajtóból van a gól – Egy furcsa korszak úttörője, *Népstadion* (internetes portál), 1-6. old. (In *Bed With Maradona* blog alapján)

SIMOR András

1982 | Történetiség és kubaiság, *Filmvilág*, 11. szám, 30-33. old.

SMITH, Alice

1980 | René Maran's *Batouala* and the *Prix Goncourt*, *Contributions to Black Studies*, Vol. 4, Article, 4:1-19. old.

SZÍNI Gyula

1927 | Courteline és a Goncourt Akadémia, *Nyugat*, I. köt., 1. szám, 109-112. old.

VARGA Rózsa

1992 | Illyés Gyula és Forbáth Imre levelezése, *Irodalomtörténeti Közlemények*, XCVI, 2:242-258. old.

René Maran művei

1909 | *La maison du bonheur*, Paris. (költemények)

1912 | *La Vie intérieure*, 1909–1912, Paris, Ed. du Beffroi, 157 old. (költemények)

1921 | *Batouala – Véritable roman nègre*, prix Goncourt, dédié à son «très cher ami Manoël Gahisto», Paris, Ed. Albin Michel, 169 old.

1921 | *La mangouste et le serpent*, Paris (mesék)

1922 | *Le Visage calme*, Paris, Ed. du Monde nouveau, 87 old.

1924 | *Le Petit roi de Chimérie*, Paris, Ed. Albin Michel, 237 old. (mesék)

1927 | *Djouma, chien de Brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 253 old. (regény)

1927 | *Journal sans date*, roman inédit, *Les Oeuvres libres* (Paris) 73 (1927), 105-236. old.

1931 | *Le Cœur serré*, Paris, Ed. Albin Michel, 252 old. (önéletrajz)

1931 | *Asepsie noire*, Paris, Laboratoires Martinet, 45 old. (Paris: Jean-Michel Place, 2006, 64 old.) (versek)

1931 | *Le Tchad de sable et d'or*. Documentation de Pierre Deloncle, Paris, Revue française.

1934 | *Le Livre de la brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 287 old. (regény)

1935 | *Les Belles images*, Bordeaux, Ed. Delmas, 83 old. (költemények)

1938 | *Livingstone et l'exploration de l'Afrique*, Paris, Gallimard (életrajz)

1941 | *Bêtes de la brousse*, Paris, Ed. Albin Michel, 253 old. (regény)

1941 | *Brazza et la fondation de l'A.E.F.*, Paris, Gallimard. (életrajz)

1943 | *Mbala, l'éléphant*, Illustrations de André Collot, Paris, Ed. Arc-en-Ciel, 187 old. (regény)

1943 | *Les Pionniers de l'Empire* (tome I), Paris, Ed. Albin Michel, 331 old.

1943, 1946, 1955 | *Les pionniers de l'Empire* (Tomes I, II, III), tanulmányok, Paris, Albin Michel. (Tome I: Jean de Béthencourt, Anselme d'Isalguier, Binot le Paulmeir de Gonnevillle, Jacques Cartier, Jean Parmentier, Nicolas Durand de Villegaignon, Jean Ribaut. Tome II: Samuel Champlain, Belain d'Esnambuc, Robert Cavalier de la Salle. Tome III: André Brüe, Joseph-François Duplex, René Madec, Pigneaux de Behaine)

1944 | *Peine de coeur* (dédié à Lucien Descaves), Paris, S.P.L.E., Ed. Univers, 207 old. (mesék, elbeszélések)

1946 | *Les Pionniers de l'Empire* (tome 2), Paris, Ed. Albin Michel, 413 old.

1947 | *Un Homme pareil aux autres*, „dédié à Lucien Descaves, en témoignage de ma reconnaissance et de ma gratitude”, Paris, Ed. Arc-en-Ciel, 248 old. (regény)

1941–1951 | *Savorgnan de Brazza*, Paris, Éditions du Dauphin (életrajz).

1953 | *Bacouya le Cynocéphale*, Paris, Albin Michel, (regény)

1957 | *Félix Éboué, grand commis et loyal serviteur, 1885–1944*, Paris, Éditions Parisiennes. (életrajz)

1958 | *Le Livre du souvenir, poèmes, 1909–1957*, Paris, Présence Africaine.

1961 | *Bertrand du Guesclin, l'épée du roi*, Paris, Albin Michel. (poszthumusz mű, életrajz).

A szerzőről

néprajzkutató, afrikanista
ny. egy. docens, kandidátus
felelős szerkesztő (AHU Magyar
Afrika-Tudás Tár elektronikus
könyvtár)

About the Author

Ethnographer, Africanist
Retired Associate Professor, C.Sc.
Executive Editor (AHU Hungarian
Africa Knowledge Store, e-library)

biernaczky.szilard@munduspress.hu

English Abstract

René Maran in Hungary

René Maran's famous novel (*Batouala*, 1921, *Goncourt Prise*), in which almost fifty years before Chinua Achebe's key novel (*Things Fall Apart*, 1958) we can see the white colonialists through the native blacks' eyes, was discovered in 1922 by Dezső Kosztolányi, excellent Hungarian poet and novelist, actually the chairman of the Hungarian Pen Club. He translated the Maran opus into Hungarian immediately, and it was published the same year by a Budapest publishing house. Even, this work at a later stage left certain traces in the Hungarian literature and culture history. The present study aims to collect and review the available philological data of these literary phenomena.

A KWIFOA TITKOS TÁRSASÁGA

TURÓCZI ILDIKÓ

Észak-Nyugat Kamerun törzsi királyságai, fondomjai, nyelvükben, szokásaikban, hagyományaikban különböznek egymástól. Habár a villanyáram, telefonhálózat, vezetékes víz lassan megszokottá válik és a kereszténnyé vált közösségek életében kihagyhatatlan a vasárnapi mise, ez korántsem jelenti az ősi szellemvilág feledését, az egykori titkos társaságok szerepének csökkenését. Ha a keresztény vasárnap a templomba menés, Isten és Jézus imádatának a napja, úgy a hagyományos, nyolcnaponkénti vasárnap („country-Sunday”) a kötelező pihenés napja: aki ilyenkor megy földjét művelni (Esu lakossága földművelésből él), az magára vonja Esuföld szellemeinek haragját, ennek különféle megnyilvánulási formáját. Ha szinte alig akad olyan történés, amit meg ne előzne vagy ne követne Istenhez vagy Jézushoz intézett fohász, úgy az ősi szellemvilág szerepe is nélkülözhetetlen a közösség fontos életeseményeiben, legyen az ikerszülés, keresztelés, betegség és natív orvoslás, boszorkányátok és ennek feloldása, házasság vagy temetés.

Esu törzsi királyságában a nőknek és a férfiaknak egyaránt megvan a családban betöltött szerepük: míg a nők gyermeket szülnek és nevelnek, gondoskodnak róluk, földet művelnek, biztosítják a napi ételmet, addig a férfiaké a pénzszerző szerep (tandíjra, egészségügyi költségekre, karácsonyi ajándéokra). A férfi-nő szereposztás és vállalás hagyománya, túlnőve a poligám családforma keretein, nyomon követhető közösségi szinten is. Hogy ennek gyökerei a régmúlt időkbe nyúlnak vissza, ezt bizonyítják a még, nem csupán létező, de aktívan működő, spirituális szerepüket betöltő, magukat titkosnak nevező női (Ke-fab) és férfi (Kwifoa) társaságok. Míg a Ke-fab bölcs asszonyainak (nyolcvan és száz év körüliek mindannyian) tanácsa a Fon jónéhány döntését irányítja, és, esetleges támadás esetén, a fondom védelmében is meghatározó szerepet kap(hat), addig a férfiak titkos társasága főképp a szellemvilággal való kapcsolattartásra hivatott.

Ki vagy mi a Kwifoa?

Míg Esu hagyománykutatói spirituális szerepet betöltő juju-maszkokról (Kwifoa, Koh) beszélnek, addig a társaság tagjai és a Kwifoa-tulajdonosok szerint ők a földi (fizikai) és másvilág (szellemvilág) között létező spirituális lények, akik, ha szükség van rá, testet ölthetnek és betölthetik földi szerepüket. Ebben az értelemben a maszk magát a lényt jelenti.

< *Mambou. A szerző felvételei.*

A Mambuo (akit tévesen a Kwifoa és Koh gyermekének neveznek) tyúktollal teleaggatott, térdet fedő inget viselő, faragott emberarcú maszk/lény. Ő a hírnök, aki egyedül vagy hírnöktársaival érkezik; érkezését fémből készült, a társaság kijelölt tagja által megszólaltatott, néha hangszer szerepét is betöltő duplaüregű harang kongatása jelzi. A két szellemalak, Koh, majd az őt követő Kwifoa érkezéséről ad hírt. Hajdanán a Mambuo dolga volt a közeli vesztőhelyre kísérni azt, aki bűnösnek találtatott. Ma is az ő dolga Esuból kivezetni azt, aki a Fon és a Vének tanácsa által bűnösnek ítéltetett, Esuból száműzetett.

A Kwifoa névre hallgató lény rendkívüli spirituális erővel rendelkezik, jelenléte halálévfordulókhoz, temetésekhez kötődik. Többnyire sötétben, éjjel jön elő, Esu utcáin hol itt, hol ott bukkan fel, néha a pálmafák mögül lép elő, szokatlan, furcsa, víjjogó-suhogó hangot hallatva. Kivételes esetben, például Kwifoa-tulajdonos elhalálozaskor, nappal is megjelenik a koporsó mellett; ilyenkor az elhunyt körül kiürítik a teret, a férfiak eltávolodnak, a nők a házakba húzódnak, ablakokat-ajtókat becsuknak, mert érkezik a hatalmas szellemerővel rendelkező, rettenetes Kwifoa. Hogy Kwifoa milyen külsővel rendelkezik, fizikai teste hogy néz ki, azt csak a beavatott férfiak látják/tudják, de nem beszélnek róla; ennek oka egyszerű: félnek a titok feltárásának következményeitől, a Kwifoa szellem büntetésétől.

Társaság, azaz felesége, Koh, szörnyű, fából-agyagból készült, emberi hajjal átszótt, hatalmas fejű, feketé-fehér testű lény, aki hátán hordozza állatalakú gyermekét. A Koh félelmetes lény felelmetes erővel társul; szelleme nyugtalan, földi rabságából kiszabadulni kívánczó, ezért törzse körül kötél feszül, aminek végét a társaság

egyik tagja tartja. Ha mégis elszabadulna, akkor eszeveszett ámokfutását csak a látó öregasszonyok egyike tudná megfékezni – tartja a hagyomány. A fekete-fehér testű Koh körülugrálja, majd az elhunyt teste fölé hajolva köszönti ennek szellemét, a másik világba való érkezését.

Azokban az időkben, mesélik, amikor az elhunytak szellemei emberközéiben éltek, az emberek és szellemek a kiválasztottak révén kommunikáltak egymással. Esu testvértörzsének, Komnak, a kezdetektől volt Kwifoája; a törzs egyik látó asszonya (négy szemmel rendelkező, többnyire férfi, ritkábban idős, már nem menstruáló asszony) a vadonban talált neki társat, Koh-t, foglyul ejtette őt kölykével együtt és Kwifoa házába vitte. Koh hátán hordja állatalakú kölykét, és szelleme, ha földi testébe érkezik, ide-oda rohanva, mintegy megvadulva, kötelét rángatva próbál visszatérni a vadonba.

A legerősebb szellemi erővel és legvadabb külalakkal rendelkezőnek a lassan mozgó és füvet rágó Koh-t, a Kogfebaimifét tartják; az ő érkezését is a Mambuó jelzi. Ő csak a beavatottak által látható, a nők és a beavatatlan férfiak előtt láthatatlan marad. Aki titkát ki akarja lesni, az keservesen megbánja: láthatatlan árnyékát átlépve, ha nő, megbetegszik, ha férfi, teste a Koh testére kezd hasonlítani, fekete-fehérre foltosodik, végtagjai lassan elsorvadnak, lehullnak, leprás lesz. Fehérember jött, hogy meggyógyítsa őket, mesélik a leprás betegről, de nem sikerült neki sem; talán azért nem, mert a kórság valódi okát ők nem tudhatják, ha nem ismerik a

∨ *A félélmetes Koh*

hagyományt – állítják Esu bölcsei. Az utóbbi években Kogfebaimife egyre ritkábban jön emberközellebe, testesül földi létbe.

Kwifoát, Koh-t és a Mambuo-t csak férfiak és a hét év alatti gyerekek láthatják; a nőkre/asszonyokra, ha mégis meglesik őket, szerencsétlenséget, bajt, kárt hozhatnak (a hiedelem úgy tartja, hogy a gyerekek spirituális/négyszemes látással rendelkeznek, ezt a képességüket viszont az évek teltevel-múltával fokozatosan elvesztik). A vének még emlékeznek arra az időre, amikor az őket megleső nőt a Mambuo-t meggyilkolták, testét feldarabolták és a kivégzettek völgyébe dobták. Annak, hogy Koh és Kwifoa érkezésekor a nők elfordulnak, zárt szobába/házba húzódnak, mégsem a fizikai bántalmazástól, esetleges gyilkosságtól való félelem az oka. Előfordult, hogy az a nő, aki megleste őket Mambuo-ra és Koh-ra hasonló szörnyeknek adott életet, mesélik.

A Nakang szerepéről sokat nem tudunk; zöld levelekből és ágakból készült köpenyt és fejfedőt hord, ő maga nagyon piszkos. Jelenléte inkább szórakoztató, félelemoszlató.

A társaságról és a Kwifoa-tulajdonjogról

A Kwifoa nevét viselő, többszáz éves férfitársaságot Kom földjéről eredeztetik, tagjai a tikár nemzetségből származó összes törzsben megtalálhatók. A történet úgy szól, hogy az egyik kom törzsből való Kwifoa-tulajdonos lánya Esuba jött férjhez, és amikor apja meghalt, ő örökölte a Kwifoa tulajdonjogát, de mert nő nem lehet tulajdonos, férjét avatták be.

A Kwifoa és Koh szellemlények által megtestesülésre használt maszkokat külön szobában tartják. A maszkok megelevenedése Kwifoa-tulajdonosok és megfelelő tudással rendelkező natív doktor (hagyományos orvos) jelenlétében történik. Mindez egy titkos rítus része, amiről sokat tudni nem nagyon lehet. Százvalahány évvel ezelőtt (a száz év felettiak még emlékeznek rá) a beavatás, a Kwifoával, Koh-val, Mambuo-val és egyéb szellemlényekkel való kapcsolattartás a kiválasztottak dolga volt. Ők remeteként éltek, távol a közösségtől, különleges, emberfeletti tulajdonságokkal rendelkeztek, ők voltak, az „istenek szeme és füle” (Asie uzih). Utódjaiknak a szellemvilág segítségével gyógyító hagyományos orvosok tartják magukat.

A tagok rangját a Kwifoa-tulajdonjog határozza meg. Közöségi tag bárki lehet, ha befizeti a tagsági díjat és ezáltal/ezt követően beavatást nyer, a (többnyire örökletes) tulajdonjog viszont csak azt a férfit illeti, akinek felesége és legalább egy gyermeke van. A tulajdonjog elismerése ugyancsak (magas) tagsági díjat feltételez, különleges beavatást igényel és megkülönböztetett társadalmi

„A tagok rangját a Kwifoa-tulajdonjog határozza meg. Közöségi tag bárki lehet, ha befizeti a tagsági díjat és ezáltal/ezt követően beavatást nyer, a (többnyire örökletes) tulajdonjog viszont csak azt a férfit illeti, akinek felesége és legalább egy gyermeke van.”

rangot, kivételes szellemi erőt jelent. A beavatás a társaság törvényeinek betartását, elköteleződést és megfelelő felkészültséget, erős jellemet és szellemi tartást feltételez, a tagsági díj pedig meghatározott számú állatot (kecske vagy disznó) és mennyiségű italt (pálmabor) jelent, amit a tagok osztanak el egymás között.

A beavatás háromlépcsős: az elsőt bárki kérheti, igényelheti, már gyerekkorban megtörténhet és tagsági járulék befizetéséből áll. A második lépcső sem jelent még különösebb rangot, az adandó járulék viszont nagyobb (1 disznó, 2 zsák só, 3x20 liter pálmabor), de nagyobb járulékra is jogosít fel az új tagok által befizetett tagsági díjból, a Kwifoának járó kötelező adomány(ok)ból. Legfontosabb a tulajdonjogot biztosító beavatási lépcső; a leendő Kwifoa-tulajdonos ezúttal 2 disznót, 30 fufut, 5 zsák sót, 20 liter pálmaolajt (red oil), 100 liter pálmabort adományoz a társaság tagjainak, amit ők rang szerint elosztanak egymás között; a vadhússal készült levest pedig a többi tulajdonos együtt fogyasztja el. A beavatáson jelen van a beavatandó tulajdonába kerülő Kwifoa, a szomszédos negyed Kwifoa-tulajdonosa és a beavató. A beavatandó pálmaolajba áztatott fűkeveréket kap, ezt elfogyasztva különleges, „spirituális” állapotba kerül és egy éjszakát a két szellemlénnyel (Kwifoa és Koh) együtt tölt. Másnap új emberként, megnövekedett szellemi erővel ébred.

Temetés keresztény és hagyományörző módon

Esu keresztény fonja – beavatása által – állandó kapcsolatban van az elhunyt ősök, a híres „nagyok” szellemeivel. Apja, ugyancsak poligám család feje, aki Kwifoa-tulajdonos és a titkos társaság egyik legbölcsebb tagja volt, életének utolsó évében keresztény hitre tért és első feleségét oltár elé vitte. Halála után bebalzsamozott testét üvegekoporsóba helyezték, temetését kétórás egyházi szertartással kezdték, majd a holttestet a palota udvarára vitték, sírgödrét is a palota udvarán ásták ki. Mert Kwifoa-tulajdonos volt, temetésére eljött az összes, Esuban létező Kwifoa és Koh. Ennek hagyományát senki és semmi meg nem tilthatja, ha esetleg meg is próbálná, fölöslegesen tenné: a szellemvilág, akivel az elhunyt, Kwifoa-tulajdonosi rangja által, állandó kapcsolatban állt, halálakor általa képviselteti magát.

A hírnökök Esu utcáin, ösvényein kongatva, ugrálva, már kora reggeltől hirdetik a sok Koh és Kwifoa érkezését. A nem mindennapos esemény és látvány reményében rengeteg ember gyűl össze a palota udvarán és a körülötte levő dombon; részvételét jelezve mindenki hoz valamit: háziállatot, termésrészt, tűzifát, sót, pálmabort, pénzt. Esu összes negyede képviselteti magát: jelen van az összes táncscsoport, az összes titkos társaság. Lándzsák és méreganyagba mártott végű botok helyett puskával jön a „war-group”, azaz Nzong-csoport; nem éppen fiatal tagjai bámulatos könnyedséggel ugrálják körül a teret, lövedékeiket a levegőbe vagy a földbe durrantva. Nem hiányzik az emberi koponyát tartalmazó, felszínén emberbőrrel borított, Fengky hangszerket őrző Fengky-csoport sem, akinek legfiatalabb tagja is hetven év fölött van. Ennek a bűgő hangot adó, tömlős hangszernek csak az lehet tulajdonosa, aki egyik családtagját a szellemvilágnak áldozta; az áldozatot a fejre erősített vörös toll bizonyítja (az áldozat a régiek életének természetes, szerves része volt; a Fengky-tánc pedig, amit a Fengky-csoport zenél, a férfifelnőttkor bizonyítéka)

▲ *Nzong-csoport (war-group)*

A hírnökök fújtató-sípoló ide-oda ugrálása, az őket követő gyereksereg hangos hujjogása jelzi a Koh érkezését. A nők fejüket mélyen lehajtják, elfordulnak, aki teheti és befér, az házba/szobába menekül. Koh, kötélben tartva, hol szelídebben, hol vadabb módon, körülugrálja, vágatja a teret, maga után vonszolva az őt foglyul tartót. A Koh vad dühét, haragját az elhunyt női családtagja csillapíthatja: őt dicsérő, magasztaló szöveget kántál neki, de mindvégig egy pillantást sem vet rá. A megfelelő ütemben, amikor Koh épp háttal fordul, kebuoh-nak nevezett, vörösesbarna, strucctojás alakú és nagyságú, üreges, érdes felületű tárgyat dob neki ajándékba (spirituális rítus előtti testtisztításra használt kellék, fakéreg örlemény és vörösgyag kiszáritott keveréke).

Miután sikerül őt lecsillapítani (akár kebuoh-val, akár a kötél szorosan tartásával) a koporsóhoz megy, a kezében levő két kemény tárgyat gyors ütemben egymáshoz ütögetve az elhunyt szellemét életre kelti, majd az elhalálozott feje fölé hajol: varázslat vagy boszorkányság által megrontott, gonosz szellemtől a Koh megriad, elrohan vagy erejét veszítve elalél, ezt követően Kwifoa-társa nem fog előjönni. Ellenkező esetben viszont, ha a testből távozó szellem tiszta és nemes, Koh az első szellemlény, aki köszönti őt.

< *Érkezik a Fengky-csoport*

Kwifoa érkezése a temetés csúcspontja. Pörgő ritmus, kongatás, hangos ujjongás jelzi, hogy érkezik. A férfiak félrehúzódnak, csak a beavatottak maradnak, ők pedig nem beszélnek: ami történik, titok marad.

A szellemeknek ajánlott kakas-áldozat sem ritka esemény. Ezt a társaság egyik beavatott tagja hivatott bemutatni, nem mindennapi módon és nem mindennapi erővel. A vörös tollú kakast, fejét lefele lógatva, összekötött lábánál fogva, a lándzsához erősítik, a lándzsát nagy erővel a az elhunyt feje mögött levő, agyagtéglafalba hajítják (swungi-mba)

Egyetlen Kwifoa és a hozzátartozó Koh(-k) jelenléte a temetésen/megemlékezésen tetemes költséget jelent (250 darab fufu, 30 liter pálmaolajban tartósított, főtt vadbanán, 100 liter pálmabor), ami a megjelenő Kwifoaák száma szerint többszöröződik. A költség nem az elhunyt családját terheli, a teljes adományt az elhunyt negyedében lakók (nemesek és közemberek) és a társaság tagjai gyűjtik és adják össze, hogy később minden Kwifoa-tag rangja szerint részesüljön belőle: a tulajdonosoknak több, az egyszerű tagoknak kevesebb rész jár.

A Fon, hagyomány szerint, halottra nem tekinthet, elhunyt közelébe nem kerülhet, így apja temetésén sem vehet részt, de még a palotából sem mozdulhat ki a két

△ *Swungimba*

▽ *Szellemek áldása kéretik*

napig tartó, hangos-zajos, mulatószertartás alatt. Ha ez megtörténne, pusztulást hozhatna Esu lakóira, tartja a hagyomány. A Fon ugyanis, beavatása után, emberfeletti tulajdonságokat nyer. Ezek közé tartozik az ősök szellemeinek értése, a velük való kommunikálás, tanácskozás, üzeneteik, áldásaik közvetítése. A beavatás Esu szakrális helyein történő, többlépcsős rítus, aminek végén a Fon testileg és szellemileg megtisztulva és újulva készen áll hivatására: a jót, békét és igazságot hirdetni és szolgálni, a nagy ősök szellemeinek tanácsát kérni és követni. Ezt a szellemi békét és tisztaságot zavarhatja meg a varázslattól, boszorkányságtól megrontott szellemek.

Esu 11 negyedéből 9-nek van Kwifoája és minden Kwifoának egy vagy több Koh-ja (feltételezhetően a kameruni családok poligám családformájának mintájára). Abban a negyedben, ahol a palota van, nem lehet Kwifoa, mert ez a szellemlény, ha megharagítják, rettenetes dolgokra képes (ha nem is gyilkolja meg a titkot firtatókat, de rontást hozhat rájuk stb.), ami megzavarhatja a Fon által sugárzott és továbbított békét és áldásosztást.

Vajon a megelevenedő maszkok mögött emberi lények rejtőznek-e vagy sem, erről megoszlanak a vélemények, de a titok felfedésének következményeitől mindenki retteg. Ha Isten és Jézus dicséretét zengi itt mindenki, sok esetben elég bizarr módon, ha a keresztény hit többnyire kimerül a csoda reményében és várásában, úgy a hagyományos, ősi szellemvilágnak, úgy tűnik, tilalomra és megfélemlítésre alapuló, még élő rendszere van. A keresztény vallásgyakorlat és a szellemvilág hagyományos tisztelete érdekes módon egészíti ki, mondhatni segíti egymást. Ha az előbbi elérhetetlen felsőbbrendűséget élvez, az utóbbi közvetítő szerepet kap Isten és a halandó, földi világ között.

✓ Gyerek-juju

Hogy mennyire marad titkos a társaság és mennyire marad titok a maszkok/ szellemlények kiléte, azt nehéz lenne megmondani. Változnak az idők, csóválják fejüket az öregek, és a társaságoknak egyre kevesebb tagjuk lesz, egyre kevesebben tudják a féltve őrzött titkokat. Amíg a Fon beavatása hagyományos módon történik és a törzsi király érti az üzenetét, addig az ősi szellemvilág még vigyázza a helyet, fogadja az áldozatokat és üzenetét küldi a beavatottaknak. Esu mindaddig marad az ígéret termékeny és békés földje, amíg őrzik őt a Föld szellemei, amíg a Fon naponta pálmabort áldoz nekik.

Bár egyre nehezebb összegyűjteni a tagsági adományt, a Kwifoa-tulajdonosok száma évek óta változatlan. Mambuo-t, jó pénzért, már lehet fotózni, videofilmet készíteni róla, ez Koh esetében már merészebb vállalkozás, következménye, ha titokban meg is teszi, az elkövetőt terheli, Kwifoa titkát pedig még őrzi a társaság. A hírnökök, táncosok, maszkok létét pedig biztosítja a lelkes gyermek-utánpótlás. ☀

„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”

(Publilius Syrus)

systrans systrans systrans

systrans systrans systrans

systrans systrans systrans

systrans **systrans** systrans

systrans systrans systrans